

КРАЄЗНАВЧА РОБОТА В БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

Інформаційний бюлетень

ВИП. 35

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України

Національна історична бібліотека України

Краєзнавча робота в бібліотеках України

Інформаційний бюлетень

Вип. 35

Київ-2024

Рекомендовано до друку Вченою радою Національної історичної бібліотеки України протокол № 4 від 28.11.2024 р.

Краєзнавча робота в бібліотеках України: інформаційний бюлетень. Вип. 35 / Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, Національна історична бібліотека України; упоряд. та ред. М. Цінська, наук. ред. Н. Волошінська, відп. за вип. А. Скорохватава. Київ, 2024. 189 с.

35-й випуск інформаційного бюлетеня «Краєзнавча робота в бібліотеках України» виходить у оновленому форматі. Він об'єднує досвід бібліотек з усієї країни, відображаючи широкий спектр їхньої роботи — від історії краєзнавчої діяльності регіональних бібліотек та організації краєзнавчих клубів до інноваційних підходів у популяризації сучасних інформаційних краєзнавчих продуктів.

Бюлетень вміщує також матеріали круглого столу «Сила бібліотек: збереження локальної історії у контексті сучасних подій». Публікації цього розділу висвітлюють різні методи та підходи у підготовці літописів бібліотек та досвід збереження локальної історії під час російсько-української війни.

Видання адресовано бібліотечним фахівцям, науковцям, викладачам та студентам вищих навчальних закладів.

Упорядник та редактор:

Марина Цінська

Науковий редактор:

Ніна Волошінська

Відповідальна за випуск:

Алла Скорохватава

Публікації подано в авторській редакції. За достовірність фактів, цитат, посилань на джерела, а також використання назв документів, власних імен тощо несуть відповідальність автори публікацій.

ЗМІСТ

<i>Від упорядників</i>		7
<i>Волошінська Ніна Олександрівна, Цінська Марина Василівна</i>	Історія, яку ми творимо разом: 85 років Національній історичній бібліотеці України	8
<i>Дубовик Лілія Миколаївна</i>	Періодичні видання Чернігівщини. Електронні версії	13
<i>Жилінська Світлана Юрійвна</i>	Подкастинг як перспективний напрямок популяризації краєзнавчих ресурсів	17
<i>Жилінська Світлана Юрійвна, Голуб Ірина Станіславівна</i>	Краєзнавчий клуб «Ріднокрай»	23
<i>Каганова Ірина Яківна, Студьонова Людмила Валентинівна</i>	Півстоліття діяльності клубу «Краєзнавець» Чернігівської ОУНБ імені Софії та Олександра Русових (1974–2024)	28
<i>Когутич-Гаврош Іванна Василівна</i>	Участь Закарпатської ОУНБ імені Ф. Потушняка в меморіалізації полеглих героїв-краян в російсько-українській війні	38
<i>Пайонк Марія Володимирівна</i>	Біля краєзнавчих джерел Тернопілля	43
<i>Писанко Оксана Сергіївна</i>	Краєзнавча робота в Черкаській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Тараса Шевченка під час російсько- української війни	60
<i>Трокай Анна Анатоліївна</i>	Краєзнавча діяльність Миколаївської ОУНБ у контексті збереження та популяризації культурного надбання регіону	65
<i>Уткіна Юлія Олексіївна</i>	Створення та використання краєзнавчих онлайн-вікторин у діяльності бібліотек (з досвіду ХДНБ ім. В. Г. Короленка)	75

Матеріали круглого столу

«Сила бібліотек: збереження локальної історії у контексті сучасних подій»

<i>Бережок Євгенія Володимирівна</i>	Літописна традиція Одеської національної наукової бібліотеки: від минулого до сучасності	80
<i>Дьомін Олег Борисович</i>	Одеська міська публічна бібліотека в перші роки Першої світової війни	86
<i>Капустіна Наталія Іванівна, Ходарєва Юліана Владиславівна</i>	Активізація меморіальної діяльності Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка на сучасному етапі розвитку	98
<i>Левченко Юрій Іванович</i>	Збереження пам'яті про повномасштабну війну: проекти бібліотек України (2022-2024 рр.)	110
<i>Маньковська Руслана Вікторівна</i>	Культурна спадщина у викликах воєнного часу: проектна діяльність	119
<i>Покропивна Ольга Володимирівна</i>	Інформаційна підтримка краєзнавчих бібліотечних ресурсів НІБУ в соціальних мережах	129
<i>Синиця Надія Миколаївна</i>	Віртуальний музей Хмельницької ОУНБ	136
<i>Токовило Оксана Валеріївна</i>	Онлайн-проект «Херсонщина нескорена» як дієвий інструмент із документування та фіксації подій повномасштабного вторгнення росії на території Херсонської області	143
<i>Трухан Оксана Василівна</i>	Збереження пам'яті про російсько-українську війну. Проекти Чернігівської обласної бібліотеки для дітей	148
<i>Цінська Марина Василівна</i>	Збереження локальної історії у часи війни: практики обласних універсальних наукових бібліотек	157

<i>Шевченко Марина Олександрівна</i>	Внесок Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у збереження історико-правової спадщини	163
<i>Щербан Раїса Миколаївна</i>	Майдан. АТО/ООС: втрати рівнян. (За матеріалами сайту РОУНБ «Революція гідності. Війна. Рівненщина»)	167
<i>Ярощук Валентина Петрівна</i>	Літопис головної бібліотеки Рівненщини через призму видань та публікацій	180

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Вашій увазі пропонується 35-й випуск інформаційного бюлетеня «Краєзнавча робота в бібліотеках України», який вийшов у оновленому форматі. Попередні випуски видання висвітлювали результати науково-дослідної роботи Національної історичної бібліотеки України з окремих напрямів краєзнавчої бібліотечної діяльності, а цього року бюлетень об'єднав напрацювання бібліотек з усієї країни. Такий підхід дав змогу представити широку панораму досягнень краєзнавчої бібліотечної діяльності, сприяючи обміну досвідом і консолідуючи зусилля українських бібліотек у цьому важливому напрямку роботи.

До даного випуску увійшли статті, що охоплюють різноманітний спектр тем: від історії краєзнавчої діяльності бібліотек, організації краєзнавчих клубів до інноваційних підходів у популяризації сучасних краєзнавчих інформаційних продуктів.

Окремий розділ випуску присвячено матеріалам круглого столу «Сила бібліотек: збереження локальної історії у контексті сучасних подій», який відбувся у Національній історичній бібліотеці України з нагоди 85-річчя її заснування. Публікації цього розділу висвітлюють різні методи та підходи у підготовці літописів бібліотек – від друкованих видань до інтерактивних електронних ресурсів та досвід акумуляції і збереження локальної історії під час російсько-української війни.

Цей випуск слугує платформою для обміну практиками та ідеями з різних аспектів краєзнавчої бібліотечної діяльності, що дає змогу книгозбірням з усіх регіонів України об'єднуватися та навчатися одне в одного. Зусиллями кожного з нас ми зберігаємо живу історію країни і кожен допис у цьому виданні є важливим внеском у нашу спільну справу.

Дякуємо усім колегам, хто долучився до підготовки збірника, поділившись цінними напрацюваннями. 35-й випуск бюлетеня – результат спільної роботи та колективного досвіду, який ми прагнемо поширити, щоб кожна бібліотека знайшла корисну інформацію та натхнення для подальшого розвитку своїх краєзнавчих ініціатив.

Волошінська Ніна Олександрівна,

заступниця генерального директора з наукової роботи,

Національна історична бібліотека України,

Цінська Марина Василівна,

завідувачка сектору аналізу та методичного супроводу краєзнавчої

бібліотечної діяльності,

Національна історична бібліотека України

м. Київ

ІСТОРІЯ, ЯКУ МИ ТВОРИМО РАЗОМ:

85 РОКІВ НАЦІОНАЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ

Національна історична бібліотека України (НІБУ) вже 85 років є свідком найважливіших подій української історії. Заснована напередодні Другої світової війни, Бібліотека від самого початку свого існування пережила чимало випробувань, зокрема окупацію, евакуацію фондів, післявоєнне відновлення. Сьогодні книгозбірня знову переживає буремні події, продовжуючи стійко виконувати свою місію навіть під час повномасштабної війни. Пройшовши шлях, сповнений викликів, відкриттів і досягнень, за 85 років історична бібліотека перетворилася на потужний науковий та культурний осередок, який відповідає на запити часу.

Ця дата є нагодою підсумувати здобутки книгозбірні у формуванні історичної спадщини нашої держави та переосмислити її роль у сучасному світі. Історія НІБУ — це поєднання зусиль, спрямованих на збереження документних джерел, та невтомної праці її колективу, який створює особливий простір для збереження пам'яті, розвитку знань і формування, разом із користувачами, культурного ландшафту країни.

Наш світ змінився, ми живемо у складні часи, але, не опускаючи рук, працюємо над поповненням і збереженням фонду, його розкриттям, оцифруванням; обслуговуємо наших користувачів; докладаеться зусиль на

передовій інформаційного фронту, протидіючи ворожій дезінформації; упорядковуємо бібліографічні покажчики; проводимо тематичні дослідження; виконуємо бібліографічні довідки та забезпечуємо доступ до каталогів і картотек, електронних інформаційних ресурсів та баз даних.

Сьогодні намагаємося бути ближче до читачів, працюємо як бібліотекарі, водночас як психологи, і разом з тим, в спілкуванні, надихаємося на нові проекти, будуємо плани, рухаємося вперед. Фундамент професіоналізму, закладений колегами від заснування бібліотеки, допомагає і нині гідно тримати марку якості роботи нашої книгозбірні.

Нинішні часи ще більше підкреслюють важливість збереження історії та культурної спадщини. Усвідомлення значущості минулого допомагає формувати національну ідентичність і слугує основою для майбутнього. Одним із ключових напрямів діяльності НІБУ є популяризація історії не тільки країни, але й самої бібліотеки як важливої культурної установи держави.

НІБУ втілила системний підхід до вивчення власної історії, що включає кілька етапів розвитку Літопису. Так, першу спробу висвітлення історії книгозбірні здійснено у 1999 році з нагоди її 60-річчя, коли друковане видання Літопису за 1939-1999 роки було опубліковане у Ювілейному збірнику [1]. Другий друкований випуск Літопису, підготовлений до 75-річчя книгозбірні у 2014 році, продовжує попереднє видання та доповнює новими даними з історії НІБУ [2].

До 85-річчя бібліотеки започатковано новий формат літопису НІБУ — унікальний електронний ресурс, що відображає багатогранну діяльність книгозбірні, внесок її колективу у збереження та примноження знань, а також виклики й досягнення на шляху розвитку. Це дає змогу зробити інформацію доступною для широкого кола користувачів, зокрема в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та потреби в оперативному реагуванні на виклики часу.

Для висвітлення доробку НІБУ за 85 років її плідної діяльності створено окремий розділ сайту «Літопис Національної історичної бібліотеки України: до

85-річчя заснування» [3]. Перевагою такого формату є змога оприлюднення мультимедійних даних, які неможливо відтворити у друкованому виданні. Впродовж 2024 року щомісяця публікувалися нові сторінки літописної історії книгозбірні, зокрема раніше не оприлюднені офіційні та архівні документи, а також оцифровані візуальні та мультимедійні матеріали, що дають можливість користувачам ґрунтовніше ознайомитися з історією бібліотеки. Акцентувалася увага і на діяльності очільників та провідних фахівців НІБУ, самовіддана праця яких була високо оцінена державою, а їх активна фахова, творча та громадська діяльність сприяли подальшому розвитку книгозбірні та наданню їй статусу національної. Але досягти цього було б неможливо без професійного згуртованого колективу, чия відданість справі є ключовим рушієм успіху установи.

Літопис – це свідчення великого шляху, пройденого Бібліотекою разом з користувачами. Він віддзеркалює її багатоаспектну діяльність, висловлює вдячність тим, хто зробив вагомий внесок в розбудову НІБУ та мав бажання доторкнутися до скарбів знань і відкриттів. Створений електронний Літопис НІБУ у 2024 році — це данина минулому, водночас інструмент для майбутнього, як перспектива наповнення новими сторінками подальшої історії Бібліотеки.

85-річчя НІБУ стало нагодою осмислити не лише різнобічну історію нашої установи, а й підкреслити вагому роль бібліотек у збереженні історичної та культурної спадщини України. Сьогодні вітчизняні бібліотеки, долаючи виклики та труднощі, продовжують діяльність у надзвичайно складних умовах воєнного часу, підтверджуючи свою місію як центрів збереження знань, формування національної пам'яті та підтримки громад. Особливо актуальною є консолідація бібліотечної спільноти, яка дає змогу ефективно обмінюватися досвідом і підтримувати один одного у виконанні важливих завдань. Платформою для такого об'єднання зусиль стало засідання круглого столу «Сила бібліотек: збереження локальної історії в контексті сучасних подій», проведеного з нагоди знаменної дати НІБУ. Цей захід зібрав представників

державних органів влади, наукових закладів, бібліотек національного, регіонального, освітнього рівнів. Мета круглого столу полягала у висвітленні та обговоренні кращих сучасних підходів та практик у збереженні локальної історії в сьогоденних умовах, документуванні подій російсько-української війни. Особлива увага була приділена обміну різноманітними практиками регіональних бібліотек у формуванні літопису своїх установ.

Фахівці НІБУ, як методичного центру краєзнавчої бібліотечної діяльності книгозбірень України, здійснюють моніторинг різних аспектів цього напрямку діяльності та відзначають, що історія бібліотек – це також складова регіональної історії і наголошують на важливості, особливо в умовах війни, збереження та відтворення історії вітчизняних книгозбірень. Вивчаючи досвід колег, фахівці підкреслили творчий підхід українських бібліотек до створення контенту, організації та форм представлення інформації. Ці ініціативи варіюються від ґрунтовних традиційних друкованих видань до інноваційних інтерактивних електронних ресурсів, що стало значним кроком вперед у збереженні інформації та забезпеченні доступу до неї. З метою продемонструвати прогресивні практики організатори круглого столу запросили спікерів з Рівненської, Хмельницької ОУНБ, Одеської національної наукової бібліотеки та Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка виступити з доповідями. Досвід колег засвідчив прагнення українських бібліотек до вдосконалення, підкреслив творчий підхід і професійну майстерність у документуванні історії своїх установ.

Проте найголовнішим нинішнім завданням бібліотеки визначили саме збереження сучасної історії: окупація українських територій, руйнування і знищення культурного надбання, героїзм наших захисників, велика кількість людських втрат – ці факти необхідно акумулювати та берегти всіма доступними методами. І це роблять бібліотеки. Під час круглого столу таке питання також було активно обговорено, адже фіксація сучасних подій є пріоритетним аспектом поточної діяльності книгозбірень.

Українські бібліотекарі сьогодні – на передовій інформаційного фронту, мужні рятівники своїх фондів і талановиті менеджери, які організовують роботу бібліотек в надскладних умовах. Бібліотеки сьогодні – це не лише центри збереження і поширення знань, але й інформаційні bastiони. Бібліотекарі збирають, організовують і оприлюднюють інформацію про події російсько-української війни. І не тільки драматичні історії втрат, а й приклади незламності, гідності, сили волі, збереження людяності, величезного потенціалу національного духу, відваги та єдності народу. Бібліотеки також беруть участь у гуманітарних ініціативах, надають психологічну допомогу, організовують освітні програми для дітей та дорослих, залишаючись важливими опорами в процесі національного відродження та загоєння ран нації. Досвідом збереження історії на локальному рівні під час засідання круглого столу поділилися фахівці Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України, обласних універсальних бібліотек з Запоріжжя, Миколаєва, Рівного, Херсона, Чернігова.

Загалом круглий стіл, присвячений 85-річчю Національної історичної бібліотеки України, став символом стійкості та невтомної праці бібліотечної спільноти, сприяючи єднанню на шляху до головної мети — перемоги та відродження України.

Українські бібліотеки сьогодні – це осередки, де зберігається наша історична пам'ять, закладаються основи національної ідентичності, об'єднуються зусилля для формування свідомого громадянського суспільства. Саме це і є «сила бібліотек» – у здатності забезпечувати зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім, формуючи таким чином стійкий культурний фундамент для розвитку українського суспільства та відновлення країни.

Отже, підсумовуючи 85-річний шлях НІБУ, можна впевнено сказати, що бібліотека залишається на варті української історії, культури та майбутнього, відповідаючи на потреби часу, об'єднуючи людей навколо спільних цінностей і ідеалів, сприяючи духовному відродженню нації та збереженню її ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Державній історичній бібліотеці – 60. Ювілейний збірник / М-во культури і мистецтв України. Держ. історична б-ка України; упоряд.: В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, С. І. Смілянець; відп. за вип. А. М. Комська. Київ, 1999. 72 с.
2. Літопис Національної історичної бібліотеки України, (1939-2014) / Нац. іст. б-ка України; упоряд. С. І. Смілянець; ред.: А. В. Скорохватава, Т. С. Кудласевич; відп. за вип. А. В. Скорохватава. Київ, 2014. 50 с. : граф.
3. Літопис Національної історичної бібліотеки України. До 85-річчя заснування. *Національна історична бібліотека України: сайт*. URL: <https://nibu.kyiv.ua/litopys/> (дата звернення: 26.11.2024).

УДК 050+070]:004(477.51)

Дубовик Лілія Миколаївна,

*заступник директора з питань внутрішньобібліотечної роботи та
автоматизації бібліотечних процесів,*

*Чернігівська ОУНБ імені Софії та Олександра Русових,
м. Чернігів.*

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ. ЕЛЕКТРОННІ ВЕРСІЇ

Регіональні друковані періодичні видання містять у собі ексклюзивну інформацію, яка є вагомим джерелом для краєзнавчої роботи регіону, популяризує його традиції, культурні цінності, розкриває політичні питання тощо. Без краєзнавчих видань неможливі повноцінне створення довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, інформаційне обслуговування користувачів, складання й видання краєзнавчих бібліографічних посібників, проведення досліджень, підготовка дописів, статей, наукових робіт. І найголовніше: краєзнавчі газети не мають аналогів та ніколи не будуть перевидані на території України, тому їх втрата громадою неприпустима.

Електронна бібліотека – є комплексною інформаційною системою, мета якої – накопичення, зберігання й ефективне використання документів та видань, що представлені в електронному вигляді для вирішення

просвітницьких, наукових і довідкових завдань, спрямованих на задоволення потреби в інформації та читання для задоволення. З 2012 року, в межах її реалізації <https://libkor.com.ua/plugin?type=lib>, був започаткований новий розділ «Періодичні видання Чернігівщини. Електронні версії» <https://old.libkor.com.ua/index.php?id=4&sid=12> [1, с. 1].

База даних «Періодичні видання Чернігівщини. Електронні версії» являє собою сукупність електронних аналогів друкованих періодичних видань, які пройшли редакційно-видавниче опрацювання, мають вихідні відомості та призначені для розповсюдження в незмінному вигляді.

Журнали й газети – це об’єкти авторського права, які охороняються законодавством України. Правовласники документів зберігають за собою виключне право дозволяти їх використання. Тож для повноцінного функціонування бази у правовому полі її реалізація розпочалася з укладання договорів з редакціями. Мета договору – співпраця між сторонами у створенні електронної бази «Періодичні видання Чернігівщини. Електронні версії», що забезпечить вільний, безкоштовний, оперативний доступ користувачів до інтегрованого інформаційного ресурсу.

Умови договору містять певні зобов’язання, що стосуються обох сторін. Видавництва мають передавати бібліотеці повні електронні версії друкованих випусків періодичних видань у форматах PDF, JPG, PS для використання на сайті Чернігівської ОУНБ імені Софії та Олександра Русових в інтернеті й локальній мережі у вільному доступі як частини бази даних «Електронна бібліотека» з можливістю і правом для користувачів часткового копіювання та друку сторінок газет і журналів. Бібліотека зобов’язується не передавати електронні версії періодичних друкованих видань третім особам; номери газет, які вийшли за останній місяць поточного року, представляти тільки в локальній мережі закладу. Також зі свого боку бібліотека представляє логотипи або посилання на вебресурс ЗМІ в розділі «Учасники проєкту» <https://libkor.com.ua/participant>, включає видання в довідково-бібліографічні та інформаційні посібники, що їх готує Чернігівська ОУНБ імені Софії та

Олександра Русових; бібліотека адмініструє сайт та електронний архів видань [2, с. 1]. Також ведеться журнал реєстрації договорів, де зазначаються нумерація, дата укладення договору, назва редакції газети та на який термін укладено договір [3]. На жаль, не всі редакції газет дали згоду на співпрацю.

Для представлення ресурсу через офіційний вебсайт бібліотеки був розроблений інтуїтивно зрозумілий для користувача дизайн. Для полегшення пошуку використовуються графічні логотипи періодичних видань, які розділені відповідно на сфери розповсюдження: міські, районні, обласні та інші. За логотипами розміщено перелік наявних номерів видань, з можливістю подальшого перегляду пов'язаного файлу, що містить повнотекстову копію.

Для генерації сторінок «Періодичні видання Чернігівщини. Електронні версії» використовується PHP – популярна серед розробників мова вебпрограмування. Перегляд документів забезпечує ViewerJS – засіб перегляду документів для вебсторінок із відкритим вихідним кодом. Як база даних вибрана PostgreSQL – одна з найпоширеніших та найпродуктивніших систем керування базами даних. Обрані засоби не виняткові. Сьогодні є можливість реалізації подібних проєктів на інших доступних системах, якими володіє розробник.

З метою обліку користувачів, які скористалися базою даних, і завантажених (переглянутих) електронних ресурсів здійснюється реєстрація відвідувачів (для надання їм статусу користувачів бібліотеки). Також ведеться постійний збір статистичної інформації для оцінки відвідуваності розділу та популярності тих чи інших видань [4].

Враховуючи красноразумну спрямованість та аналізуючи статистичні дані, можна говорити про немалу популярність цієї бази як серед жителів Чернігівщини, так і серед українців, які вимушено проживають за кордоном та мають можливість черпати інформацію про життя своєї малої батьківщини з електронних періодичних видань.

Станом на 01.01.2024 р. кількість файлів бази даних складала 20673 номери журналів та газет, і її наповнення щотижнево продовжується. На жаль,

за останні роки на тлі всіх подій, що відбулися й відбуваються, простежується тенденція до зменшення кількості регіональних періодичних видань Чернігівщини. Частина призупинила діяльність узагалі, частина об'єдналася по дві, а то й по три газети.

Створення власних повнотекстових краєзнавчих баз даних бібліотечними працівниками – один із найперспективніших та найнеобхідніших напрямів діяльності обласних універсальних наукових бібліотек України, адже саме ці заклади є науково-дослідними та координаційними центрами бібліотек області, центрами проведення регіональних книгознавчих і бібліотечно-бібліографознавчих досліджень, обласними депозитаріями краєзнавчої літератури [5, с. 2].

Список використаних джерел:

1. Положення про електронну бібліотеку: від 24 лип. 2023 р. / Черніг. обл. універс. наук. б-ка ім. Софії та Олександра Русових. Чернігів: [Черніг. ОУНБ], 2023. 4 с.
2. Договір про співпрацю стосовно створення повнотекстової електронної бази «Періодичні видання Чернігівщини. Електронні версії» / Черніг. обл. універс. наук. б-ка ім. Софії та Олександра Русових. Чернігів: [Черніг. ОУНБ], 2021. 2 с.
3. Журнал реєстрації договорів з редакціями газет у рамках проєкту «Періодичні видання Чернігівщини» / Черніг. обл. універс. наук. б-ка ім. Софії та Олександра Русових. Чернігів: [Черніг. ОУНБ], 2012. 48 с.
4. Періодичні видання Чернігівщини [Електронний ресурс]: [електронні версії повнотекстових періодичних видань Чернігівщини (місцевих газет і журналів)]. *Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових*. URL: <https://old.libkor.com.ua/index.php?id=4&sid=12>. (дата звернення: 27.07.24).
5. Статут комунального закладу «Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових»: нова редакція: погодж. дир. Департаменту культури і туризму, національностей та релігій Л. М. Замай 03.07.2023: затв. наказом нач. упр. комунального майна Черніг. обл. держ. адмін. В. О. Кулідою 04.07.2023. Чернігів : [Черніг. ОУНБ], 2023. 9 с.

УДК 021.4

Жилінська Світлана Юріївна,

завідувачка краєзнавчого відділу,

Дніпропетровська ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія,

м. Дніпро.

ПОДКАСТИНГ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧИХ РЕСУРСІВ

Краєзнавча бібліотечна діяльність – це динамічна система, яка постійно змінюється для відповідності інформаційним потребам користувачів. Поєднання традиційних і інноваційних напрямків бібліотечної діяльності – характерна риса бібліотечного краєзнавства у наш час.

У зв'язку з подіями останніх років спостерігається підвищений попит на різноманітні види подкастів краєзнавчої тематики, історії України, культури. Повномасштабна війна, яку агресивно веде Росія проти України, показала українцям, наскільки важливо відмовитися від російських продуктів і замінити їх українським контентом. Подкасти як окремий інформаційний продукт впроваджуються у такі сфери діяльності як радіо, телебачення, соціальні мережі, бібліотечна діяльність.

Подкаст – продукт сфери діяльності, яка має назву подкастинг. Подкаст – це аудіозапис, який автори завантажують в Інтернет на спеціальні платформи. Слухачі можуть самостійно обирати те, що вони хочуть подивитися чи прослухати або отримувати нові випуски автоматично. Подкасти часто слухають на ходу, під час прогулянки, за кермом авто. Головне, що робити це можна у той час, коли вам зручно. Прослуховування аудіо записів чи перегляд відео подкастів не вимагає від людини таких розумових зусиль, як при читанні й тому засвоюється легше. Це дозволяє охопити і зацікавити більшу аудиторію та залучити прихильників подкастів відвідати сайт бібліотеки. Обмежень тем

немає: від новин, політики, спорту та розваг до спеціалізованих тем, таких як технології, психологія, історія, краєзнавство.

З метою популяризації краєзнавчих ресурсів у ДОУНБ було прийнято рішення створити декілька циклів подкастів.

Цикл подкастів **«Визначними місцями Придніпров'я»** розкриває інформацію про історичні пам'ятки й інші об'єкти, що становлять культурну цінність регіону. Ця серія буде цікавою не тільки для туристів, але і для тих, хто хоче дізнатися більше про багату культурну спадщину Придніпров'я та його історію.

На сьогодні Дніпропетровська область посідає перше місце в Україні за кількістю переселенців, вона стала великим хабом і новою домівкою для багатьох українців. Перегляд відео подкастів або прослуховування цього аудіо циклу сприятиме подальшій інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове середовище мешкання, допоможе забезпечити їм комфортний соціальний клімат у нашій області.

Підготовлені ролики – це своєрідні віртуальні екскурсії Дніпропетровщиною. Завдяки підготовленим матеріалам, не виходячи з дому, краєни та нові мешканці краю можуть відкрити для себе нові куточки мальовничого Придніпров'я. У цій серії подкастів підготовлені ролики про Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького, меморіальний будинок-музей Д. І. Яворницького, Преображенський собор, будинок окружного суду, парк імені Лазаря Глоби. Подкасти допомагають викликати зацікавленість історією рідного краю та почуття любові до нього.

У серії подкастів на тему **«Вулиці нашого міста»** дізнаємося про особистості, цікаві факти та історичні події, які пов'язані з окремими вулицями та провулками м. Дніпро.

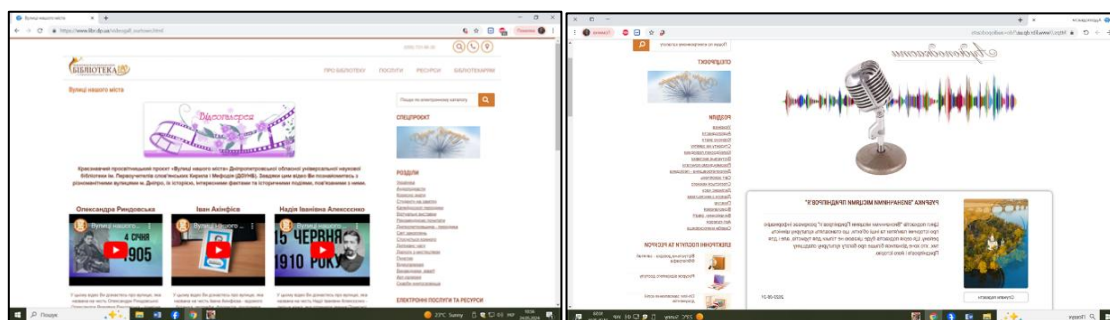
Усього з лютого 2022 року в області перейменовано 1 583 топоніми, пов'язані з російсько-радянською колоніальною спадщиною. З початку 2023 року на Січеславщині деколонізовано ще 574 топоніми. Тому саме ця серія подкастів допомагає містянам і новим мешканцям краю розуміти назви, знайти

власних героїв, ознайомитися з історією міста. Наразі у серії подкастів «Вулиці нашого міста» підготовлені матеріали про організаторку жіночої освіти в Катеринославі Олександру Риндовську, видатного дослідника природи краю Івана Акінфієва, благодійницю Надію Алексеєнко. Готуються матеріали про видатного діяча краю Олександра Поля й академіка Олександра Чекмарьова.

Особливістю серії є рубрика «Слово експерта», в якій відомі діячі Придніпров'я – краєзнавці, історики, вчені, розповідають цікаві факти біографії вище зазначених осіб. Також кожна серія містить світлини або відео перегляд книг із фондів краєзнавчого відділу ДОУНБ.

Розташовуються подкасти на сайті Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія (ДОУНБ) у розділах «Відеогалерея» https://www.libr.dp.ua/videogall_pryd... та «Аудіоподкасти» <https://www.libr.dp.ua/?do=audiopodcasts>.

Створення подкасту – цікавий і творчий процес. Розглянемо покроково, від ідеї створення до публікації запису, як це відбувається.

Перший крок – вибір теми. Темою для створення подкасту може послужити що завгодно. Тематика і можливості подкастингу необмежені, тому залишається увімкнути творчу фантазію і поміркувати. Це може бути аудіо чи

відео інтерв'ю з видатною особистістю, чи просто якась новина з галузі вашої діяльності. Цікаві події з минулого, віртуальні екскурсії, обряди і звичаї вашого краю та багато іншого. Головна вимога – інформація повинна бути корисною для слухача.

Другий крок – пошук матеріалу або персонажа. Ретельне вивчення теми, відбір інформації, пошук цікавих ілюстрацій і світлин у фондах бібліотеки та в Інтернеті. Ведення подкасту може представити вас як експерта в освітлюваній галузі. Якщо це відео подкаст – продумати сюжет і локації для зйомки. Підбираючи локації, треба врахувати їхню художню відповідність завданню ролика, колірну палітру, освітлення, висоту стелі, можливість підключити електричні прилади. Тривалість подкасту не повинна перевищувати 10 хвилин. Якщо ролик триватиме довше, є ймовірність, що користувач не дослухає, або взагалі закриє ваше аудіо чи відео.

Запис тестової версії випуску – третій крок у створенні подкасту. Все, що потрібно для запису – це приєднати мікрофон (гарнітуру) до входу звукової карти вашого комп'ютера, запустити програму звукозапису і почати читати текст. Також необхідно упевнитися в правильному налаштуванні аудіо входів вашого комп'ютера. Якщо у наявності немає спеціального обладнання, можна скористатися диктофоном у смартфоні. Необхідною умовою для запису подкасту є тиха кімната. Для запису не обов'язкова наявність професійної дикції чи ораторського мистецтва, чим більше записувати подкасти, тим кращими вони ставатимуть. Є декілька корисних порад які допоможуть в цій справі:

- розігрійте голосники – проговоріть алфавіт чи скоромовку, щоб голос «прорізався»;
- намагайтеся не пити води і не їсти до запису хоча б 10 хвилин: щоб звук був чіткіший;
- тримайте мікрофон на однаковій відстані під час запису, а краще покласти телефон на стіл і говорити на відстані 10–15 см;

– не розбивайте запис на мільйон шматків, інакше потім замучитеся склеювати їх між собою або щось втратите.

Продовжує процес монтаж подкасту. Цей етап дуже важливий, адже люди звертають велику увагу на якість відео чи аудіо. Тому саме на цьому етапі починається вдосконалення роботи: обробка звуку, обрізка невдалих кадрів і склейка, підбір музики, підписів і обкладинок, додавання цікавих ефектів та інше. Це ретельна робота над кожним кадром, яка вимагає зосередженості та багато часу. Під час монтажу подкаст проходить завершальну шліфовку.

Для монтажу відео подкаста можна скористатися платформою графічного дизайну Canva. З її допомогою можна створювати професійні відео в різних відео форматах для таких платформ як Facebook, YouTube або Instagram. Крім того, створення відео безкоштовне.

Завершує процес створення подкасту публікація у мережі Інтернет або спеціальних платформах для прослуховування. Після того, як подкаст опубліковано, необхідно поділитися посиланням на нього в соціальних мережах. Це допоможе просуванню ролика.

Надалі з метою популяризації краєзнавчих подкастів планується налагодження зв'язків із вищими навчальними закладами Дніпра, які мають історичний, видавничий, інформаційно-бібліотечний факультети для подальшої співпраці з ДОУНБ. На електронну пошту ВНЗ надходитимуть новини зі сторінки «Аудіоподкасти». Також планується розмістити анкету у гугл-форматі «Про що цікаво буде послухати аудіоподкаст?».

Окрім вищих навчальних закладів Дніпра планується залучити до співпраці місцеві музеї та заклади культури, які інформуватимуть про цікаві історичні події нашого краю. Отриману інформацію буде використано для створення аудіо чи відеоподкастів.

Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека є методичним центром для бібліотек області. Для консультаційно-методичної допомоги бібліотекам області планується проведення декількох вебінарів з метою ознайомлення з процесом створення подкастів.

Підсумовуючи, робимо висновки, що подкастинг відіграє дедалі більшу роль у популяризації краєзнавчих ресурсів, формуванні та просуванні бібліотечних фондів. Подкасти, опубліковані на сайті ДОУНБ, вирізняються краєзнавчою тематикою, мають чітке читацьке призначення, системність і періодичність виходу. Також усім подкастам властивий сталий хронометраж у серіях та індивідуальна стилістика.

Подкастинг – дуже творче, приємне і цікаве явище для автора подкастів. А з іншого боку, це цікава і зручна форма отримання інформації для цільової аудиторії слухачів і глядачів. Створення подкастів допомагає популяризувати краєзнавчі ресурси, чинити масштабний світоглядний вплив, сприяти просвітницькій і патріотично-виховній роботі для краян і нових мешканців краю та просувати бібліотечні фонди та послуги ДОУНБ.

Список використаних джерел:

1. Голуб І. Краєзнавчі інформаційні ресурси в обслуговуванні сучасних користувачів. Консультація практики. Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2006. 16 с.
2. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство. Київ: Знання, 2007. 502 с.
3. Публічні бібліотеки Дніпропетровщини в системі збереження історичної пам'яті громади, вивчення і розвитку місцевої культури: Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції, 29 листопада 2016 р. / Управління культури, націонал. і релігій Дніпропетр. облдержадміністрації, Дніпропетров. обл. універсал. наук. б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія; упоряд. Т. О. Абраїмова. Дніпро: ДОУНБ, 2017. 147 с.

УДК 021.4

Жилінська Світлана Юріївна,

завідувачка краєзнавчого відділу,

*Дніпропетровська ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія,
м. Дніпро.*

Голуб Ірина Станіславівна,

головний бібліотекар редакційно-видавничого центру,

*Дніпропетровська ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія,
м. Дніпро.*

КРАЄЗНАВЧИЙ КЛУБ «РІДНОКРАЙ»

Починаючи з середини 1980-х років на Придніпров'ї відбувається потужний сплеск інтересу до національної культури, зростання самосвідомості, що проявилось, зокрема, у формуванні краєзнавчих об'єднань і установ.

3 жовтня 1990 року при Дніпропетровській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія створено клуб «Ріднокрай», який швидко набув статусу науково-дослідницького та просвітницького осередку міста і багатьом допомагав пізнавати літописні сторінки історії рідного краю.

Виникненню клубу передувало створення 1989 року на базі сектору краєзнавчої роботи при довідково-бібліографічному відділі самостійного структурного підрозділу – відділу краєзнавчої літератури та бібліографії. За рік було створено клуб «Ріднокрай». Ініціатором його створення стала тогочасна завідувачка відділом Н. М. Тітова, яка спільно з завкафедрою історії України Дніпропетровського державного університету, головою Дніпропетровської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців професоркою Г. К. Швидько зуміла згуртувати актив «краєзнавчих четвергів», долучити нових членів.

Тема першого зібрання, яке відбулося 30 жовтня 1990 року, – «Легенди козацьких степів», на якому виступали вчені-історики університету Г. К. Швидько, Ю. А. Мицик, І. С. Стороженко, краєзнавець Ю. Я. Нємченко, зацікавила багатьох. Після цього засідання вперше замислились над назвою клубу, що виникла із заголовку публікації краєзнавця Миколи Чабана «Ріднокрай» – так він назвав свій репортаж із бібліотеки.

Очолила клуб Ганна Кирилівна Швидько, доктор історичних наук, професорка, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Української академії історичних наук, директорка Дніпропетровського регіонального відділення науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України, яка невтомно керувала клубом протягом 31 року.

Кількість членів клубу зростала постійно та невпинно, багато хто, потрапивши на його засідання, наступного разу запрошував друзів, колег по роботі.

Те, що «Ріднокрай» відомий не лише у м. Дніпрі, але й в області та за її межами, свідчать приїзди на його засідання краєзнавців і вчених із інших міст: В. Брехуненка з Києва, К. Сушка й В. Супруненко з Запоріжжя, О. Слоневського з м. Кам'янське, Г. Солдатенко з м. Верхньодніпровська, Л. Кир'яна з м. Павлограда та інших.

У роботі клубу беруть участь не тільки постійні члени, частими гостями на засіданнях бувають співробітники Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького, Музею історії Дніпра, Музею спротиву Голодомору, редакції «Реабілітовані історією», вчені ВНЗ.

Робота клубу проводиться в формі засідань або екскурсій, буває, що обидві форми поєднуються. Для розгляду береться одна конкретна тема, доповідають ті, хто найкраще цією темою володіє, люди, які упродовж багатьох років її вивчають, досліджують, мають певні здобутки. Доповідь, як правило, супроводжується демонстрацією документів із державних і приватних архівів, матеріалів, невідомих не лише широкому загалу, а й багатьом фахівцям, підкріплюються посиланнями на конкретні джерела. Такі виступи стають своєрідним підведенням підсумків вже зробленого і разом із тим поштовхом для подальших пошуків. Часто матеріали доповідей стають основою солідних праць, монографій, розділів книг, публікуються в журналах і наукових збірках. Розглядаються питання малодосліджені чи спірні, а отже виникають дискусії, полеміка, які стають додатковим приводом для поглибленого вивчення предмету.

За майже тридцять чотири роки роботи проведено понад 300 засідань. Розглядалися найрізноманітніші питання з історії Придніпров'я, розвитку науки, культури, освіти, діяльності видатних діячів краю. Якщо проаналізувати тематику засідань, то видно, що найбільша їх кількість, присвячена визначним постатям. Серед них такі відомі як Дмитро Яворницький, Іван Манжура, Олександр Поль, але частіше мова ведеться про людей, незаслужено забутих, або ж через ті чи інші причини і зовсім невідомих, діяння яких заслуговують на пошану і визнання. До таких належать Ярослав Грдина, Іван Труба, Галина Мазепа, Юрій Семенко, Галя Мазуренко, Василь Чапленко, Олена Шпота, Михайло Пронченко, Олександр Караваєв, Микола Корф, Ігнатій Ясюкович і багато інших.

Із початку 1994 року активним членом клубу є заслужений журналіст України, письменник-краєзнавець, дослідник культурного та літературного життя Придніпров'я М. П. Чабан. Не одне ім'я з когорти

«розстріляного відродження» чи вигнанців, що змушені були покинути Україну, відкрив він, повернув забуті імена. За свою діяльність отримав низку відзнак, нагороджений дипломом імені Д. Яворницького, званням Заслужений журналіст України. У 2022 році, коли після тяжкої хвороби пішла з життя голова клубу Ганна Кирилівна Швидько, Микола Петрович очолив клуб і став його головою. У травні 2024 року відбулось засідання клубу «Ріднокрай» присвячене 80-річчю від дня народження Ганни Швидько. Марія Шевченко, кандидат історичних наук, викладачка НТУ «Дніпровська політехніка», остання аспірантка Ганни Кирилівни презентувала книгу її спогадів «Образи», яка незадовго до цього вийшла друком. На заході були присутні історики, краєзнавці та давні члени клубу, які поділилися своїми спогадами про Ганну Кирилівну.

Засідання клубу проводяться кожен третій четвер місяця. З доповідями виступають відомі історики та краєзнавці Дніпропетровщини – Валентина Лазебник, Микола Чабан, Ігор Кочергін, Олександр Харлан, Світлана Мартинова, Максим Кавун, Олександр Сухомлин.

Сьогодні краєзнавчий клуб «Ріднокрай» у своїй роботі широко застосовує сучасні інформаційні технології. Для зручності членів клубу засідання проводяться, як у приміщенні краєзнавчого відділу так і у форматі ZOOM-конференцій.

За довгі роки роботи краєзнавчий клуб, незважаючи на усі політичні перипетії, економічні негаразди та навіть війну, довів свою ефективність як основна локація для обміну результатами дослідницької праці краєзнавців.

Список використаних джерел:

1. Андрющенко Н. Краєзнавчий ювілей. *Бористен (Борисфен)*. 2010. № 11. С. 17.
2. Голуб І. С. Клуб «Ріднокрай» – осередок наукового, громадського, культурного життя краю. *Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2010 рік: бібліогр. покажч.* / упоряд. І. Голуб. Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2009. С. 209–211.
3. Голуб І. С. Клуб «Ріднокрай» і його голова Г. К. Швидько. *Зоря*. 2009. 25 квіт. (№ 44). С. 4.
4. Голуб І. С. Краєзнавча робота ДОУНБ: витоки, напрямки діяльності, пріоритети та перспективи розвитку. *Обласна універсальна наукова бібліотек – інформаційно-ресурсний центр регіону: історичні аспекти і сучасність: Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції, 9 грудня 2004 р.* Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2006. 84 с.
5. Публічні бібліотеки Дніпропетровщини в системі збереження історичної пам'яті громади, вивчення і розвитку місцевої культури: Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції, 29 листопада 2016 р. / Управління культури, націонал. і релігій Дніпропетр. облдержадміністрації, Дніпропетров. обл. універс. наук. б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія; упоряд. Т. О. Абраїмова. Дніпро: ДОУНБ, 2017. 147 с.
6. Ріднокрай: анотований рекомендаційний бібліографічний покажчик / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка; упоряд. І. Голуб. Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2000. 55 с.

УДК 021.4:027.53:908](477.51-25)”1974/2024”

Каганова Ірина Яківна,

заслужений працівник культури України,

завідувачка відділу краєзнавства,

Чернігівська ОУНБ імені Софії та Олександра Русових,

м. Чернігів,

Студьонова Людмила Валентинівна,

заслужений працівник культури України,

бібліотекар відділу краєзнавства,

Чернігівська ОУНБ імені Софії та Олександра Русових,

м. Чернігів.

**ПІВСТОЛІТТЯ ДІЯЛЬНОСТІ КЛУБУ
«КРАЄЗНАВЕЦЬ» ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОУНБ
ІМЕНІ СОФІЇ ТА ОЛЕКСАНДРА РУСОВИХ (1974–2024)**

Історія Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Софії та Олександра Русових гідна уваги, всебічного вивчення і збереження для нащадків. Заснована понад 140 років тому громадська бібліотека у Чернігові – нині головна книгозбірня Чернігівської області – визнаний науково-інформаційний, краєзнавчий, науково-методичний, культурно-просвітницький центр регіону. Бібліотека володіє багатим, накопиченим упродовж десятиліть універсальним фондом друкованих видань, створює власний інформаційний продукт – видає численні бібліографічні, методичні, довідкові посібники, формує сучасний електронний ресурс.

Неабияку історію має і краєзнавча діяльність бібліотеки, адже краєзнавство завжди було пріоритетним напрямком роботи Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки. Вона володіє унікальним матеріальним ресурсом знань з історії Сіверського краю, її фонди та довідково-

бібліографічний апарат дають можливість забезпечувати інформаційні та духовні потреби користувачів.

Далекого 1966 року, у січні, книгозбірня отримала статус державної обласної наукової бібліотеки універсального профілю та водночас – залишалася ідеологічною установою. Саме тоді розпочалась робота над виконанням постанови Ради Міністрів УРСР щодо написання Чернігівського тому серії видань «Історія міст і сіл Української РСР», яка сприяла відродженню краєзнавства на Чернігівщині. Навколо бібліотеки об'єдналося товариство ентузіастів-дослідників минувшини рідного краю. З 1972 року вони збиралися спочатку на «краєзнавчих четвергах», а потім – «п'ятницях», у читальному залі бібліотеки, який тоді розміщувався на території Єлецького монастиря. На ці зустрічі приходили читачі, яких цікавили знахідки краєзнавців В. Є. Куриленка, М. П. Таратина, Д. П. Калібаби, В. Ф. Покотила, Д. О. Хропачова, М. Т. Яцури, І. І. Єдомахи, І. П. Дудка, Й. І. Давидова та ін., якими вже були написані книжки, статті, укладені бібліографічні посібники, а згодом організовані музеї.

То був час, коли в Україні набирав обертів дисидентський рух. Ось чому радянська держава та комуністична партія, спираючись на бібліотеку як на ідеологічний заклад, приділяли велику увагу створенню клубів за інтересами громадсько-політичного спрямування у стінах бібліотек. Тому, мабуть, «краєзнавчі п'ятниці» в 1974 році і були перетворені на клуб «Краєзнавець». Пізніше, у 1982 році клуб «Краєзнавець» був оформлений документально.

Діяльність клубу було регламентовано статутом. Статут передбачав такі основні напрями роботи:

- а) збирати матеріали з історії Чернігівщини з найдавніших часів до наших днів;
- б) виявляти учасників і свідків видатних подій, які відбувалися в нашому краї;
- в) організовувати екскурсії по області;
- г) підтримувати зв'язок з науковими установами та організаціями.

Обумовлені були права й обов'язки членів клубу, складалися план роботи, щоденник заходів, список членів клубу, структура клубу, атрибути клубу (девіз, емблема).

На організаційному засіданні клубу «Краєзнавець» членами правління було обрано: завідувачку відділу Чернігівського історичного музею (пізніше імені В. В. Тарновського), трьох представниць Чернігівського бюро подорожей та екскурсій, які проводили заняття в міській школі екскурсоводів, проректора з виховної роботи ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, студента цього вишу, двох бібліотечних працівників. Головою правління, президентом клубу, став кандидат історичних наук, проректор (пізніше декан історичного факультету) ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка Олександр Коваленко (майбутній професор Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, голова Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України), заступником голови – завідувачка відділу Чернігівського історичного музею Світлана Половнікова (з часом заслужений працівник культури України, лауреат премії імені М. Коцюбинського) та два бібліотечні працівники – Борис Жинжеров і Людмила Студьонова (з часом заслужений працівник культури України). Згодом члени правління переобиралися. Були утворені секції – історична, літературна, музична, фольклору та етнографії, кіномистецтва на чолі з відомими в місті фахівцями. Девіз клубу – слова Павла Тичини: «Забудеш рідний край – тобі твій корінь всохне». За сприяння читачів сектору краєзнавства і членів клубу, працівників Чернігівського заводу автозапчастин, було виготовлено значок з емблемою клубу «Краєзнавець».

Засідання відбувалися раз на місяць. А інколи і частіше... Ці засідання носили різний характер: творчі зустрічі, читачькі конференції, дискусії, «круглий стіл», бенефіс автора, літературно-музичні композиції у виконанні учасниць самодіяльної театральної студії «Бібліобус» – співробітниць бібліотеки. Були й виїзні засідання.

Тематика засідань була різноманітна, з урахуванням кон'юнктури часу: партійні і профспілкові з'їзди (запрошення делегатів від Чернігівщини); ювілеї

відомих більшовиків, уродженців Чернігівщини; діяльність чернігівських партизанів і підпільників 1941–1943 рр.; рух на Чернігівщині за створення СРСР; сила братерства (інтернаціональні зв'язки трудящих Чернігова з народами братніх республік); архітектурна забудова Чернігова в 1980–2000 рр. тощо. Кожне засідання супроводжувалося тематичною книжково-ілюстрованою виставкою і оглядом літератури, представленої на виставці.

Упродовж 1980-х років у клубі «Краєзнавець» відбулося багато засідань. На деяких з них варто зупинитися детальніше. Спільно із кафедрою історії України ЧДП імені Т. Г. Шевченка проведено засідання клубу на тему «Друга республіканська історико-краєзнавча конференція і перспектива розвитку історичного краєзнавства на Чернігівщині. У Чернігівському історичному музеї проведено засідання з нагоди 75-річчя XIV Археологічного з'їзду, який відбувся в Чернігові 1–12 серпня 1908 року. Доповідь зробив кандидат історичних наук, знаний археолог В. П. Коваленко, окресливши участь сучасних чернігівців в археологічних експедиціях на терені області. На питання аудиторії відповідали учасники розкопок.

Установилися взаємно корисні відносини клубу «Краєзнавець» з Чернігівською обласною письменницькою організацією, керованою Станіславом Реп'яхом – добре знаним поетом і публіцистом. Завдяки йому на засіданнях клубу відбулися незабутні творчі зустрічі із сербським поетом, театрознавцем і критиком Міланом Ніколічем, який присвятив Чернігову чотири вірші, перекладені українською мовою Станіславом Реп'яхом; азербайджанським поетом, художником І. В. Аванесовим, автором книги поезій «Второй перевал» (Баку), до якої вміщено вірш про Чернігів; з відомим письменником, уродженцем Чернігова, письменником Анатолієм Рибаківим; київськими письменниками, земляками, Олексою Ющенко, Юрієм Мушкетиком, Юрієм Збанацьким, Леонідом Горлачем, Віктором Кавою та іншими.

Стало традицією на засіданні клубу «Краєзнавець» представляти молодих талановитих чернігівських літераторів (нині відомих в Україні митців). Деякі з

них вже тоді мали перші скромні поетичні збірники. Це Дмитро Іванов, Василь Струтинський, Володимир Сапон, Василь Буденний, Яків Ковалець, Олександр Олійник, Петро Пулінець та інші.

Наприкінці 1980-х років тематика засідань клубу «Краєзнавець» набула іншого характеру. Було це пов'язано з тим, що у Радянському Союзі заговорили про втрати 1930-х років. Об'єктивно-історичної оцінки потребувала колективізація, роль Сталіна у створенні в країні режиму свавілля та беззаконня, бо неясно було, як тепер оцінювати ці явища. Така не конкретика в поглядах тодішнього партійного керівництва, на диво сприяла доступу істориків до деяких архівних документів, раніше заборонених для вивчення. З'явилася низка вражаючих публікацій на шпальтах газет і журналів.

Одним із авторів таких матеріалів був чернігівський історик, рухівець Віталій Розстальний. На засіданні клубу «Краєзнавець» його розповідь «Сталінські репресії на Чернігівщині» у супроводі фотокопій документів, викликала бурхливу дискусію серед присутніх. Важко було вірити фактам, про які вони чули. «Повернуті імена письменників» – тема засідання клубу, на якому відбулась зустріч з молодим журналістом і дослідником Владиславом Савенком. Він розповів про долі забутих письменників Чернігівщини, репресованих у 1930-х роках, які поверталися своєю творчістю в українську літературу.

90-ті роки XX століття та початок XXI ст. позначилися економічними, соціально-політичними та культурними змінами у державі. Змінилася і змістовна складова роботи клубу «Краєзнавець». Провідними стали теми повернення історичної правди про Україну і Чернігівщину, видатних діячів, що народилися або творили на чернігівській землі. Так, вперше на засіданні була представлена життєва і творча доля українського поета, громадського діяча й педагога Миколи Вербицького (1843–1909). Він народився у Чернігові і вічний спокій знайшов у рідному місті. Автор двох рядків із Гімну України та українського перекладу «Слова о полку Ігоревім». Виступили науковці

Чернігівського історичного музею, літературно-меморіального музею М. М. Коцюбинського, письменники.

Уперше широко обговорили життєвий і подвижницький шлях діячів Української Чернігівської Громади. Представляв діяльність товариства аспірант Інституту історії АН України Юрій Русанов, випускник ЧДПІ імені Т. Г. Шевченка. Відбувся літературний вечір, присвячений талановитому і суперечливому Пантелеймону Кулішу. 90-річчю відродження Чернігівської «Просвіти» було присвячено засідання клубу на тему «Воскресіння духовних руїн». Директор літературно-меморіального музею М. М. Коцюбинського, внук письменника Юлій Коцюбинський, розповів про історію заснування у 1906 році «Просвіти» у Чернігові, про її керівників, драматичні сторінки в житті організації.

Здійснилася мрія чернігівських істориків і краєзнавців: побачив світ історико-просвітницький журнал «Сіверянський літопис», презентація якого відбулася на засіданні клубу 16 березня 1995 року. Часопис представив ініціатор його створення і головний редактор Сергій Павленко – чернігівський журналіст, краєзнавець і дослідник історичної минувшини, нині відомий і авторитетний мазепознавець. Виступили автори першого номеру журналу Олександр Коваленко (декан історичного факультету ЧДПІ імені Т. Г. Шевченка), кандидат історичних наук Тамара Демченко (ЧДПІ імені Т. Г. Шевченка) і Світлана Половнікова (Чернігівський історичний музей). Нині всеукраїнський історико-краєзнавчий журнал включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, публікації яких зараховуються до результатів дисертаційних робіт зі спеціальностей 032 «Історія та археологія» і 035 «Філологія».

16 грудня 2009 року до 35-річчя заснування клубу відбулося засідання на тему «Клуб «Краєзнавець»: минуле та майбуття». Під час зібрання можна було почути щирі слова дружби і високої оцінки діяльності клубу від професорів історичного факультету Чернігівського національного педагогічного

університету імені Т. Г. Шевченка, працівників Обласного історичного музею імені В. В. Тарновського, письменників, науковців, краєзнавців.

І далі в межах засідань клубу «Краєзнавець» проводилося багато цікавих заходів. Це бенефіси читачів-краєзнавців, зустрічі з керівництвом товариства «Чернігівське земляцтво» в Києві, відзначення ювілеїв видатних українських письменників-земляків, презентації книг, читацькі конференції, «круглі столи» різноманітної краєзнавчої тематики тощо.

З початком системних зрушень в країні у 2014 році, російської агресії проти суверенної України, а потім і повномасштабної війни, яка триває у нашій країні з 24 лютого 2022 року, змінилося звичне життя бібліотеки і зокрема діяльність клубу «Краєзнавець». У перші дні війни робота бібліотеки була призупинена, оскільки йшли бої під Черніговом. Бібліотека перейшла у режим простою. У ніч на 30 березня 2022 року під час артилерійського обстрілу збройними силами російської федерації центральної частини міста постраждала і будівля обласної бібліотеки. Були пошкоджені дах, перекриття, частина вікон першого і другого поверхів. Частина даху, разом з перекриттям, впала всередину будівлі, утворивши велику дірку. Також були втрачені кондиціонер, смарт дошка, комп'ютерна техніка, меблі та частина фонду.

Після вигнання росіян з Чернігівщини почалися ремонтні та відновлювальні роботи, які, на жаль, тривають і досі.

Відчинила свої двері для користувачів обласна універсальна наукова бібліотека 1 вересня 2022 року. А уже 25 жовтня цього ж таки року відбулося перше після тривалої перерви засідання клубу «Краєзнавець», у межах якого був презентований рекомендаційний бібліографічний покажчик «З повагою і шаною... : чернігівці – захисники територіальної цілісності України», укладений і виданий фахівцями нашої бібліотеки. У посібнику представлена інформація про низку опублікованих літературних джерел, присвячених подвигу чернігівських військовослужбовців, правоохоронців, а ще і волонтерів, які протидіяли незаконним російським та проросійським збройним формуванням у війні на сході України (2014–2021 рр.). В обговоренні видання

взяли участь науковий співробітник Українського інституту національної пам'яті Сергій Бутко, головний спеціаліст Відділу у Чернігівській області Міністерства у справах ветеранів України Оксана Петренко, директорка комунального закладу «Чернігівський обласний пошуковий науково-редакційний центр» Олена Потапенко та ін. Зауважимо, що з міркувань безпеки захід проходив у бібліотечному укритті у змішаному форматі – zoom-конференція плюс живе спілкування.

Дещо пізніше, у листопаді 2022 року відбулося і перше після початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну велике зібрання в головній книгозбірні області – в межах засідання клубу «Краєзнавець» пройшла презентація книги Світлани Шовкун «Золоті перлини народної творчості: Седнівські прислів'я та приказки».

Не припинилася активна діяльність клубу «Краєзнавець» і надалі. Багато цікавих засідань відбулися у 2023 та 2024 роках. Зупинимось лише на деяких з них.

Так, за цей період ми презентували книги доктора юридичних наук, професора Івана Богатирьова «Російсько-українська війна: погляд кримінолога», «Чернігівщина у війні: (нариси відтворення подій 24 лютого 2022 року)», «Особиста безпека в умовах війни. Поради кримінолога». Зазначимо, що свою першу книгу про російське вторгнення «Війна на Чернігівщині: нариси реальних подій» правник-кримінолог Іван Богатирьов опублікував ще влітку 2022 року. Загалом же на сьогодні уже побачило світ понад чотири десятки книг, у яких висвітлюється тема війни росії проти України у локальному, чернігівському контексті.

Цікавою та емоційно насиченою виявилася презентація монографій, присвячених історії двох столиць часів Гетьманщини – Батурина і Глухова – «Археологічні карти Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» українського археолога, наукового співробітника Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» Юрія Ситого та «Історична топографія Глухова доби середньовіччя та

ранньомодерного часу» відомого не тільки в Україні, а і далеко за її межами історика, археолога та дослідника Глухова Юрія Коваленка.

Юрій Коваленко – кандидат історичних наук, засновник музею археології при Національному заповіднику «Глухів», волонтер з пошуку тіл загиблих під час Другої світової війни та у зоні АТО. Військовий ЗСУ, який героїчно загинув на Луганщині 14 березня 2023 р., боронячи країну, яку любив понад усе.

У залі були присутні поважні делегації з Батурина і Глухова, який багато років був складовою частиною Чернігово-Сіверщини. Шановні гості представили слайд шоу світлин Юрія Олександровича, яким його пам'ятають колеги та близькі. Емоційною кульмінацією заходу стала демонстрація відеофільму, що був знятий особисто Юрієм Коваленком у зоні бойових дій незадовго до загибелі.

Відбулися також презентації книг краєзнавців Івана Кирієнка «Черниш. Книга 2. І хрестиком, і доріжкою» та Володимира Правила «Красилівка», збірників «Чернігівський євромайдан. Хроніка, факти, спогади» (автор-упорядник Сергій Соломаха) та «Перша шеренга» (упорядники Владислав Савенок і Василь Чепурний), що присвячений патріотам з Чернігівщини, які боролися за вільну і незалежну Україну за часів радянської імперії, а ще бібліотечна зустріч «Лише мумія страждає мовчки», на якій був представлений науково-просвітницький проєкт філії Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського «Садба родини Лизогубів» – відеофільм «Седнів таємничий. Мандри мумій Лизогубів» (автори Андрій Курданов, Олександр Сілов) тощо. Відновили також традицію урочисто відзначати на засіданнях клубу лауреатів літературно-мистецької премії імені Леоніда Глібова.

Інформація про події з життя клубу своєчасно висвітлюється на сторінках обласних засобів масової інформації, сайті бібліотеки, соціальних мережах.

Зауважимо, що у нелегких умовах воєнного стану засідання клубу «Краєзнавець» трансформувалися, стали напрочуд теплими, чутливими і людяними, більшість відвідувачів та запрошених гостей об'єднують свої зусилля заради збереження, поповнення та популяризації інформаційно-

краєзнавчого потенціалу бібліотеки. Сподіваємося, що попереду у нас ще багато важливих і цікавих просвітницьких заходів і проєктів. Адже бібліотека сьогодні – місце зустрічі не тільки з книгою та періодикою, а й з людьми, осередок навчання, спілкування, відпочинку.

Півстоліття діяльності клубу «Краєзнавець» Чернігівської ОУНБ імені Софії та Олександра Русових є прикладом того, як подібне просвітницьке об'єднання при бібліотеці здатне створювати умови для спілкування, організовувати та модерувати події, сприяти пошуку та збереженню документальної пам'яті про рідний край.

Список використаних джерел:

Замятіна О. Книга про історію села Красилівка – для нині живих і наших нащадків *Сім днів: чернігівські новини*. 2024. 4 квіт. С. 14.

Каганова І. Клуб «Краєзнавець» – центр наукового і культурного спілкування користувачів Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки. *Краєзнавство*. 2009. № 3/4. С. 35–38.

Клуб «Краєзнавець» – 35!: [інформація про ювілейне засідання]. *Объявления+Семь дней*. 2009. 23 груд. С. 23.

«Краєзнавець» – клуб. *Чернігівщина : енциклопедичний довідник*. Київ, 1990. С. 364–365.

Лауреати премії імені Леоніда Глібова. *Світ-інфо*. 2024. 7 берез. С. 16.

Половникова С. Клуб «Краєзнавець» *Чернігівщина краєзнавча: календар-2005*. Київ, 2004. С. 92.

Представлення книги «Чернігівський євромайдан. Хроніка, факти, спогади». *Світ-інфо*. 2023. 7 груд. С. 14.

Сапон В. Починався з «четвергів». *Деснянська правда*. 2009. 24 груд. С. 4.

Студьонова Л. Клуб «Краєзнавець»: (до історії створення). *Деснянська правда*. 1982. 26 верес. С. 4.

**УЧАСТЬ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОУНБ ІМ. Ф. ПОТУШНЯКА
В МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ ПОЛЕГЛИХ ГЕРОЇВ-КРАЯН
В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ**

Російське вторгнення в Україну докорінно змінило життя українців. Бібліотеки перетворилися на волонтерські центри. Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека імені Федора Потушняка не стала винятком. Працівники бібліотеки згуртувалися і організовували цікаве дозвілля для усіх, хто потребував емоційної розрядки у ці важкі для країни часи: допомагали внутрішньо переміщеним особам, територіальній обороні, військовим ЗСУ, літнім людям шляхом проведення соціокультурних заходів психологічного спрямування, збираючи гуманітарну допомогу, зокрема книжки та іграшки для дітей на деокупованих територіях та відправляли вимушеним українським емігрантам за кордон у Словаччину, Румунію тощо.

Крім того, бібліотеки як осередки інформації, знань, пам'яті не можуть бути осторонь важливих історичних подій. Бібліографи фіксують публікації у пресі про події, інформацію про військових у бібліографічних описах, формуючи різноманітні бази даних, проводять вечори-реквієм, виставки видань патріотичного, історичного змісту тощо.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну Закарпатська ОУНБ ім. Ф. Потушняка вирішила одним з напрямків роботи обрати й роботу з комеморацією (термін «комеморація» означає комплекс суспільних практик із увічнення пам'яті значимих для суспільства подій чи людей минулого [3]). Обласні публічні бібліотеки є депозитаріями краєзнавчої літератури. Тому ми

зосередили увагу на збиранні та впорядковуванні інформації про полеглих захисників України, які родом із Закарпаття чи пов'язані із цією областю. Ми не акцентуємо увагу на кількості військових, які віддали своє життя за Україну, але вважаємо, що варто увічнювати героїзм військовослужбовців і добровольців, вшанувавши кожного Героя вже сьогодні. Так, з 2019 року на державному рівні вшановують День пам'яті захисників України [15], які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Комеморативну роботу краєзнавчого характеру спрямували у кількох напрямках: 1) збирання бібліографічної інформації про Героїв на щиті; 2) віртуальні та постійні книжкові виставки; 3) створення і наповнення онлайн-мартирологу «Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні»; 4) довідкова, пошукова робота у авторському проєкті журналіста Олександра Гавроша «Герої Закарпаття».

Обласна бібліотека з 2014 року створила і наповнює розділ «Військова справа» у продовжуваних бібліографічних покажчиках «Закарпаття на сторінках преси», робить віртуальні та постійні книжкові виставки («Живі, поки пам'ятаємо!» [4] , «Вони померли за нас, аби ми жили...» тощо). Коли кількість інформації почала збільшуватись в геометричній прогресії, бібліотекарі вирішили робити щось більше задля збереження пам'яті краян-захисників України. За спостереженням О. Таран, однією з популярних комеморативних практик в Україні є мереживні мартирологи, оскільки «сучасні ІТ-технології дозволяють висловлювати жалобу в новому форматі: як у суспільному, так і приватному порядку», «спонукають членів громади долучитися до висловлення колективної жалоби [16, с. 36-37]. Тому від початку повномасштабного вторгнення бібліотека почала роботу зі створення віртуального мереживного мартирологу – бази даних «Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні».

Джерельною базою для онлайн-меморіалу стали згадки про полеглих закарпатців у пресі, книжкових виданнях, офіційні повідомлення місцевої влади, перевірені публікації в соцмережах.

У 2018 році в Ужгороді вийшов збірник біографічних довідок про 74-ох загиблих «Пам'ять про подвиг» [10], підготована зусиллями Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Закарпатській області. У цьому ж році в часописі «Екзиль» опубліковано матеріал студентки журналістського відділення УжНУ Віри Лабич «Сильні духом. Про подвиг закарпатських добровольців-учасників АТО» [9, с. 1-17]. Журнальний список з короткими біографіями та світлинами налічує 98 осіб, про дев'ятьох журналістка зробила ширші нариси. У 2019 році в третьому томі обласного серіалу «Книга Пам'яті України. Закарпатська область» [5, с. 132-197], який зафіксував полеглих військових Срібної землі у Другій світовій війні, імена працівників Міністерства внутрішніх справ, полеглих при виконанні службових обов'язків, також була спроба фіксації імен закарпатців, полеглих і пропалих безвісти у вирі Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил. Військові із Закарпаття, зокрема воїни 128-ої гірсько-штурмової бригади, яка дислокується в області, брали активну участь в боях за Луганський аеропорт та на Дебальцівському напрямку. Нариси про деяких героїв, які полягли в цих трагічних боях, опубліковані в книжках серії «Хроніка», заснованої видавництвом «Фоліо» у 2018 році. Наприклад, про Олександра Бабича, Адальберта Ковача, Анатолія Голика, Віталія Постолакі, Ярослава Костя, Василя Білака у книжці спогадів родин загиблих воїнів «На щиті. Спогади родин загиблих. Дебальцеве» Ірини Вовк [1].

Вибираючи спосіб вшанування, бібліотека зупинилася на формі мережевого мартиролога на зразок відомих волонтерських всеукраїнських платформ пам'яті: «Меморіал» [11], «Український меморіал» [17], «Книга пам'яті полеглих за Україну» [7].

Було розроблено анкету, за якою подаємо біографічні довідки про загиблих військових. Сторінка героя на сайті бібліотеки містить фотографію,

прізвище, ім'я, ім'я по батькові, роки життя, звання, посаду у війську, нагороди, біографію, факти вшанування пам'яті у вигляді пам'ятної дошки, перейменування вулиці, присвоєння імені героя школі чи іншій установі, пов'язаній з певною людиною тощо; зафіксовано наявну бібліографію.

У біографії з доступних джерел бібліотекарі збирають і систематизують публічні дані: зазначають дату і місце народження, навчання, час і умови вступу на військову службу, звання, обставини смерті, місце поховання тощо.

Аби база даних була ґрунтовною, у квітні 2022 року бібліотека звернулася до департаменту соціального захисту населення Закарпатської ОДА-ОВА з проханням надати список загиблих учасників АТО/ООС. 27 квітня ми отримали відповідь, де була інформація про 99 полеглих військових станом на 01.02.2022 року. Як відомо, офіційної інформації про кількість загиблих після повномасштабного вторгнення немає, аби не деморалізувати населення. Проте є побажання Міністерства оборони віддати шану всім полеглим військовим [8]. Тому бібліотекарі в режимі реального часу збирають інформацію про факти смерті, некрологи, анонси похоронів, факти вшанування пам'яті шляхом встановлення барельєфів, перейменувань шкіл, вулиць на честь полеглих військових тощо.

Станом на 1 жовтня 2023 року база даних доступна на сайті бібліотеки за посиланням: <https://biblioteka.uz.ua/war/>. На жаль, закарпатський мереживний мартиролог регулярно поповнюється новими іменами.

Крім цього, бібліотека активно популяризує книжковий фонд військово-патріотичної тематики. До Дня пам'яті захисників і захисниць України в 2023 році бібліотека зробила меморіальне відео з фото, іменами та роками життя загиблих військових із Закарпаття за 2014-2023 рр. [12-14].

Паралельно з роботою над мереживним мартирологом бібліотека стала партнером проєкту «Герої Закарпаття» журналіста і письменника Олександра Гавроша, який пише ґрунтовні нариси про військових на щиті із Ужгородського району. Бібліотека надає довідкову інформацію, що наявна у фонді про запитуваних осіб. Якщо біографії військових у бібліотечній базі даних стислі,

наповнені часто скупими фактами, то журналіст зосереджується на записах розлогіх розмов із рідними, побратимами, які знали героя. Автор робить акцент на громадянській позиції загиблих, людських якостях (шляхетності, рішучості, сміливості тощо). Тексти нарисів констатують передчасну смерть, нездійснення певних життєвих планів. Ці нариси показують, що спогади про полеглих воїнів можуть бути світлими, теплими, сповненими життя і віри у перемогу.

Отже, Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка як центр краєзнавчої інформації відповідає на виклики сучасності, бере участь у меморіалізації героїв-закарпатців російсько-української війни, що є невід'ємною частиною національної пам'яті. Матеріали бази даних можуть бути використані для майбутніх книг пам'яті, при створенні меморіалів тощо. Адже лише пам'ятаючи і поважаючи своє минуле, ми маємо шанс на світле майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Вовк І. На щиті: спогади родин загиблих: Дебальцеве / І. Вовк ; літ. ред. О. І. Думанська ; худ.-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2020. 604 с. : іл. (Хроніка).
2. Гаврош О. Герої Закарпаття: спецпроект. *Закарпаття онлайн*. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Special/Autors/173>.
3. Довгополова О. Комеморація. *Минуле / Майбутнє / Мистецтво*. URL: <https://pastfutureart.org/glossary/#Commemoration>.
4. «Живі, поки пам'ятаємо!»: до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України : віртуальна виставка. *Закарпат. ОУНБ ім. Ф. Потушняка*. URL : <https://www.biblioteka.uz.ua/vistavka/?byYear=2023>.
5. Загинули, захищаючи рубежі Батьківщини в Антитерористичній операції (АТО) та Операції об'єднаних сил (ООС) у 2013-2018 рр. *Книга Пам'яті України. Закарпатська область. Том 3* / упоряд. : С. В. Шалда, Б. Г. Кушнір. Ужгород: Карпати, 2019. С. 132-197.
6. Закарпаття на сторінках преси: бібліогр. покажч. за III кв. 2014 р. / Закарпат. обл. універс. б-ка ім. Ф. Потушняка, Від. краєзнавства; уклад. О. Ф. Дувалка; відп. за вип. О. А. Канюка. Ужгород, 2014. 33 с.
7. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL : <https://memorybook.org.ua/>.

8. Коли оприлюднять дані про кількість загиблих військових ЗСУ на війні. URL: <https://www.volyn24.com/news/189849-koly-oprylyudniat-dani-pro-kilkist-zagyblyh-vijskovyh-zsu-na-vijni> .
9. Лабич В. Сильні духом. Про подвиг закарпатських добровольців – учасників АТО. *Екзиль*. 2018. № 8. С. 1-17: фот.
10. Пам'ять про подвиг / Регіон. рада лідерів учнів. самоврядування закл. проф. (проф.-тех.) освіти Закарпаття, Навч.-метод. центр проф.-тех. освіти у Закарпат. обл.; ред.-упоряд. І. Ладижець. Ужгород : РІК-У, 2018. 178 с. : іл.
11. Платформа пам'яті Меморіал. URL: <https://www.victims.memorial/>.
12. «Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні». 2014-2021 роки. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VHkP5GTzMfc&t=7s>.
13. Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні. 2022 рік. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rbiGLEnuV5o&t=3s>.
14. Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні. 2023 рік. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wOTlgjtv_io.
15. Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України: Указ Президента України № 621/2019 від 23.08.2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6212019-29269>.
16. Таран О. Громадянські практики вшанування загиблих – нові форми міської комеморації в умовах російсько-української війни. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 1. С. 36-47.
17. Український меморіал. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/page/pro-proekt/>.

УДК 027.53:021.4:908](477.84)ТОУНБ

Пайонк Марія Володимирівна,

завідувачка відділу краєзнавчої літератури та бібліографії,

Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека,

м. Тернопіль.

БІЛЯ КРАЄЗНАВЧИХ ДЖЕРЕЛ ТЕРНОПІЛЛЯ

Краєзнавча діяльність завжди була одним із пріоритетів роботи Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки (Тернопільської

ОУНБ). Поширення краєзнавчих знань — це важливий напрямок діяльності нашої книгозбірні. Виявити, зібрати якомога повніше, систематизувати, зберегти й надати користувачам усі друковані та електронні матеріали про місто Тернопіль і Тернопільський край — саме в цьому ми вбачаємо нашу головну мету.

Відділ краєзнавчої літератури та бібліографії (ВКЛБ) Тернопільської ОУНБ створено в рік проголошення незалежності України, у січні 1991 року, шляхом відокремлення його від інформаційно-бібліографічного відділу. Даний підрозділ наповнив новим змістом бібліотечне краєзнавство області.

На момент заснування відділ налічував 200 примірників видань краєзнавчого змісту, 2 назви обласної та 16 назв районної преси.

Уже понад тридцять років відділ будує свою роботу на нових принципах, орієнтуючись на формування національного та регіонального інформаційного ресурсу, його всебічного використання на основі універсального, добре укомплектованого краєзнавчого фонду, високопрофесійного колективу.

На початку 90-х років зросла зацікавленість населення нашого регіону до своєї минувшини, оскільки літератури на цю тему було мало, основний масив інформації про історію краю містився на сторінках місцевої періодики, тому працівники відділу формували тематичні папки, збирали вирізки з газет. Теми були різноманітні: «Мистецьке Тернопілля», «Рідне місто моє», «Літературна Тернопільщина», «Природа Надзбруччя», «Пам'ятки історії та культури», «Шевченко і Тернопілля», «Художник Іван Марчук», «Історія УПА», «Соломія Крушельницька», «Видатні люди краю» та ін.

Фахівці відділу краєзнавчої літератури та бібліографії активно працювали над комплектуванням фонду відділу, основою якого став обласний безкоштовний примірник. Поповнення здійснювалося через обмінні фонди бібліотек, книжкові магазини, за рахунок зібрань, переданих з приватних колекцій, а також завдяки подарункам книжок від авторів.

Завдяки співпраці з різними фондами та міжнародними організаціями, діаспорна література, що почала надходити від 1992 року, зайняла важливе місце в колекції вітчизняних видань.

Цікавими для читачів стали історико-мемуарні збірники: «Бучаччина», «Зборівщина», «Підгаєцька земля», «Теребовельська земля», «Чортківщина», двотомне видання «Стара Волинь і Волинське Полісся», тритомне видання «Шляхами Золотого Поділля»; книжки «Давній Тернопіль» Б. Остап'юка, «Українці в світі» П. Кардаша, «Свята Почаївська Лавра» І. Огієнка, «Невидимі стигмати» М. Рудницької, прижиттєві видання У. Самчука з його автографами, Юліана Опільського, спогади про Леся Курбаса, Якова Гніздовського, Олександра Мишугу, Йосипа Гірняка, видання «Літопис УПА».

Нині у відділі краєзнавчої літератури та бібліографії зберігається понад 13 тисяч документів, серед яких — більше 9 тисяч книжок і 3,5 тисячі періодичних видань.

Користувачі тут можуть знайти інформацію про історію та сьогодення нашої області, геологічні та історико-архітектурні пам'ятки, відомі релігійні святині, людей благодатної землі Тернопільської, яка стала колискою всесвітньо відомим нашим землякам.

З великою вдячністю працівники відділу прийняли колекцію літератури з приватної бібліотеки відомого краєзнавця, театрознавця, фольклориста, етнографа, мистецтвознавця, бібліографа Петра Костьовича Медведика. Це ім'я відоме не тільки на наших теренах, але й багатьом в Україні. Він доклав чимало зусиль для відновлення забутих імен і подій, а також для виявлення маловідомих аспектів культурного життя краю. Його напрацювання стали поштовхом до відкриття музеїв Володимира Гнатюка, Леся Курбаса, Кирила Студинського. За його сприяння відкрито пам'ятники Лесі Українці, Іванові Франку, Катерині Рубчаковій.

Петро Костьович вважав, що головне в житті людини — щоб її оточували книжки. Він сформував велику бібліотеку з історії й теорії українського театру, зібрав численні та рідкісні фотоілюстрації, неопубліковані мемуари, документи,

листи. Будучи активним читачем і другом нашої книгозбірні, учасником літературних вечорів і зустрічей, ще за життя Петро Медведик подарував бібліотеці свої праці: «Віночок Соломії Крушельницької: поезії і музичні твори, висловлювання визначних діячів культури, репертуар співачки», «Євшан-зілля: легенди та перекази Поділля», «Іван Франко на Збаражчині», «Іван Франко і літературна Тернопільщина», «Казки Західного Поділля: антологія», «Катерина Рубчакова», «Літературна карта Тернопільщини», «Літературно-мистецька та наукова Зборівщина: словник біографій визначних людей», «Моє рідне Опілля: історико-культурний нарис села Жабиня та його околиць на Зборівщині», «Народні пісні з села Соломії Крушельницької», двотомник «Пісні Тернопільщини» (у співавторстві зі Степаном Стельмашуком), «Село Жабиня на Зборівщині: весілля, народні звичаї та обряди».

Частину видань із власного зібрання (у кількості 616 книжок) П. Медведик заповів Тернопільській ОУНБ. І вже після смерті краєзнавця, у травні 2007 року, родина передала нам приватну бібліотеку Петра Костьовича.

Усі книжки відображені в каталогах (картковому та електронному) з поміткою «З бібліотеки Петра Медведика» та зберігаються окремою колекцією у відділі краєзнавчої літератури та бібліографії. Ця колекція є цінним доповненням до основного фонду бібліотеки.

У 2017 році фахівці бібліотеки налагодили тісну співпрацю з Релігійним товариством українців-католиків «Свята Софія» США, яке очолює наша землячка Ірина Іванкович, а також з настоятелем собору Свята Софія в Римі та головою товариства «Свята Софія» отцем Марком Семегеном. Унаслідок цієї співпраці фонд нашого відділу поповнили цінні видання — 158 книжок і часописів, які ми отримали з Риму. Серед них: «Твори Патріярха і Кардинала Йосифа» (1—18 т.), «*Monumenta Ucrainae Historica*» («Монументальна історія України») (зібрані митрополитом Андреем Шептицьким (1—12 т.) й отцем Олександром Бараном (13—14 т.)), документи з минулого Української католицької церкви, видані Блаженнішим, комплект часопису «Богословія», інші видання Українського католицького університету та Українського

богословського товариства. Усі ці видання зайняли належне місце у фонді бібліотеки й доступні кожному користувачеві.

Для полегшення користування краєзнавчим фондом продовжилася робота над поповненням карткового Зведеного краєзнавчого каталогу (ЗвКК), який був започаткований у 1946 році та є головною частиною краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату бібліотеки та страховою копією Електронного краєзнавчого каталогу. Згідно з паспортом, каталог нараховує 173 076 карток, згрупованих за схемою, яка відповідає основним аспектам життя області.

У зв'язку з адміністративно-територіальною реформою в Україні працівники відділу зредагували «Топографічну частину» ЗвКК, відповідно до нових назв територіальних громад і населених пунктів, які увійшли в ці громади.

Події російсько-української війни відображені в розділі новітньої історії краю.

У 2006 році фахівці ВКЛБ зробили перший крок до автоматизованого обслуговування користувачів — започатковано краєзнавчий електронний каталог (ЕК) (програмне забезпечення ІРБІС). З жовтня 2017 року ТОУНБ перейшла на нове програмне забезпечення АБІС «УФД/Бібліотека, версія 3». Уся інформація краєзнавчого характеру з місцевої, всеукраїнської преси, статті із збірників, відомості з літописів у вигляді бібліографічного опису заносяться у Зведений каталог публічних бібліотек Тернопільської області з можливістю спеціального пошуку за ознакою «краєзнавство». На 1 січня 2024 року загальна кількість бібліографічних записів становить 72 553 бібліографічних записи.

З 2007 року ВКЛБ брав участь у проєкті «Консорціум «Історична Волинь». Ініціатором проєкту виступила Рівненська державна обласна наукова бібліотека, яка й очолює даний проєкт.

На жаль, через перехід нашої бібліотеки на нове програмне забезпечення у 2017 році, співпраця в проєкті була призупинена майже на сім років. У березні 2024 року було підписано новий Меморандум про співпрацю.

Ще один проєкт, над яким працює наш відділ, — електронна бібліотека на сайті книгозбірні. Перші спроби було зроблено у 2004 році, але не досягли очікуваних результатів. У 2009 році започатковано корпоративний проєкт «Електронна бібліотека краєзнавчих видань Тернопільської області».

Окрім нашої бібліотеки, учасниками даного проєкту стали бібліотеки міста Тернополя та області, редакції місцевих газет та журналів, вищі навчальні заклади, видавництва міста Тернополя та області, окремі автори. Фахівцями відділу було розроблено положення, яке окреслює теоретичні основи створення, зберігання та використання електронної бібліотеки краєзнавчих видань, а також визначає права, обов'язки та відповідальність користувачів і співробітників бібліотеки. Було оновлено зразки договорів, тепер договір укладається з юридичною особою — видавництвом, редакцією, бібліотекою, або з автором твору.

При створенні цього проєкту було визначено, що «Електронна бібліотека» повинна представляти собою систему повнотекстових електронних документів краєзнавчого характеру, або таких, що мають відношення до місця видання (чи підготовки), зі зручним пошуковим інтерфейсом. Вона є некомерційною і має на меті забезпечити доступ до краєзнавчих документів, надання яких користувачам ускладнено або обмежено (рідкісних книг та видань з обмеженою екземплярністю); а також збереження друкованих оригіналів краєзнавчих документів.

На сьогодні «Електронна бібліотека краєзнавчих видань Тернопільської області» містить 932 електронні версії документів різних типів і видів.

Основний підхід до формування і зберігання електронних документів такий, як і для друкованих видань. Краєзнавчі електронні видання проходять наукову обробку, інформація про них міститься у службових, читацьких каталогах та загальному електронному каталозі бібліотеки. Вони зберігаються у фондах довічно, як і будь-які видання краєзнавчого характеру.

Електронна бібліотека краєзнавчих видань Тернопільської області посіла важливе місце в системі краєзнавчих інформаційних ресурсів нашої бібліотеки.

У процесі створення таких ресурсів, як краєзнавчі електронні бібліотеки, відбувається збереження електронної інформації як культурної спадщини, іншими словами, збереження цифрової спадщини.

Відділ краєзнавчої літератури та бібліографії популярний серед користувачів Тернопільської ОУНБ. Любов до рідного краю, прагнення дізнатися про нього якомога більше збирають учнівську та студентську молодь і людей елегантного віку на презентації книг за участю їх авторів, укладачів. Проводяться зустрічі з місцевими видавцями та видавництвами, зокрема «Терно-граф», «Підручники і посібники», «Джура», «Навчальна книга — Богдан», а також з діячами культури і мистецтва та науковцями.

Для популяризації краєзнавчих матеріалів відділ використовує форми роботи, що стали традиційними упродовж багатьох років, а саме: віртуальні виставки, краєзнавчі календарі, краєзнавчі читання, книжкові виставки, виставки-подорожі, виставки-знайомства, а також виставки нових надходжень.

Варто згадати такі презентації книг: «Вишневець та князі Корибути-Вишневецькі» Любові Шиян, унікального мистецького альбому-каталогу «Таїна Пінзеля» (укладачка Віра Стецько), авторську презентацію історико-краєзнавчої розвідки «Римська вежа Тернополя» Бориса Солоніна, «Історична Волинь» Володимира Собчука, «Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара» Володимира Чистуха, документально-краєзнавчого нариса «Кордишів: минуле та сьогодення» Григорія Шергея та Анатолія Лукащука, поетичної збірки «Отче наш Тарасе, всемогутий...: Шевченкіана Тернопілля», «Лицарі нескореного духу» про наших краян, письменників — в'язнів сталінських концтаборів — Івана Гнатюка, Григорія Радосівського-Барана і Олеся Ангелюка, «Тернопіль: місто люди, історія (від давнини до 1991 року)» Володимира Окаринського, книг серії «Місіонери Великого Відкуплення» (7 книг), упорядником та автором яких є редемпторист, голова Історичної Комісії Львівської Провінції Згромадження Найсвятішого Ізбавителя, ієромонах Руслан Піх, та багато інших.

Увійшло в традицію проведення краєзнавчих та історичних читань, урочистих академій, науково-практичних конференцій, присвячених ювілейним датам видатних людей, визначним подіям краю. Так, до прикладу, з циклу «Знакові постаті Тернопілля» були проведені краєзнавчі читання — «Волинськими шляхами Тернопілля — шляхами Тараса Шевченка», «Його устами промовляла істина: Степан Качала — священник, політик, громадський діяч». Перші історичні читання були присвячені 75-річчю створення УПА і пройшли під назвою «Тернопільщина у визвольній боротьбі ОУН та УПА», «Західноукраїнська Народна Республіка: у війні та державотворенні», «День Соборності: погляд у минуле та сучасність», присвячені 100-річчю від дня проголошення Акту Злуки, «Ярослава Стецько — легенда українського національно-визвольного руху» (до 100-річчя від дня народження) та інші.

До 75-річчя від дня народження Левка Крупи — відомого українського письменника, драматурга, журналіста, громадсько-політичного діяча, лауреата Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Братів Богдана та Левка Лепких, працівники відділу краєзнавчої літератури та бібліографії підготували і провели наукову конференцію «Поетичний світ Левка Крупи».

Вечір-спогад «Життя — жнива в своїй найпершій суті...» був приурочений до 70-річчя від дня народження та 5-річчя від дня смерті письменника, лауреата Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Братів Богдана та Левка Лепких — літературних премій імені Уласа Самчука, імені Степана Олійника, імені Степана Руданського, заслуженого працівника культури України Богдана Бастюка.

Творчий вечір «Чотири вежі Богдана Мельничука: письменник, журналіст, редактор, краєзнавець» був присвячений 70-річчю від дня народження. Ювілейна академія «Блудний лебідь, окрилений словом» відбулася до 75-річчя від дня народження поета, музейника, художника, дисидента Ярослава Павуляка.

Для популяризації відділу та кращого задоволення запитів користувачів бібліотеки використовуються інформаційні ресурси бібліотеки. На сайті

бібліотеки (www.library.te.ua) розміщується інформація про роботу відділу, краєзнавчі новинки, презентації, зустрічі тощо. Діяльність відділу також висвітлюється на місцевому радіо, телебаченні та в газетах. Усі ці заходи спрямовані на залучення більшої кількості нових користувачів.

Одним із пріоритетних напрямків діяльності нашого відділу є створення бібліографічних покажчиків. Бібліографія є не лише інформаційним путівником, нагальною суспільною потребою, а й важливою частиною інформаційних ресурсів бібліотеки. Її завдання полягає в тому, щоб розібратися в науковій цінності книжок, вказати читачеві кращу літературу і, тим самим, допомогти вибрати із загальної маси друкованих видань найбільш потрібні. Основні завдання бібліографії — інформація, аналіз і рекомендація читачеві. Головна роль бібліографічної інформації полягає в тому, що вона служить засобом збереження пам'яті про документи, особливо про нематеріальну культурну спадщину, є засобом поширення культурних цінностей і є частиною інформаційних ресурсів.

За роки діяльності ВКЛБ підготовлено понад 80 бібліографічних видань великих і малих форм, різноманітних за змістом і типом.

У 1969 році розпочато видання щорічного бібліографічного покажчика «Література про Тернопільську область». Того ж року побачив світ посібник за 1967—1968 роки, який став своєрідним літописом життя краю і подавав описи книжок, статей із збірників, журналів та газет, що в комплексі відображали основні аспекти життя Тернопільщини. Від 2000 року ми перейшли на новий формат випуску цього видання, групуючи інформацію за п'ять років, а саме: «Література про Тернопільську область за 2000—2004 роки» (2011), «Література про Тернопільську область за 2005—2009 роки» (2013), «Література про Тернопільську область за 2010—2014 роки» (2016), «Література про Тернопільську область за 2015—2019 роки» (2023). Ці видання побачили світ у видавництві «Підручники і посібники».

Календар-щорічник «Література до знаменних і пам'ятних дат Тернопільщини» наша бібліотека видає з 1991 року. Але історія самого видання

починається в далекому 1967 році з розпорядження чи рекомендації Державної республіканської бібліотеки УРСР (нині це Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого). Але тоді вийшло лише 4 річники 1967—1970 рр. Була заборона обкому партії на це видання і більше як на двадцять років про нього забули. І лише з утвердженням незалежності України у 1991 році і з створенням ВКЛБ видання стало виходити щорічно. У 2023 році у видавництві «Підручники і посібники» вийшов 34 випуск «Літератури до знаменних і пам'ятних дат Тернопільщини на 2024 рік». Видання побачило світ завдяки підтримці видавництва «Підручники і посібники» та його головного редактора Ярослава Тадейовича Гринчишина.

Календар-щорічник є орієнтиром для громадськості краю в перебігу подій, ювілеїв та пам'ятних дат. Основу календаря складають розвідки про визначних діячів краю. Представлені матеріали з успіхом можуть бути використані не лише в бібліотеках краю, але й культосвітніх установах, навчальних закладах. Вони можуть стати у нагоді краєзнавцям, студентству, а також широкому загальному користувачів.

Показчик розпочинається з переліку основних ювілейних і пам'ятних дат року. Далі подано інформацію про імена і події, що не увійшли до основного списку. Військова агресія РФ проти України сприяла згуртуванню українського народу, тому ми не маємо права забувати про Героїв, які стали на захист нашої Вітчизни. Саме тому, у 2021 році в календарі було створено розділ «Уродженці Тернопільщини, які полягли в боях за Україну».

Тернопільщина має давню історію та пишається письменниками, митцями, краєзнавцями й науковцями зі світовою славою. Практично кожен день календаря може стати підставою для відзначення тієї чи іншої культурної або суспільно важливої дати.

Значне місце в бібліографічному доробку займають праці про відомих краян. Це, зокрема, показчики, присвячені: ученому, поетові, публіцисту, громадському діячеві української діаспори Олександрові Неприцькому-Грановському (1997); селянському поетові й культурно-громадському діячеві

Павлові Думці (2000); українському та болгарському скульптору Михайлові Паращуку (2003); краєзнавцям Гаврилові Чернихівському (2001), Петрові Медведику (2005) та Остапові Черемшинському (2006); визначній оперній співачці першої половини ХХ століття Соломії Крушельницькій (2007) (дане видання зберігається в музеї театру «Ла-Скала» в Мілані, де наша землячка багато років виступала з величезним успіхом); археологу, мистецтвознавцеві, культурологу, політичному діячеві Ігорю Гереті (2008); видатному письменникові ХХ століття, класику єврейської літератури, нобелівському лауреатові, уродженцю Тернопільщини Шмуелю Йосефу Агнону (2008).

Окремо варто відзначити успішну спробу творчої співпраці працівників ВКЛБ Тернопільської ОУНБ з працівниками музеїв, Державного архіву Тернопільської області та інших бібліотек. Унаслідок тривалої пошукової спільної діяльності працівників нашого відділу, Державного архіву Тернопільської області, Обласного літературно-меморіального музею Юліуша Словацького, Тернопільського обласного краєзнавчого музею у 2009 році побачило світ друге, доповнене, видання бібліографічного покажчика «Юліуш Словацький (4.09.1809—3.04.1849)», присвячене 200-річчю від дня народження видатного польського поета. Перше вийшло друком в 1999 році. Укладачі сподівалися, що це видання допоможе глибше пізнати й зрозуміти творчість поета, ім'я якого стало окрасою світової культури та гордістю нашого краю.

2012 рік було проголошено Роком Богдана Лепкого. Ім'я Богдана Сильвестровича Лепкого належить до тих видатних українських діячів, які присвятили свої сили відродженню громадського та культурно-національного життя України. Сучасник Івана Франка — він гостро усвідомлював соціальні й національні проблеми рідного народу. Вражає також різноманітність його творчого доробку: поет і новеліст, драматург і романіст, публіцист і критик, збирач і популяризатор народної творчості, історик і філософ, літературний дослідник і невтомний пропагандист художньої спадщини Тараса Шевченка, Івана Франка та Лесі Українки.

До цієї дати фахівцями нашого відділу, Обласного музею Богдана Лепкого в м.Бережанах, Державного архіву Тернопільської області, Тернопільського обласного краєзнавчого музею було підготовлено бібліографічний покажчик «Богдан Лепкий: відомий і невідомий (1872—1941)». Дане видання мало на меті якнайповніше представити бібліографію про багатогранне життя й творчість нашого знаного земляка.

Даниною пам'яті непересічній особистості, Ісповідникові віри, духовному лідерові нації Блаженнішому Патріархові Йосифові Сліпому став бібліографічний покажчик «Я з Вами по всі дні і до кінця віку»: Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий (1892—1984)», який побачив світ у 2017 році у тернопільському видавництві «Підручники і посібники» і був приурочений до 125-річчя від дня народження Блаженнішого Йосифа. Це спільна праця фахівців відділу краєзнавчої літератури та бібліографії, Державного архіву області і Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Видання є другим, доповненим і переробленим, в якому представлено бібліографію праць Патріарха Йосифа Сліпого та документів, які висвітлюють життя, наукову діяльність і душпастирську працю митрополита, показують винятковість його постаті та незрівняний внесок у розвиток українського богослов'я.

Відкриває покажчик Послання Блаженнішого Святослава до вірних УГКЦ та всіх людей доброї волі з нагоди 125-річчя від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого «Будьмо собою!», яке подав отець Михайл Пастух. До посібника також включено «Послання Патріарха Йосифа про поєднання в Христі», яке є результатом роздумів Блаженнішого про долю Української греко-католицької церкви та українського народу.

У 2018 році бібліографічний покажчик «Я з Вами по всі дні і до кінця віку»: Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий (1892—1984)», за рішенням провідних учених — членів експертної ради II Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу — 2018», отримав диплом I ступеня в номінації «Персональний покажчик». Зберігається покажчик у фондах бібліотек

Релігійного Товариства українців-католиків «Свята Софія» США, Риму та Бельгії, бібліотеці Українського католицького університету.

На пошанування пам'яті Володимира Гнатюка до 150-річчя від дня його народження фахівці нашого відділу спільно із фахівцями Державного архіву Тернопільської області і Тернопільського обласного краєзнавчого музею підготували бібліографічний покажчик «Володимир Гнатюк: фольклорист, етнограф, літературознавець (1871—1926)». Мета видання — якнайповніше представити бібліографію про життя й діяльність відомого вченого.

Ім'я Володимира Гнатюка є одним з найяскравіших в українській науці та культурі. Фольклорист, етнограф, етномузиколог, літературознавець, мовознавець, перекладач, поет, громадський діяч, редактор видань НТШ та «Літературно-наукового вісника», директор Української видавничої спілки. Він записав понад чотири тисячі народних пісень, тисячі зразків народної прози (це понад двадцять п'ять тисяч списаних аркушів). Видав понад тисячу різноманітних публікацій, був активним рецензентом фольклорно-етнографічних видань, дописував до українських та понад десяти журналів у Німеччині, Польщі, Чехії та інших країнах. Своєю невтомною працею, безмежною закоханістю в народне слово Володимир Гнатюк досяг вершин загальнолюдської культури і став гордістю не тільки своєї нації, а й усього слов'янського світу.

До ювілейного видання, присвяченого постаті правозахисника, лауреата Шевченківської премії, видатного українського поета Степана Сапеляка (світлої пам'яті), який 26 березня 2022 року відзначив би 70-річчя від дня народження, було підготовлено біобібліографічний покажчик «Степан Євстахійович Сапеляк — поет, літературознавець, громадський діяч (1952—2012)». Це видання побачило світ у ті березневі дні, коли розпочалася люта битва за волю України, яка триває й нині. Покажчик був підготовлений фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та працівниками нашого відділу.

Дане дослідження розширює світоглядні й пізнавальні обрії усіх справжніх поціновувачів сучасної поезії. Важко не погодитись із Галиною Райбедюк, яка написала у вступній статті «У нинішню пору гострого дефіциту духовності, сповнене високої віри й любові слово Степана Сапеляка нам украй потрібне — задля збереження себе як нації, що сповідує християнські цінності».

Ще одне бібліографічне видання, на яке варто звернути увагу, — це покажчик «Репресовані письменники Тернопільщини», який вийшов у 2000 році і став даниною пам'яті тим землякам, яких не зламали ні тюрми, ні заслання, які особистим прикладом, своєю творчістю, покривдженою долею, заслужили найвищу нагороду — любов і визнання читача. У бібліографічний покажчик увійшло 25 імен наших земляків, котрі стали безневинними жертвами більшовицького терору.

До золотого фонду краєзнавчої бібліографії належить серія бібліографічних покажчиків «Тернопільщина мистецька». У 2002 році вийшло друком видання «Театральна Тернопільщина» (Вип. 1), в якому зроблено науково-теоретичну спробу засобами бібліографії простежити розвиток історії театральної Тернопільщини, драматургії, формування режисури як професії та акторської майстерності наших земляків.

На сторінках покажчика «Музична Тернопільщина» серії «Мистецька Тернопільщина» (2008, вип. 2) вміщено інформацію про публікації, у яких проаналізовано розвиток музичної культури краю, систематизовано матеріали щодо відомих диригентів та співаків, котрі творили й творять як в Україні, так і за її межами. Тернопільщина може пишатися іменами своїх відомих художників, які в першій половині ХХ ст. вивели галицьке образотворче мистецтво на світовий рівень.

У 2016 році побачив світ бібліографічний покажчик «Митці Тернопільщини. Ч. 1. Образотворче мистецтво» (Вип. 3). У ньому зібрано інформацію про художників, скульпторів, фотохудожників, мистецтвознавців, а також митців української діаспори — уродженців Тернопілля.

Діяльність закладів культури області віддзеркалює щорічний бібліографічний показник «Культура Тернопільщини», який виходить з 2006 року. Видання висвітлює загальні питання культури, регіональної культурної політики, впровадження нових форм і методів роботи.

Показник «Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека: 1939—2009» (2009) став першою спробою зібрати бібліографічні та науково-методичні видання, підготовлені фахівцями книгозбірні за 70 років, друковані матеріали, що розкривають різнопланову діяльність та проблеми функціонування головної бібліотеки Тернопілля.

У бібліографічному посібнику «Тернопільський обласний краєзнавчий музей: 100 років» (2013) зібрано й систематизовано видання музею та матеріали про його діяльність, публікації щодо експозицій і виставок, науково-краєзнавчих конференцій та презентацій, археологічних досліджень, а також творчості скульптора Іоанна Георга Пінзеля, який тривалий час жив і творив у нашому краї. Крім того, вміщено статті про працівників музею та їхні публікації.

Однією з найяскравіших сторінок розвитку української науки та культури була діяльність Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові — першої суспільної інституції, члени якої ставили за мету заявити перед світом про свій народ, створити власну концепцію історії України, популяризувати українську мову, здійснювати широкомасштабну видавничу діяльність. Серед дійсних членів НТШ, які своєю діяльністю та здобутками збагатили всесвітню культуру й науку, було чимало вчених — уродженців Тернопільщини. Це спонукало фахівців Тернопільської ОУНБ започаткувати низку бібліографічних показників «Наукове товариство імені Шевченка і Тернопільщина (1873—1940)». Вийшло три випуски видання: «Наукове товариство імені Шевченка і Тернопільщина (1873—1940): Історично-філософська секція: дійсні члени», «Наукове товариство імені Шевченка і Тернопільщина (1873—1940): Філологічна секція: дійсні члени», «Наукове товариство імені Шевченка і

Тернопільщина (1873—1940): Математично-природничо-лікарська секція: дійсні члени».

У 2018 році за рішенням провідних учених та бібліографів — членів Експертної ради II Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу», диплом I ступеня у номінації «Збірник біобібліографічних матеріалів» отримав бібліографічний покажчик «Наукове товариство імені Шевченка і Тернопільщина (1873—1940): Історично-філософська секція: дійсні члени».

Електронний варіант бібліографічних видань розміщено на сайті Тернопільської ОУНБ (www.library.te.ua), на сторінках «Видання бібліотеки», «Календар знаменних дат» та у «Електронній бібліотеці краєзнавчих видань Тернопільської області».

Працівники відділу беруть також участь у вивченні та аналізі стану краєзнавчої діяльності бібліотек, науково-дослідній роботі в галузі краєзнавчої діяльності. Поширюють кращий досвід краєзнавчої роботи бібліотек і беруть участь в організації та проведенні обласних науково-практичних конференцій, семінарів, консультацій, стажувань з бібліотечного краєзнавства. Крім того, популяризують краєзнавство через засоби масової інформації.

У портфелі відділу знаходяться ще кілька підготовлених до друку вагомих видань — це «Література до знаменних та пам'ятних дат Тернопільщини на 2025 рік», «Література про Тернопільську область за 2020 та 2021 роки». Проводиться робота з підбору матеріалу до бібліографічного покажчика «Улас Самчук (1905—1987). «Я був повний Україною» (до 125-річчя від дня народження письменника).

За всією цією роботою стоять фахівчині, які пов'язали своє життя з бібліотекою, книгою і краєм. У кожної свій шлях, сильні та слабкі сторони, але їх об'єднує спільна любов до книги та бібліографії.

Після закінчення Рівненського інституту культури у 1982 році в бібліотеку прийшла Марія Пайонк. У 1991 році вона була переведена у новостворений відділ краєзнавчої літератури та бібліографії на посаду

бібліотекарки, працювала провідною та головною бібліотекаркою й у 2007 році вона очолила відділ.

Важливу роль у роботі відділу відіграють головна бібліотекарка Марія Іванків та провідна бібліотекарка Наталя Луговська. Обидві мають вищу освіту і стаж роботи понад тридцять років. Від їхнього професіоналізму залежить, наскільки оперативно користувачі зможуть знайти відповіді на свої запитання, оскільки вони займаються поповненням ЗвКК та електронного каталогу найновішою інформацією.

Провідна бібліотекарка відділу Віра Миськів має понад сорок років бібліотечного стажу, з яких двадцять п'ять років вона працює у відділі. Її високий рівень кваліфікації і відданість справі проявляються в обслуговуванні користувачів, складанні бібліографічних покажчиків та організації масових заходів.

У різні роки у відділі працювали також Анастасія Ленчишин (1991—2013), Наталія Іванко (1991—1999), Тетяна Бабчук (1997—2001) та Ольга Демкович (2013—2024).

Тернопілля багате своєю історією. А уродженці нашого краю вписали гідну сторінку в історію України, розвиток національної та світової науки, культури й мистецтва. І саме тому фахівці Тернопільської ОУНБ докладають максимум зусиль, щоб історія Тернопільщини, науковий і творчий доробок наших краян ґрунтовно досліджувалися та гідно вшановувалися.

КРАЄЗНАВЧА РОБОТА В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ УНІВЕРСАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Рідний край... Це з нього, із рідного села чи міста, починається Батьківщина.

Любов до свого краю, цікавість до його минулого вабить і дорослих і юних. Знання історії потрібні кожному. Недарма кажуть: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього».

Сьогодні краєзнавство відіграє важливу роль у вихованні людини, усвідомленні нею своєї національно-культурної приналежності, оскільки наше суспільство задихається від бездуховності, насильства, жорстокості. Тож у інформуванні, прищепленні поваги до минулого вбачаємо головне завдання.

Найбільшим джерелом краєзнавчої інформації є Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка, а саме відділ краєзнавства, який заснований 27 грудня 1973 року. Однак витoki його створення беруть початок ще у 50-х рр. XX ст. За усією багатогранною роботою в минулому і сьогоденні стоять люди, які присвятили своє життя невтомній, подвижницькій праці на ниві краєзнавства.

У 1979 р. ОУНБ імені Тараса Шевченка стала депозитарієм краєзнавчої літератури – відтоді книги краєзнавчої тематики не підлягають списанню. В умовах російсько-української війни питання збереження фондів нашої наукової бібліотеки постало надзвичайно гостро, адже цінні та рідкісні видання як

науково-культурна спадщина потребують особливої уваги та захисту, так само, як і оцифровані документи.

Значну частину книжкового фонду становлять книги місцевих авторів і уродженців Черкаського краю. Цінним доповненням до книжкового фонду є тематичні папки газетних вирізок, яких зібрано вже дуже багато на різні теми, зокрема «Історичне минуле Черкащини», «Перспективи розвитку області», «Видатні уродженці краю» тощо.

Діяльність відділу спрямована на збирання, опрацювання, зберігання та надання в суспільне користування краєзнавчих документів, а також поширення інформації про них. Вона сприяє соціальному, економічному, культурному розвитку краю, його всебічному вивченню і науковому дослідженню, формуванню соціальної свідомості, вихованню любові до малої батьківщини.

Із часу проголошення незалежності України, постійно зростають потреби читачів у краєзнавчій інформації. Навчальні заклади більше уваги приділяють краєзнавчим аспектам в курсах історії, літератури, географії, економіки.

На процес комплектування повноцінного краєзнавчого фонду позитивно впливає функціонування обласної програми книгодрукування, завдяки якій у бібліотеки надходять найкращі видання про край.

Робота відділу починається з формування повноцінного фонду краєзнавчої літератури, поповнення його новими виданнями. Регулярно відвідуємо видавництва і книгарні міста, підтримуємо зв'язки з Черкаською обласною організацією Національної спілки письменників України, навчальними закладами, районними ЦБС, музеями, архівами, авторами.

Тісно співпрацюємо з Черкаською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, яку очолює Валентин Миколайович Лазуренко, професор, Почесний краєзнавець України. Із 2017 року розпочав роботу краєзнавчий клуб «Моя Черкащина», на засіданнях якого користувачі бібліотеки знайомляться із творчим звітом краєзнавців області, проводяться численні презентації книг дослідників Черкащини.

Черкаська ОУНБ імені Тараса Шевченка також проводять заходи із протидії ворожій російській медіапропаганді. Зокрема, під час російсько-української війни у відділі краєзнавства запровадили онлайн-проект, що сприяє захисту від поширення ворожих інформаційних впливів: години патріотичного спілкування «З Україною в серці» просвітницького циклу «Краєзнавці Черкащини: Україна переможе» – другий вже спільний проєкт Черкаської ОУНБ імені Тараса Шевченка та Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Запис відеобесід з черкаськими краєзнавцями про історію Черкащини, видатних людей нашого краю та Героїв – захисників України.

Проводимо роботу з удосконалення національно-патріотичного виховання, звертаємо увагу на важливість роботи із внутрішньо переміщеними особами.

Працівники нашого відділу допомагають у вивченні краю не лише жителям обласного центру, але й жителям найвіддаленіших районів Черкащини.

На всіх етапах діяльності бібліотеки одним із головних напрямів роботи є видавнича діяльність, переважно посібників краєзнавчого спрямування: від історії краю до інформації про видатних земляків.

Популярністю в читачів користується щорічник «Календар пам'ятних дат Черкащини» та щоквартальник «Література про Черкаську область». Серед бібліографічних показників, які не втратили своєї актуальності нині, – «Наймолодша в Україні», який вперше вийшов до 50-річчя Черкаської області і згодом складався до ювілейних дат. У 2023 році побачив світ п'ятий випуск цього видання. У 2024 року було підготовлено й видано біобібліографічний показник «Живий голос далекої епохи: Докія Гуменна» (120 років від дня народження письменниці) із серії «Черкащини славетні імена».

Беремо активну участь у формуванні сайту бібліотеки: надаємо інформацію про масові заходи, поповнюємо рубрики «Пам'ятні дати Черкащини», «Календар пам'ятних дат Черкащини», «Видатні країни», «Нові

видання про край», які вирізняється тим, що містять кольорові зображення обкладинок книг із розлогими анотаціями про них. Проводимо масову роботу, організовуємо та презентуємо віртуальні, книжково-ілюстративні виставки, які присвячені історії, культурі краю, видатним краянам, відомим ювілярам року.

Щомісяця інформуємо органи державної влади про висвітлення життя краю у ЗМІ, надсилаючи електронною поштою списки літератури «Черкащина на сторінках центральних періодичних видань».

Відділ краєзнавства проводить клопітку роботу пошуку інформації про край. Із цією метою переглядаємо нові надходження до бібліотеки (книги, журнали, газети). Розписуємо аналітично книги та всі періодичні видання, які одержує бібліотека. Щоб задовольнити читацькі запити, інформуємо про краєзнавчі видання в цілому, так і про окремі розділи книг у відповідних рубриках каталогу краєзнавчої літератури.

Відстежуються новинки краєзнавчої літератури шляхом перегляду місцевої преси, Літопису книг, Літопису журнальних статей. Підтримуємо зв'язки з видавництвами, організаціями і навчальними закладами, які видають краєзнавчу літературу, а також із краєзнавцями, науковцями, які нерідко дарують свої книги бібліотеці.

На особливу увагу заслуговує електронний краєзнавчий каталог – складова електронного каталогу бібліотеки. У ньому зібрана унікальна інформація краєзнавчої тематики в систематизованому вигляді.

У співпраці з Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого наповнюється краєзнавчими виданнями Черкащини загальнонаціональна електронна бібліотека «Культура України».

Працівники відділу ведуть активну роботу з популяризації літературно-мистецького надбання регіону, розкривають туристичну привабливість краю, його історії, сьогодення, стимулюють цікавість читачів до краєзнавчої інформації, до системних знань про свій край.

Із 2018 року започаткували проєкт «Вулиці нашого міста». Сьогодні особливу увагу приділяємо інформації про вулиці та провулки Черкас,

перейменовані з метою збереження пам'яті воїнів, які загинули в російсько-українській війні.

Сподіваємося, що наш краєзнавчий фонд є надійним помічником кожного, хто цікавиться минулим і сучасним Черкащини, і запрошуємо охочих користуватися нашим книжковим і довідковим багатством.

Минає час. З'являються нові форми й методи краєзнавчої роботи, але незмінною залишається мета діяльності відділу – популяризація знань та літератури про рідний край, видатних земляків, які жили, боролися і творили в ім'я українського народу, про тих, хто сьогодні мужньо боронить нашу державу від ворога.

Список використаних джерел:

1. Краєзнавство Черкащини: збірник. Черкаси: Вертикаль, 2018. № 12. 256 с.: іл.
2. Краєзнавці Черкащини: бібліогр. довід. Черкаси: Вертикаль, 2016. 220 с.: фот.
3. Краєзнавча робота бібліотек: метод. посіб. 2002. 204 с.
4. Черкащина в контексті українського державотворення: матеріали Регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Конституції України та 30-річчю Незалежності України (25 червня 2021 р., м. Черкаси). Черкаси, 2021. 255 с.: фот.
5. Краєзнавство Черкащини: збірник. Черкаси: Вертикаль, 2023. № 16. 192 с.: іл.
6. Бугаєнко К. С. Бібліотечна справа Черкащини: від першоджерел до сьогодення: історико-краєзнавчий нарис. 2023. Черкаси: Вертикаль, 2023. 172 с.: фот.

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОУНБ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ РЕГІОНУ

З початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України діяльність бібліотек реалізується згідно з новими реаліями та викликами. Незважаючи на складні обставини, бібліотечні фахівці працюють над збереженням і актуалізацією книжкового фонду, обслуговують користувачів (у т. ч. використовуючи дистанційні формати), створюють медійні продукти. У сучасних умовах особливого значення набуває процес відродження і збереження національної історії та культури. Важливу роль у цьому відіграє бібліотечне краєзнавство, що сприяє повнішому використанню документно-інформаційних ресурсів бібліотек у всебічному науковому дослідженні краю, популяризації унікальної самобутності кожної місцевості.

Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека (далі – Миколаївська ОУНБ) – науковий, методичний та культурно-просвітницький центр, депозитарій краєзнавчих інформаційних ресурсів регіону. Протягом усієї історії існування бібліотеки краєзнавча діяльність залишається ключовим напрямом роботи.

Після того, як в 1995 р. у структурі бібліотеки був виокремлений відділ документів і наукових розвідок з питань краєзнавства (далі – ДПК), відбулися кардинальні зміни у підходах до організації краєзнавчої діяльності, розширився спектр форм популяризації краєзнавчих видань. Сьогодні загальний

краєзнавчий фонд відділу нараховує близько 16 тис. книг, брошур, картографічних видань, альбомів та більше 100 назв періодичних видань (це підшивки більшості міських газет, починаючи з 1893 р., та районних газет Миколаївської області, починаючи з 1956 р.). Фахівці відділу організовують свою роботу за такими основними напрямками: формування актуальної колекції інформаційних ресурсів на різних носіях, науково-дослідницька, методична та соціокультурна діяльність. Також на базі відділу реалізуються проекти, покликані привернути увагу громадськості до місцевої книги та читання краєзнавчої літератури.

Основою здійснення краєзнавчої діяльності Миколаївської ОУНБ є краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат. До його структури входять зведений систематичний, алфавітний, хронологічний каталоги краєзнавчих видань та каталог краєзнавчих періодичних видань, службові картотеки. На сайті бібліотеки (<http://www.reglibrary.mk.ua>) можна скористатися електронним каталогом, що, у свою чергу, складається з тематичних баз даних. Для зручності база даних «Краєзнавство» виділена окремо, є можливість багатоаспектного пошуку.

Логічно організована система каталогів та картотек дозволяє здійснювати ефективне бібліографічне інформування абонентів та виконувати довідки за краєзнавчими запитами користувачів. Також важливу роль у забезпеченні інформаційних потреб користувачів виконує краєзнавча бібліографія. Миколаївська ОУНБ готує різні види друкованих матеріалів: бібліографічні покажчики і списки, календарі пам'ятних дат, інформаційні та оглядові довідки, методичні рекомендації. Ознайомитися з краєзнавчими виданнями можна на сайті бібліотеки у розділі «Видавнича діяльність» (<http://surl.li/jeesp>). Окрім персональних бібліографічних покажчиків, що розповідають про відомих краян, також складаються краєзнавчі серії («Під сузір'ям Орфея. Миколаївські лауреати Національної премії України імені Т. Г. Шевченка», «Театральна Миколаївщина», «Музейна Миколаївщина»). Починаючи з 1972 р., відділ ДПК видає календар-довідник «Рідне Прибужжя», що містить інформацію про

визначні та пам'ятні події історичного, політичного, економічного, культурного життя регіону, ювілеї видатних уродженців краю й осіб, чиє життя і діяльність пов'язані з Миколаївщиною. Цінним внеском у збір інформації про книговидавничу справу області є показчик «Книга Миколаївщина за ... р.», що готується фахівцями відділу ДПК з 2018 р. та представляє широкому загалу зведений ретроспективний каталог документів про край. Незмінною популярністю користуються бібліографічні показчики, що комплексно розкривають історико-культурологічні теми. Зокрема, «Фольклорно-етнографічні традиції Миколаївщини», «Миколаївщина багатонаціональна», «Слово і пам'ять аркасівська» та ін. Ці видання є першою спробою на регіональному рівні узагальнити та комплексно розкрити тему.

Проведення систематичної наукової роботи з краєзнавчими виданнями відкриває нові сторінки нашої історії. На базі бібліотеки здійснюється постійне дослідження «Бібліотечні фонди XVIII - поч. XX ст. Миколаївської ОУНБ: вивчення, введення до наукового обігу», об'єктом якого є книги та періодичні видання. При роботі з документом встановлюються обставини його створення, цілі й призначення, склад видавців, редакторів, авторів, час і місце видання, наклад. Крім того, під час вивчення рідкісних видань кожний примірник переглядається «*de visu*» на наявність маргінальних поміток – власницьких записів, автографів, екслібрисів, суперекслібрисів, печаток, наклейок та ін., що свідчать про належність видання певній особі чи установі. Продовженням даного дослідження стала реалізація проєкту «Цифрові колекції раритетів», у рамках якого в електронну форму переводяться книги з приватних зібрань відомих миколаївців. Так, були оцифровані видання з особистих бібліотек міського градоначальника, голови дирекції Миколаївської громадської бібліотеки М. Паризо-де-ла-Валетта, флотоводця, дослідника-гідрографа М. Манганарі, юриста М. Пескера, доктора медицини, бібліотекаря Товариства морських лікарів О. Понятовського та ін. Серед них – видання класиків світової літератури, книжки з історії, медицини, атеїзму, філософії, природознавства, часописи. На кожную колекцію складено друковані каталоги, де представлено

зображення видання, його бібліографічний опис, додаються анотація та книгознавча характеристика певного примірника.

З 2018 р. у відділі ДПК було розпочато локальне дослідження «Дарчі написи в краєзнавчому фонді Миколаївської ОУНБ». На сьогодні опрацьовано художню літературу, документи з мовознавства, літературознавства, мистецтва, технічних, природничих наук та описано понад 500 написів. Найбільша кількість автографів виявлена на авторських творах наших земляків – знаних письменників, поетів, літераторів, які протягом свого життя були почесними читачами і друзями Миколаївської ОУНБ, – М. Божаткіна, Л. Вишеславського, М. Вінграновського, Д. Кременя, О. Різніченка, О. Сизоненка, Л. Чижової та ін.

Прикладом створення комплексного інформаційного продукту на основі збору та узагальнення краєзнавчих ресурсів, оцифровування приватної книжкової колекції став електронний ресурс web-library «Аркасівська спадщина» (<https://arkasfamily.mk.ua/>), який Миколаївська ОУНБ створила спільно з Державним архівом Миколаївської області, Миколаївським обласним краєзнавчим музеєм, Миколаївським ліцеєм імені Миколи Аркаса, ГО «Українське товариство «Просвіта» Миколаївщини». Втілити у життя даний проєкт стало можливим завдяки грантовій підтримці Українського культурного фонду у 2020 р. [2, с. 99]. Даний вебресурс має розгалужену структуру, складається з 6 контентних блоків, кожен з яких має низку підрозділів. Особливий інтерес становить блок «Цифрова бібліотека». Він складається з розділів: «Видання з приватної колекції», «Архівні та музейні матеріали», «Відеогалерея» та «Аудіогалерея». У ньому розміщено понад 300 оцифрованих матеріалів, серед них – офіційні та приватні листи, книги, рукописи художніх та наукових творів, унікальні світлини, мапи. Більша частина цих матеріалів ніколи не публікувалася у друкованих чи електронних джерелах. Роботи щодо виявлення та розміщення матеріалів на ресурсі продовжуються.

Обласна бібліотека підтримує партнерські відносини з громадськими організаціями, творчими спілками, музеями, архівами, освітніми закладами міста та області. Вже стало доброю традицією проведення спільно з

Миколаївським обласним краєзнавчим музеєм обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження» на базі бібліотеки. Щорічно фахівці відділу ДПК модерують роботу секції «Культура рідного краю та музейна справа» на Всеукраїнській краєзнавчій конференції «Мій рідний край, моя земля очима сучасників». Також бібліотекою організовуються засідання постійної наукової студії «Освіта Миколаївщини: нові наукові орієнтири», що покликана об'єднати науковців та викладачів вищих навчальних закладів і є майданчиком для обговорення актуальних тем розвитку регіону, обміну досвідом.

На базі Миколаївської ОУНБ проходять семінари, конференції, пресконференції, презентації книг. Бібліотечне краєзнавство має свою специфіку, якій найбільше притаманні комплексні форми популяризації краєзнавчих документів. Прикладом такого підходу став проєкт «Шануймо Поета: Дмитро Кремінь у пам'яті миколаївців», що стартував у 2020 р. За цей період у бібліотеці відбулася низка заходів та було реалізовано ряд ініціатив з метою відзначення 70-річного ювілею відомого українського поета, есеїста, перекладача, публіциста, заслуженого діяча мистецтв України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, обласної культурологічної премії ім. М. Аркаса, очільника Миколаївської обласної організації Національної спілки письменників України у 2010-2018 рр. Д. Д. Кременя. Зокрема, три роки поспіль проходили поетичні читання «Слово і світ Дмитра Кременя» в онлайн-форматі за участю науковців, просвітян, колег, друзів, земляків видатного письменника. 2023 рік був проголошений Роком Дмитра Кременя. У червні-серпні 2023 р. була проведена обласна акція – поетичний акцент «Мелодія його життя». На ютуб-каналі «Миколаївська ОУНБ» у тематичному плейлисті розміщено 63 відео, де мешканці з різних куточків нашої області читають його вірші. Також був підготовлений біобібліографічний показник «Д. Д. Кремінь: талант, в якому зійшлися гори і степи», що є найповнішою джерельною базою про митця. Відбулися презентації літературно-художніх видань – книги віршів, есе і роздумів «Сива райдуга»,

збірки вибраних та останніх творів «Український апокриф», книги ранньої лірики та віршів «закарпатського циклу» «3 днів шалених».

Цикл віртуальних зустрічей з українськими письменниками «ЛітСвіт: про літературу і не тільки...» був започаткований у 2021 р. Під час заходу учасники мають можливість поспілкуватися з гостем/гостею та поставити запитання щодо творчості, переглянути добірку книг автора з фонду бібліотеки. За доброю традицією, що склалася у рамках циклу, автор найцікавішого запитання отримує у подарунок книгу з автографом. За цей час користувачі бібліотеки мали змогу поспілкуватися не тільки з відомими українськими письменниками (Т. Белімовою, Н. Гуменюк, В. Лисом, І. Роздобудько), а й миколаївськими авторами – А. Софіною, О. Півненко, А. Пест та ін. Географія підключень учасників охоплює не тільки Україну, а й Великобританію, Грецію, Ірландію, Польщу. Переглянути записи онлайн-зустрічей можна на ютуб-каналі «Миколаївська ОУНБ» у тематичному плейлисті.

Однією з вимог нашого часу є формування перевіреного віртуального краєзнавчого контенту. Тут хочеться зупинитися на співпраці з громадською організацією «Вікімедіа Україна». На базі бібліотеки проходять вікізустрічі. Кожна така зустріч має на меті привернути увагу учасників до унікальних історичних, культурних та природничих багатств області, а також спонукає приєднуватися до роботи над їхньою популяризацією. Також працівники краєзнавчого відділу можуть проконсультувати, як працювати з вікіпедією, де брати матеріали тощо.

Для популяризації краєзнавчих документів найчастіше організовуються виставки нових надходжень і тематичні. Завжди актуальними є віртуальні книжкові виставки, що розміщуються на сайті бібліотеки (<http://surl.li/jexkz>). Під час розробки віртуальних виставок фахівці використовують у своїй роботі комплексний підхід, а саме: представлення наукової цінності та регіонального значення матеріалу; застосування технології Web 2.0, 3.0 та онлайн-сервісів, платформ та програм; оцифровування видань та публікацій тощо [3, с. 323]. Кожна віртуальна виставка має свою специфіку. Одні є тематичними, зокрема

«Перлина архітектурної спадщини Миколаєва» (<http://surl.li/jexsi>), що висвітлює історію та напрями діяльності обласного центру медичної реабілітації та спортивної медицини, виставка-путівник «Нащадки Миколи Аркаса» (<https://prezi.com/view/fbwI3TUHmIHfDB0XR3EK/>), яку можна вважати мультимедійною візуалізацією бібліографічних видавничих матеріалів, що готує Миколаївська ОУНБ; інші – персональними: «Феномен Н. О. Кухар-Онишко» (<http://surl.li/jextf>), «М. М. Шитюк – миколаївський учений зі світовим ім'ям» (<https://mykolashytjuk.my.canva.site/virtualnavistavka>) та ін. чи присвячені окремим краєзнавчим виданням – цикл «Книга в режимі онлайн» (<http://surl.li/jexuk>), про серію каталогів-довідників по районах області «Пам'ятки археології Миколаївщини» (<http://surl.li/jextq>), про науково-документальну серію видань «Реабілітовані історією» «Історична пам'ять. Повернення» (<http://surl.li/exmbm>). У 2024 р. фахівці відділу ДПК розпочали роботу над циклом віртуальних виставок «Історія Миколаївщини у виданнях», що презентують книги з історії, фольклору, мистецтва, які вийшли друком у 2007-2018 рр. у рамках обласної Програми підтримки вітчизняного книговидання, книгорозповсюдження та популяризації української книги в Миколаївській області. Особливістю даного циклу є те, що кожна виставка присвячена одній книзі, на яку створюється проморолик, постери, відеоогляд. Дані матеріали можна використовувати в освітньому процесі або для широкого ознайомлення як окремо, так і поєднуючи. Усі напрацьовані матеріали будуть представлені на однойменному Google-сайті.

Підтримуючи цифрову та інформаційну безбар'єрність та розглядаючи читання як засіб інклюзії та соціальної адаптації, бібліотека у 2021 р. розпочала проєкт «Інклюзивна бібліотека SoundedBook», що передбачав запис подкастів. Наразі на вебсайті бібліотеки розміщено 4 тематичні модулі: «Ровесники Миколаївської громадської бібліотеки» (до 140-річчя Миколаївської ОУНБ), «Миколаївщина неповторна» (до 85-річчя створення Миколаївської області), «Шедеври української літератури» (художня література XIX – поч. XX ст. з колекції «Україніка» відділу науково-дослідної роботи з рідкісними і цінними

виданнями), «Сучасні постаті української літератури». У тому ж році у додатку izi.TRAVEL (<https://izi.travel>) були розміщені три екскурсії – «Польські адреси Миколаєва», «Німецькі адреси Миколаєва» та «Єврейські адреси Миколаєва», що були підготовлені бібліотекарями у рамках локального проєкту «Сузір'я злагоди». Достатньо завантажити на смартфон додаток, а далі він все зробить сам: визначить ваше місцезнаходження за допомогою GPS, проведе вказаним маршрутом та автоматично запустить розповідь про цікаві історичні факти архітектурних об'єктів Миколаєва.

У 2024 р. стартував локальний проєкт «Книги без бар'єрів: аудіобібліотека для людей з вадами зору». Мета проєкту – створення для людей з вадами зору нового інклюзивного аудіопродукту – звукозаписів творів сучасних миколаївських письменників. Наразі на ютуб-каналі «Миколаївська ОУНБ» у тематичному плейлисті розміщено аудіозаписи фрагментів з книг миколаївських авторів Дніпрової Чайки, В. Бойченка, Є. Бондаренко та ін.

На ютуб-каналі «Миколаївська ОУНБ» у тематичних плейлистах представлено буктрейлери, записи презентацій, зустрічей тощо. Перевага цих медіапродуктів – у зручності перегляду, адже доступ для глядачів відкритий повсякчас. Прикладом об'єднання різнопланового матеріалу (ілюстрації, відео, музика, текст) з обов'язковою рекомендацією джерел із фонду бібліотеки є відеоогляди на книги та серійні видання. Серед них – бібліотечні нотатки «Топоніми як джерело історико-географічних досліджень» (<https://youtu.be/TQtyipXcc9g?si=uXyZiMLNUv0LaNNw>), «Біобібліографія вчених Миколаївської астрономічної обсерваторії» (<https://youtu.be/QXkFNp9qBo0?si=SbXwo40oBcin5W6L>), «Історіографія матеріалів Миколаївського фахового коледжу транспортної інфраструктури Українського державного університету науки і технологій» (https://youtu.be/R5oSCzo0czc?si=LlwliEskeo_5oiu7), презентаційні відео із циклу «Красзнавчий дирижабль. Заклади-ювіляри ... року» та ін. Незмінний інтерес викликає плейлист «Поетична увертюра» (<https://www.youtube.com/watch?v=1ySZnj4CjGM>), де зібрані поезії

письменників-краян в авторському виконанні (Д. Кремінь, М. Вінграновський, С. Обрій, Б. Мозолевський, Л. Ржепецький, Г. Запорожченко, М. Кропивницький), та інформаційний дайджест з циклу «Дати, вкарбовані у серці» (<http://surl.li/duvjam>) з тематичними лекціями відомих миколаївських істориків.

Підтримка професійного розвитку бібліотечних працівників Миколаївської області – одне з пріоритетних завдань Миколаївської ОУНБ як обласного методичного центру. Фахівці відділу ДПК надають бібліотекарям області консультації, є учасниками обласних семінарів. У 2018 р. бібліотека запровадила послугу – дистанційне навчання на обласному рівні фахівців публічних бібліотек ТГ – web-коучинг «БібліоSTUDIES», що передбачає проведення циклу тематичних вебінарів [1]. За краєзнавчим напрямком за ці роки було розглянуто різноманітні теми: робота з періодичними виданнями, організація читачьких об'єднань, створення віртуального контенту та ін.

У 2023 р. розпочала онлайн-роботу Кураторська служба, орієнтована на фахівців публічних бібліотек територіальних громад області. У рамках даної ініціативи було проведено День професійного спілкування за темою «Організація краєзнавчої діяльності у бібліотеці» та підготовлено методичні рекомендації на основі узагальнення кращого досвіду краєзнавчих підрозділів бібліотек України, висвітлено питання щодо організації краєзнавчої роботи бібліотек, формування фондів і довідково-бібліографічного апарату, використання нових форм та засобів популяризації краєзнавчих документів. У 2024 р. з метою обміну досвідом бібліотека організувала круглий стіл «Бібліотечне краєзнавство в системі розвитку культури регіону». У засіданні взяли участь фахівці національних та обласних наукових бібліотек України, наукові співробітники архівних установ, викладачі закладів вищої освіти, працівники бібліотек територіальних громад нашої області. У рамках заходу було представлено результати дослідження методичного забезпечення краєзнавчої діяльності бібліотек України, обговорювалося створення краєзнавчих бібліографічних баз даних, оцифровування видань та формування

краєзнавчих ресурсів, проведення заходів з популяризації місцевих творів друку та ін.

Сьогодні краєзнавство в Україні розглядається як потужний засіб формування та утвердження національної самосвідомості українського народу, його пам'яті та духовності, без чого неможливе майбутнє нашої держави. Своїм пріоритетними завданнями у краєзнавчій діяльності Миколаївська ОУНБ визначає акумулювання досвіду, напрацювання нових підходів до популяризації краєзнавчого контенту, згуртування громадськості та консолідації зусиль на реалізацію освітніх і культурних ініціатив.

Список використаних джерел:

1. Дементьєва І. В. Новий формат дистанційного навчання – web-коучинг «БібліоSTUDIES». *Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади : блог Нац. б-ки України ім. Ярослава Мудрого*. URL: <http://oth.nplu.org/?p=1786> (дата звернення: 01.08.2024).
2. Серебрякова Т. В. Web-library «Аркасівська спадщина» – комплексний електронний ресурс для популяризації історичної пам'яті регіону. *Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: зб. наук. матеріалів XII Миколаїв. обл. краєзнав. конф., 21-22 жовт. 2021 р. Миколаїв, 2021. С. 98–100.*
3. Трокай А., Шкроботько-Чорна А. Краєзнавчий віртуальний контент у медіапросторі : досвід промоції місцевої книги Миколаївської ОУНБ. *Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення : зб. тез і повідомлень : всеукр. наук.-практ. конф., 8 листоп. 2023 р. Київ, 2023. С. 323–328. (VII краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).*

СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧИХ ОНЛАЙН- ВІКТОРИН У ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК (З ДОСВІДУ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА)

Краєзнавство в діяльності бібліотек є одним із пріоритетних напрямів, адже це важлива складова культурної та історичної спадщини країни. Завданням кожної книгозбірні є не лише створення та використання краєзнавчих продуктів, а й їх популяризація. Продуктивним стає партнерство бібліотеки із закладами освіти та культури, громадськими організаціями, що забезпечує додаткове просування краєзнавчих ресурсів.

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) як вагомий культурний та інформаційно-просвітницький центр розвиває та популяризує історико-культурну та наукову спадщину Харківщини. Структурним підрозділом бібліотеки, що здійснює науково-інформаційне забезпечення українознавства та краєзнавства, є відділ «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка.

У сучасних умовах бібліотеки дедалі більше змушені орієнтуватися на віддаленого користувача. Карантин, пов'язаний із поширенням COVID-19, а з 24 лютого 2022 року робота в умовах воєнного стану майже повністю виключили проведення очних заходів та спонукали до взаємодії у дистанційному форматі.

Під час російсько-української війни залишилася пріоритетною промоція читання як одного з провідних напрямів діяльності. Нового імпульсу зазнала робота, орієнтована на відродження українських традицій, популяризацію

вітчизняної культури та історії. Цьому сприяла більшість організованих бібліотекою онлайн-заходів: презентації книг, тематичні зустрічі та освітні інтерактиви.

Одними із найбільш затребуваних віртуальних ресурсів бібліотеки, особливо серед молодіжної аудиторії, стали краєзнавчі вікторини. Про це свідчить популярність всеукраїнських студентських батлів та запити на проведення вікторин під час культурно-просвітницьких онлайн-заходів. Задовольнити користувацький попит дозволяє різноманітність тематики вікторин, що охоплює окремі напрями галузей знань, таких як мовознавство, літературознавство, мистецтво, прикладні науки; розкриває творчий і науковий доробок видатних діячів Слобідського краю. Деякі вікторини були об'єднані в цикли за тематикою: наприклад, «Архітектурна Харківщина», «Видатні харків'яни». Загалом у доробку фахівців відділу «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка наразі 19 випусків. У планах на майбутнє співробітників бібліотеки — завершення циклу онлайн-вікторин «Мистецька Харківщина», розширення тематики та започаткування серії «Імена України», присвяченої маловідомим діячам української культури.

Підготовку онлайн-вікторин було започатковано ще 2014 року, до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. В ігровій формі стисло подавалася цікава та корисна інформація про життєвий і творчий шлях поета, здебільшого запитання стосувалися вшанування пам'яті Кобзаря. Хоча ресурс не носить винятково краєзнавчого характеру, він користується стійким попитом, особливо під час щорічних Шевченківських днів.

Онлайн-вікторини «Внесок України у космонавтику» (2016) та «Медична Харківщина» (2018) підготовлені та репрезентовані в рамках Фестивалю науки, який традиційно проводиться в бібліотеці що два роки.

При створенні вікторин «Краю, мій Слобожанщино» і «Харківщина в цікавих подіях і фактах» фахівці зробили акцент на маловідомих сторінках історії краю, відібрали незвичні факти з життя відомих харків'ян.

Особливість таких онлайн-ресурсів у тому, що вони можуть бути пізнавальними і водночас розважальними. Вікторини традиційно використовуються для закріплення, перевірки здобутих знань під час семінарів, тренінгів, або як самостійний захід. Також вони є цікавим та корисним ресурсом для організації і проведення дозвілля користувачів, які самостійно в ігровій формі з будь-якого пристрою, підключеного до інтернету, зможуть перевірити та поглибити свої знання, дізнатися про щось нове.

Для зручності читачів усі онлайн-продукти та послуги ХДНБ представлені на сайті, зокрема краєзнавча інформація міститься в окремому розділі — вебресурсі «Краєзнавство» (<https://kray.korolenko.kharkov.com/>). Також слід зазначити, що протягом останніх років ефективним засобом рекламування бібліотечних цифрових активів стали соціальні мережі, наприклад, сторінка книгозбірні у фейсбуці (<https://www.facebook.com/hdnb.korolenko>).

Розробляючи запитання, фахівці ґрунтовно вивчають обрану тему, здійснюють пошук і відбір літератури, сканування та обробку ілюстративного матеріалу. Текстову частину вікторини доповнюють портрети, архівні фото, ілюстрації та зображення обкладинок книг. Джерелом теоретичного та ілюстративного матеріалу вікторин слугують видання з фондів бібліотеки.

Попередньо для створення онлайн-вікторин використовувалися інструменти освітньої платформи Crowdsignal. Через суттєві зміни в політиці умов доступу та налаштувань виникла необхідність зміни сервісу.

Альтернативою стали цифрові інструменти Google, які ефективно зарекомендували себе в освітньому процесі. «Їх використання відкриває широкі можливості для розвитку різних форм мережевої взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу. Сервіси Google мають низку переваг порівняно з іншими: безкоштовність, постійне оновлення, україномовний інтерфейс та можливість інтеграції між різноманітними додатками тощо» [4, с. 298]. Зокрема, GoogleForms — безкоштовний онлайн-сервіс для створення опитувань, тестів, вікторин та отримання миттєвого зворотного зв'язку. Серед його переваг —

безкоштовність, відсутність реклами та безпечність використання. У функціоналі є можливість налаштування автоматичної перевірки, тобто «одразу після виконання тесту учень (студент) бачить свій результат, може проаналізувати, які завдання виконані правильно, де допущені помилки, якими мали бути правильні відповіді на запитання тестів. Негайний зворотний зв'язок має не лише значний навчальний потенціал, але й мотивує пізнавальну діяльність, адже результат виконання тесту стає відомим одразу після роботи над ним, коли інтерес до результату найвищий» [2, с. 43]. Тому не випадково, що нові розробки — онлайн-вікторини «Архітектурна Харківщина» (в трьох частинах) та «Мистецька Харківщина» (перша частина вже доступна користувачам на сайті бібліотеки, ще дві у планах) — були створені з використанням саме хмарного сервісу GoogleForms.

У пошуках нових форматів для створення динамічних та актуальних вікторин нами звернено увагу на ігрову навчальну платформу Kahoot! Як зазначають розробники: «вона залучає та розважає понад 1 мільярд гравців щороку в школі, на роботі та вдома». Платформа містить каталог уже готових вікторин, а також є можливість для створення власних. Для цього користувачам на вибір надається безкоштовний (базовий) або платний (оформлення підписки) доступ. «Перевагами Kahoot! є зрозумілий інтерфейс; організація змагань, різні формати проходження тестів: вибір із декількох запропонованих відповідей, вибір за типом "правда/брехня" або перекладання ігрових карток у сторону "так/ні"; інтерактивний зворотний зв'язок (учасники в реальному часі спостерігають за грою і визначають, хто перемагає); відстеження результатів персонально по кожному учаснику» [1, с. 76].

Фахівці ХДНБ ім. В. Г. Короленка мають позитивний досвід використання Kahoot! для проведення всеукраїнських студентських батлів (варіант командної гри) та під час тематичних онлайн-заходів (кожний учасник грає сам за себе). Наприклад, у рамках літературно-фольклорної практики для студентів Харківської гуманітарно-педагогічної академії в онлайн-овому форматі на платформі Kahoot! було проведено вікторини «Літературна

Харківщина» та «Харківщина в цікавих подіях і фактах» до Всеукраїнського дня краєзнавства. Крім ілюстративного оформлення, вікторина супроводжувалася коментарями та довідками відповідної тематики, що дало змогу не лише перевірити знання студентів, а й змотивувати на подальші самостійні дослідження.

Підсумовуючи, зазначимо, що одним із ключових аспектів подолання викликів війни була активізація дистанційної роботи, у тому числі зі створення віртуальних ресурсів. Акцент зроблено на етнічні, літературні, творчі та архітектурні традиції Харкова як культурного центру Слобожанщини. Зокрема, онлайн-вікторини як різновид краєзнавчої і соціокультурної діяльності дали змогу дистанційно та з використанням ігрових методів популяризувати інформацію про культурну та історичну спадщину, привернути увагу користувачів до фондів і ресурсів бібліотеки. У майбутньому планується актуалізація і урізноманітнення тем та форм вікторин (у вигляді онлайн-квесту тощо) та пошук нових сервісів і платформ для втілення цих ідей.

Список використаних джерел:

1. Горбань Ю., Скаченко О. Досвід використання цифрового інструменту навчання Kahoot! у діяльності бібліотеки університету. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. Вип. 5. С. 66–79.
2. Гурняк І. А. Використання GoogleForms і MicrosoftForms в процесі навчання. *Фізико-математична освіта*. 2018. Вип. 2. С. 40–45.
3. Забіянов Є. Краєзнавчі електронні ресурси в освітньому процесі. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2021. Вип. 8. С. 74–90.
4. Моцик Р. Використання Google-сервісів у професійній діяльності педагогічного працівника. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. Вип. 22. С. 297–303.
5. Сайт Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. URL: <https://korolenko.kharkov.com/>.
6. Уткіна Ю. О. Створення та використання краєзнавчих онлайн-вікторин (із досвіду Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка). *Тези доповідей учасників XXVII Міжнародної наукової конференції «Слобожанські читання»*. Харків, 2023. С. 60–62.
7. Філіпчук В., Харченко Н. Використання онлайн-сервісу GoogleForms в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 2. С. 27–37.

Матеріали круглого столу
«Сила бібліотек: збереження локальної історії
у контексті сучасних подій»

Бережок Євгенія Володимирівна,
завідувачка відділу краєзнавства «Одесика»,
Одеська національна наукова бібліотека
м. Одеса.

**ЛІТОПИСНА ТРАДИЦІЯ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ:
ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОСТІ**

Нещодавно, у вересні цього року, своє 195-річчя відсвяткувала найстаріша публічна бібліотека України – Одеська національна наукова бібліотека. За довгий шлях свого існування книгозбірня переживала різні періоди – як піднесення, так і труднощі, проте незмінно залишалася осередком культури, знань та хранителем історичної пам'яті. Нині вона є одним із провідних культурних, освітніх та науково-інформаційних закладів України.

Протягом майже 200-річної історії Одеській національній науковій бібліотеці було присвячено багато публікацій і наукових досліджень. Перші статті про книгозбірню з'явилися ще до її відкриття у першій третині XIX ст. в газеті «Одесский вестник». І це не дивно, бо саме навколо цієї газети сформувався інтелектуальний осередок на чолі з редактором Олексієм Іраклійовичем Льовшиним, який і став ініціатором заснування публічної бібліотеки в Одесі. Як об'єкт історичного дослідження Одеська міська публічна бібліотека (нині – ОННБ) виступила вже наприкінці XIX ст. у невеликому нарисі «До новосілля Міської публічної бібліотеки в Одесі (1829–1883)» (Одеса, 1883) її завідувача професора Новоросійського університету

Володимира Олексійовича Яковлева, яка була підготовлена з нагоди переїзду книгозбірні у нову будівлю, зведену для неї у 1883 р. [11] Одеською міською думою за благодійної підтримки міського голови Григорія Григоровича Маразлі. У вступній частині Володимир Олексійович дав короткий екскурс в історію розвитку публічних бібліотек Західної Європи та Сполучених Штатів Америки, а також появи загальнодоступних бібліотек в Російській імперії. Підсумовуючи, професор Яковлев наголосив на необхідності бібліотекознавчих досліджень, які він називав вивченням «книжкового споживання» [11, с. 14]. Автор не лише наголосив на важливості бібліотекознавчих досліджень, але й прагнув на основі наявних даних скласти загальний огляд розвитку бібліотечної справи другої половини XIX ст. на території сучасної Південної України. При цьому він зауважував на брак відомостей та можливі помилки у його висновках. Проаналізувавши наявні йому відомості, Яковлев прийшов до висновку, що найбільш повно на той час задовольняли попит читачів саме публічні книгозбірні та бібліотеки при навчальних закладах, клубах, товариствах тощо. При цьому менш значущими він вважав приватні кабінети або бібліотеки для читання [11, с. 33].

Щодо Одеської міської публічної бібліотеки – то Володимир Олексійович Яковлев, перелічивши всі наявні на той час великі публічні книгозбірні Південної України, і спираючись на доступні йому статистичні дані, вважав її найбільшою книгозбірнею за обсягом книжкового фонду у 40 000 томів та за кількістю читачів [11, с. 34]. Як завідувач бібліотекою він також дав коротку характеристику тематичних книжкових відділів книгозбірні, зазначаючи їх переваги та недоліки. Особливу увагу Володимир Олексійович приділив краєзнавчому відділу, який, на його думку, мав провідне значення у задоволенні читацького попиту населення. Підсумовуючи свій нарис, професор Яковлев наголосив на винятковому значенні місцевих публічних бібліотек для розвитку краю та необхідності підтримки їх з боку місцевого населення і влади [11, с. 42].

Майже через тридцять років, у 1911 р., було надруковано дослідження з історії Одеської міської публічної бібліотеки іншого її завідувача – професора Михайла Георгійовича Попруженка «Одеська міська публічна бібліотека, 1830–1910 р.: історичний нарис» [5]. У вступній частині, як і професор Яковлев, Михайло Георгійович наводить історію розвитку бібліотечної справи та книготоргівлі, але, на відміну від свого попередника, територіально обмежується лише Одесою. У своєму історичному нарисі професор Попруженко акцентує увагу саме на особах завідувачів Одеської міської публічної бібліотеки та їх діяльності на посту бібліотекарів, як основної передумови розвитку книгозбірні. Як зазначив професор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Олег Борисович Дьомін, ця праця повинна мати назву «Керівники Одеської міської публічної бібліотеки» [2, с. 170]. Праця Михайла Георгійовича цінна не тільки тим, що містить детальний аналіз діяльності очільників бібліотеки на основі архівних документів, частина з яких на жаль не збереглася до сьогодні, а також наводить опис деяких з них. Так, Михайло Георгійович детально описує перший рукописний каталог Одеської міської публічної бібліотеки, складений першим бібліотекарем Антонієм Франциском Спадою, а також перший друкований каталог публічної книгозбірні, складений завідувачем бібліотеки Миколою Нікіфоровичем Мурзакевичем і надрукований у 1848 р., та розроблену ним систему впорядкування книжкового фонду [5, с. 16–17, 22–23, 29.]. Обидва ці каталоги були втрачені.

Наступна праця з історії Одеської державної наукової бібліотеки (таку назву Одеська національна наукова бібліотека мала з 1922 р.) з'явилася вже за радянських часів під назвою «95 років життя і роботи Одеської державної публічної бібліотеки» (Одеса, 1926) [1]. Її автором є директор книгозбірні, бібліолог, бібліографознавець і педагог Ілля Семенович Вугман. Ця праця, перш за все, цікава тим, що вона ще не зазнала впливу радянської ідеології. На основі архівних документів Ілля Семенович дав короткий аналіз діяльності бібліотеки від заснування до середини 20-х років XX ст. При чому в описі

розвитку бібліотеки у XIX ст. до початку XX ст. відчувається суттєвий вплив історичного нарису Михайла Георгійовича Попруженка, хоча на відміну від свого попередника він вже не виділяє виняткову роль генерал-губернатора князя Воронцова та імператора Миколая I у заснуванні Одеської міської публічної бібліотеки, а справедливо відзначив провідну роль Олексія Іраклійовича Льовшина та інтелектуального гуртка, який склався навколо газети «Одесский вестник» [1, с. 136].

До сторіччя заснування книгозбірні її співробітники підготували колективну працю під назвою «Історичний нарис Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького» (Одеса, 1941) [3]. За архівними документами, у 1939 р. планувалося широко відзначити перше сторіччя книгозбірні, проте у 1935–1938 рр. відлуння подій «великого терору» торкнулося й бібліотеки. Низку провідних співробітників було заарештовано, в бібліотеці відбувалися численні перевірки, за висновками яких були звинувачення у недостатній політизованості книгозбірні по всіх напрямках роботи та у слабкій роботі бібліотечної партійної організації [4]. Попри такі обставини дослідження історії бібліотеки та підготовка видання все ж тривали, але надруковано книгу було не в 1939 р., як планувалося, а навесні 1941. Це видання вже повністю відповідало пануючій на той час марксистсько-ленінській методології, що спостерігається вже у передмові до видання, автором якої був заступник директора Андрій Степанович Ключенко. Видання складається з трьох розділів і проілюстроване світлинами. Два розділи видання присвячені історії Одеської державної наукової бібліотеки: перший розділ охоплює заснування книгозбірні та її розвиток протягом XIX ст. до 1917 р., його автором є Валентин Іванович Селінов, спеціаліст з античної історії та архітектури, науковий консультант бібліотеки; другий, де було висвітлено діяльність бібліотеки в післяжовтневий період і до початку 1940-х рр., був написаний істориком, краєзнавцем і бібліографом Саулом Яковичем Боровим. Третій розділ, підготовлений завідувачкою Музею книги Марією Володимирівною Рапопорт, є загальним оглядом книжкового фонду бібліотеки.

Протягом наступних років окремі періоди історії та напрями діяльності Одеської національної наукової бібліотеки ставали об'єктом досліджень і публікацій багатьох істориків, бібліотекознавців та журналістів. Так, у 1955 р. на честь 125-річчя заснування бібліотеки був започаткований збірник праць «Скарбниця культури». У передмові до першого випуску зазначалося, що «автори... поставили собі за мету дати короткі історичні відомості про бібліотеку, охарактеризувати її книжкові фонди, бібліографічну та методичну діяльність...» [6]. Наступні випуски виходили у 1958, 2004 і 2014 роках [7; 8; 9].

У 2014 р. Одеська національна наукова бібліотека запустила новий онлайн-проект – віртуальний музей книгозбірні під назвою «Скарбниця культури: музей історії ОННБ» [10]. За хронологічним принципом експозицію поділено на кілька віртуальних виставочних залів: перший розкриває становлення та розвиток бібліотеки у XIX ст. – від заснування у 1829 р. до 1920 р., коли в Одесі остаточно було встановлено радянську владу і бібліотека вступила в принципово інший період свого життя; другий – присвячений періоду до 1945 р., коли бібліотека працювала у буремному двадцятиріччі становлення нового суспільства, відчувши на собі тягар тоталітарної держави; третій — це діяльність у 1945–1991 рр., період сталого розвитку, становлення бібліотеки як загальнодержавної установи; останній зал – діяльність бібліотеки в незалежній Україні, у нових політичних і соціально-культурних умовах, опанування новітніх технологій, визнання бібліотеки як національної установи. Кожен розділ музею має дворівневу структуру. На першому рівні подано загальну інформацію та представлено ілюстративний матеріал, на другому рівні подано більш розширену інформацію доступну за допомогою гіперпосилання. Останній розділ музей містить бібліографію праць з історії Одеської національної наукової бібліотеки.

Завдяки перевагам інформаційних технологій на офіційному сайті ОННБ був створений та розміщений унікальний віртуальний контент, який не лише знайомить широку аудиторію з історією найстарішої публічної бібліотеки

України, але й надає відкритий доступ до рідкісних архівних документів. На сучасному етапі триває робота над наповненням віртуальної експозиції, що включає дослідження та сканування архівних матеріалів, а також друкованих видань, присвячених історії бібліотеки.

Протягом майже двох століть Одеська національна наукова бібліотека була об'єктом історико-бібліотекознавчих досліджень. Проте, на жаль, досі не було проведено комплексного аналізу історії бібліотеки з використанням архівних документів. Вивчення історії цієї найстарішої публічної книгозбірні є важливим як з наукової, так і з практичної перспективи, адже воно дозволяє зрозуміти еволюцію суспільства через призму розширення культурних і освітніх установ. Бібліотеки завжди виконували роль центрів збереження знань, а їх історія відображає зміни в суспільних потребах, політичних та культурних умовах, сприяє збереженню національної спадщини, адже вони є хранителями унікальних матеріалів і документів. Аналіз історії бібліотек також допомагає удосконаленню сучасної бібліотечної практики, оскільки досвід попередніх поколінь дає змогу вивчати ефективні управлінські стратегії, організацію і популяризацію читання. Таким чином, поглиблення дослідження історії Одеської національної наукової бібліотеки і публікація отриманих результатів є завданням для істориків і бібліотекознавців, оскільки це допомагає зрозуміти її роль у національно-культурному розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Вугман И. С. 95 лет жизни и деятельности Одесской государственной публичной библиотеки (1830–1925). *Труды Государственной Публичной библиотеки в Одессе*. Ленинград, 1926. С. 135–151.
2. Дьомін О., Луговцев Ю. М. Г. Попруженко про діяльність бібліотекарів Одеської міської публічної бібліотеки ХІХ століття. *Краєзнавство Півдня України в історичному вимірі та сучасному дискурсі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до 100-річчя заснування Одеської комісії краєзнавства при ВУАН, Одеса, 24–25 жовт. 2023 р.* Одеса, 2024. С. 166–172.

3. Исторический очерк ОГНБ им. М. Горького / редкол.: А. С. Ключенко, С. А. Купенов, Н. Н. Пашенко; вступ. ст. А. С. Ключенко; авт. текста: В. І. Селинов, С. Я. Боровой, М. В. Рапопорт. Одесса, 1941. 181, [2] с.: фотоил.
4. ОННБ. ВЗАФ. Ф. 7914. Оп. 1. Спр. № 758. 1935 р. 202–206 арк.
5. Попруженко М. Г. Одесская городская публичная библиотека, 1830–1910 г.: исторический очерк. Одесса, 1911. 184 с.
6. Сокровищница культуры: сб. ст. Одесса, 1955. Вып. 1. 137, [2] с. : ил.
7. Сокровищница культуры: сб. ст. Одесса, 1958. Вып. 2. 277, [2] с. : ил.
8. Скарбниця культури: зб. ст. Одеса, 2004. Вип. 3. 240 с.
9. Скарбниця культури: зб. ст. Одеса, 2014. Вип. 4. 305 с. : іл.
10. Скарбниця культури: музей історії ОННБ. URL: <https://odnb.odessa.ua/virtual-museum/> (дата звернення: 21.09. 2024).
11. Яковлев В. А. К новоселью Городской публичной библиотеки в Одессе (1829–1883). Одесса, 1883. [6], 47, [1] с.

*Дьомін Олег Борисович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач сектору науково-дослідної роботи,
Одеська національна наукова бібліотека,
м. Одеса.*

ОДЕСЬКА МІСЬКА ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА В ПЕРШІ РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Звернення до теми Першої світової війни здавалось би випадає із історичного контексту нашої доби. Проте сприйняття історичних уроків минулого часу в діяльності бібліотек може слугувати певним орієнтиром сучасної практики. Але для цього потрібно накопичити достатньо матеріалу. Завдання роботи полягає якраз у напрямку зібрання таких даних. За останні десятиліття дослідники значно просунулись щодо вивчення бібліотечної справи в роки минулих війн, особливо Другої світової війни. Разом із тим, більш ранні війни все ще мало представлені в літературі. Частково це пов'язано із

специфікою теми, зумовленою особливостями та складнощами джерельної бази, що до того ж, як правило, надзвичайно обмежена. Подібний підхід окреслює предмет представленого тексту – діяльність в 1914 – 1915 роки Одеської міської публічної бібліотеки (далі – ОМПБ), що виступає попередницею Одеської національної наукової бібліотеки.

Збережений архів бібліотеки надає зовсім мало даних; фактично в ньому наявні одиничні документи, якими міг би бути зафіксований саме вплив війни на роботу бібліотеки. Переважають діловодні документи загального характеру, притаманні й мирному часу. Тому таке велике значення набувають тексти, в яких представлена опосередкована інформація про обставини воєнних тисків на бібліотеку. Отож залучаються матеріали опублікованих «Звітів» щодо діяльності бібліотеки, які не мають архівних оригіналів. Їх цінність полягає у тому, що із початком війни багато бібліотек перестали друкувати свої «Звіти», а ОМПБ, незважаючи на обставини, змогла ще впродовж трьох років видавати звітну документацію.

На початку XX ст. ОМПБ переживала піднесення. У лютому 1907 року вступив до ладу новий корпус бібліотеки, збудований за новітніми світовими стандартами бібліотечної архітектури. Але вже через декілька років знову постало питання про відсутність вільних помешкань для нових надходжень. У 1909 році із огляду на ці реалії багаторічний попечитель бібліотеки граф Михайло Михайлович Толстой придбав спеціально для майбутньої добудови бібліотечної будівлі сусідню із бібліотекою ділянку землі і подарував її місту виключно для потреб бібліотеки [5, с. 84.].

Однак дефіцит вільних фондкових метрів наростав і тому в 1913 році знайшли альтернативний тимчасовий вихід вирішення розширення фондкових помешкань – шляхом забудови нового шостого ярусу книгосховища. Кошти виділило місто і попечитель бібліотеки граф М. М. Толстой (надав 4 тисячі рублів).

Усі будівельні і підготовчі роботи (електрифікація, пересувні металеві полиці, спеціально зроблені на заводі англійця Е. Г. Гарріса тощо) були

виконані до кінця 1913 року і перша половина 1914 року стала часом масштабних робіт по переміщенню наявного книжкового фонду усіх ярусів на нові місця [2, с. 27 – 28.]. Працював увесь колектив бібліотеки, починаючи із бібліотекаря за тогочасною номенклатурою, тобто за сучасною посадою – директор. Усе це дозволило вирішити дві важливі справи – вивільнити місця на усіх шести ярусах для розміщення книжок за відділами фонду та сприяло проведенню суцільної інвентаризації із перевіркою усього масиву книжок (тобто біля 178 тисяч екземплярів). Із завершенням цієї роботи планувалось розпочати і закінчити у другій половині наступного 1914 року каталогізацію значної кількості книжок, що чекали своєї черги впродовж декількох років.

На цей час бібліотека була задовільно укомплектована кадрами і мала достатньо високий рівень престижності у місті. Коли на початку 1914 року відділ Одеської міської управи з народної освіти направив запит про наявність в бібліотеці вакантних місць службовців, то її директор професор місцевого університету Михайло Георгійович Попруженко твердо заявив, що таких вільних місць не тільки не має, але й не передбачається [1, арк. 95 – 95 зв.].

Тобто, початок Світової війни у червні 1914 року не тільки перервав процес повсякденної праці колективу, але й привів до зупинки завершення формування та книжкової каталогізації усього бібліотечного фонду. Наступна мобілізація більшої частини службовців бібліотеки несприятливо відбилась на ОМПБ. Прийшлося вирішувати питання кадрів, та й то частково, залученням до роботи учнівської молоді. Разом із тим, за деякими професіями виникали проблеми.

Так само проблемно виглядали й незакінчені роботи. Бібліотекар ОМПБ констатував, що залишки некаталогізованих книжок і колекцій приведуть до того, що таку процедуру потрібно буде проводити як виключний захід силами не тільки повного штату професіонально підготовлених працівників, але й із залученням тимчасових працівників. А так як усе це залежить від наявності фінансів, то перспективи каталогізації виглядають доволі смутно [3, с. 3 – 4].

Але на початку 1914 року майбутнє подальшого розвитку бібліотеки виглядало в цілому оптимістично. Фінансове утримання бібліотеки залишилось на рівні попереднього мирного року, навіть не корегувалось після початку війни. Міське громадське управління виділило в кінці 1913 року на новий рік 19440 карбованців, тобто за рівнем бюджету 1912 – 1913 років. Стабільними залишились усі статті бюджету: на особовий склад сума в 10140 карбованців, на придбання книжок 3000 карбованців, на переплетення книжок 750 карбованців, на канцелярські та інші витрати 1350 карбованців, на опалення та освітлення 4200 карбованців.

Отож у відповідності із бюджетом за 2999 карбованців 58 копійок було в 1914 році придбано книжок 632 назви у 1243 томи, в тому числі іноземних журналів у кількості 41 назва. [3, с. 6]. Крім того, були ще пожертви та подарунки, що у результаті дало на 1 січня 1915 року (бібліотека і бібліотечний музей) 97245 (в 1913 році 95342) номерів книг і предметів в 1810471 (в 1913 році 177718) екземплярів, не розділяючи частини книжок бібліотеки і бібліотечного музею та не рахуючи дублети, зібрання книжок східними мовами і частини пожертвованих книжок, включаючи ряд іменних бібліотек [3, с. 9].

Так само, саме за рахунок пожертв в 1914 році було суттєво більше переплетено книг, брошур, альбомів – 4534 екземпляри (для порівняння в 1913 році 1643 примірників) [3, с. 10]. Це було зроблено завдячуючи двом обставинам. По-перше, попечитель бібліотеки граф М. М. Толстой передав у розпорядження бібліотеки 1341 р. 20 к. із яких 988 р.85 к. (крім передбачених бюджетом 750 р.) було витрачено на роботи по переплетенні. По-друге, частина книжок перепліталась у помешканні тимчасово влаштованої в бібліотеці майстерні.

Впродовж 1914 року білети на право займатись у бібліотеці отримали 8582 особи (330 днів – 2890 жінок і 5692 чоловіка) [3, с. 14]. Проте середні показники щоденної видачі білетів – 26,01, залишились практично на рівні попереднього року (в 1913 році 26,03). Але відбулось невелике коливання гендерного співвідношення: збільшилась кількість жінок – на 87 осіб (1,01%) та

зменшилась кількість чоловіків – на 59 (0,69%). Тобто, загальна мобілізація вже давала ознаки, але враховуючи, що основним контингентом залишалась учнівська молодь із суттєвим переважанням юнаків різниця між роками була малопомітною.

Знову ж таки у 1914 році, як і в 1913 році, найбільше за все видавалось білетів у січні – 1808 (в 1913 році 2017 білетів). Висока кількість вхідних білетів притаманна ще й лютому – 868 та березню – 651. Потім йде спад у квітні – липні 440 – 270. У вересні 1913 року спостерігалось підвищення видачі білетів фактично в два рази – до 974 документів. У 1914 році ситуація дещо інша: підвищення вдвічі спостерігалось вже у серпні – із 270 у липні до 558 у серпні. Разом із тим, вересневий підйом також притаманний 1914 року – до 1140 білетів, а це більше ніж в попередньому році [3, с. 14]. Тобто, безпосереднім і прямим проявом війни стала різка зацікавленість городян, особливо учнівської молоді, інформацією із початком війни, наслідком чого і проявилось нетипове підвищення відвідування бібліотеки у серпні.

Особи, які отримали білет, відвідали бібліотеку 106682 рази (в 1913 році 104473), тобто більше на 2209 разів (знову ж таки це виступає наслідком війни). Щодо занять відвідувачів, то тут спостерігаються тенденції як мирного, так і воєнного часу. Як і попереднього року, більше за усіх побували у бібліотеці представники наступних професійних занять та станів: учні (студенти та студентки, вихованці учбових закладів) – 3350, педагоги – 931, представники промисловості та ремесла – 901, приватні службовці – 893, особи без визначених занять або які не вказали їх – 652, медики/лікарі – 613, особи, що жили за кошти родичів – 356 [3, с. 15 – 16]. Фактично за рік семірка відвідувачів за заняттями майже не змінилась як за місцем в переліку розташування, так і за чисельністю (при невеликих коливаннях). Проте війна внесла корективи щодо використання військовими бібліотечної інформації. У 1913 році воєнне відомство представляли 18 генералів та офіцерів і 47 нижніх чинів, та 4 військових морського відомства і 18 представників торговельного флоту – разом 87 осіб [2, с. 14]. А вже в 1914 році кількість їх збільшилась:

генералів і офіцерів – 42 (трохи більше ніж в два рази), нижніх чинів – 68 (майже на 50 % більше). Зросла й відвідуваність моряків (в 2,5 рази більше): 7 військових та 49 осіб торгового флоту. Загальна чисельність складала 166 осіб, тобто відбулось збільшення майже у два рази у порівнянні із мирним роком. Це може пояснюватись збільшенням військових у місті.

Про характер занять у бібліотеці, зацікавленості та інтереси читачів свідчить перелік кількості вимог щодо книжкових відділів, який включає в 1914 році 23 (в 1913 році 78) позиції. [3, с. 18 – 19]. На відміну від 1913 року він починається із медичних наук замість правознавства, яке опустилось на третій рядок. Далі розташувались філософія і історія. У мирному 1913 році він починався із «правознавства, політичних та соціальних наук» і закінчувався позицією «єврейська старовина». Місця із другого по п'яте займали відповідно «математика», «медицина», «історія із її допоміжними науками» та «література» [2, с. 17 – 20]. У цьому також фіксується прояв війни: зросло значення медичного факультету університету, відкрили різноманітні медичні курси, що користувались у молоді та жіноцтві значною популярністю.

Зафіксовані в 1914 році 106682 (в 1913 – 104473) відвідування бібліотеки за 330 читальних днів дають середній показник в 323 (в 1913 році 318) відвідувань щоденно. Картина цих відвідувань корелює, як і у минулому році, із процесом видачі нових вхідних білетів – найбільша кількість відвідувань у січні – березні 1914 року: 403, 428, 382 рази, спад у травні – серпні від 203 до 180 разів та знову піднесення у вересні – грудні 1914 року – 369, 430, 451, 433 рази. Відповідно подібна тенденція притаманна й числовим даним щомісячних та середніх щоденних задоволених читацьких вимог на журнали, газети та книжки. У січні – березні середні числа варіюють відповідно 692, 765, 647 видач, в квітні вже спостерігається зменшення до 468 видачі, в травні – серпні 1914 року задоволені видачі дають середнє число в 277 видачі, а вже вересень показав невелике подвоєння числа до 606 видачі та збереження його наростання до 690 видач у жовтні та 737 видачі у листопаді при середній за 1914 рік щоденній видачі у 520 задоволених заявці [3, с. 17].

Внутрішнє життя бібліотеки першої половини 1914 року порушувалось тільки екстраординарними подіями. Трохима Петровича Шимчука, який відслужив у бібліотеці 15 років кур'єром, керівництво просило нагородити медаллю [1, спр. 716, арк. 135]. У червні 1914 року службовець Соловійова захворіла на тиф [1, спр. 716, арк. 183 – 184]. В липні ОМПБ на запит міської управи почала розробляти проект бібліотечного бюджету на 1915 рік [1, спр. 716, арк. 188 – 189].

Архівні документи бібліотеки вміщують спорадичну інформацію, пов'язану із війною. Проте вона сама дає про себе знати. Вже 16 серпня 1914 року на адресу бібліотеки надходять ящик із архівом та деяким інвентарем Російського археологічного інституту, що розміщувався у Константинополі (Стамбулі) [1, спр. 716, арк. 216 – 217]. ОМПБ не випадково стала місцем збереження археологічних матеріалів із турецької столиці, бо директором інституту був колишній професор Новоросійського університету Ф. І. Успенський, який із кінця XIX ст. підтримував постійні творчі і ділові відносини із бібліотекарем М. Г. Попруженко.

В кінці серпня дирекція розпочала клопотання про відпуск бібліотеці 1 тис. пудів машинного вугілля [1, спр. 716, арк. 242]. На початку вересня [1, спр. 716, арк. 259, 260] ОМПБ передала до Одеського особливого комітету по забезпеченню «виробами друку» поранених воїнів 168 книжок як дублетного фонду, так і особисто пожертвованих службовцями бібліотеки. У середині вересня, після повідомлення фінансового управління Одеси про ініціативу службовців міської управи, підтриманою міським головою, зробити відрахування на армію, колектив та дирекція ОМПБ приєдналася до акції [1, спр. 716, арк. 255].

Кінець жовтня поглибив відчуття війни в ОМПБ і у місті. 27 жовтня в бібліотеку надійшло секретне розпорядження про визначення кількості залізничних вагонів, необхідних для загрузки бібліотечного майна на випадок евакуації та підрахунку часу, необхідного для його пакування [1, спр. 716, арк. 282]. Як виявилось невдовзі, наступні події вказали на своєчасність подібної

заявки. Разом із тим, питання про те, що це була випадковість, вірне прогнозування чи обізнаність влади про прийняті Туреччиною рішення про вступ у війну в літературі не розглядалась. Але як би то не було, 29 жовтня 1914 року турецькі міноносці, зайшовши у порт, обстріляли Одесу. Світова війна поширилась на усе Чорне море, бо 02 – 05 листопада 1914 року Росія, Велика Британія, Франція оголосили війну Туреччині. Так, Одеса восени 1914 року першою із південноукраїнських міст відчула реальний подих війни.

У продовження попереднього секретного листа, отриманого 27 жовтня, вже 1 листопада ОМПБ одержала наступний секретний документ – повідомити про можливу наявність в штаті бібліотеки іноземнопідданих осіб. Проте, таких там не знайшлось, про що бібліотека й відписалась [1, спр. 716, арк. 287 – 287 зв.].

Затримки у роботі ОМПБ внаслідок війни наочно проявились, із різних причин, у підготовці звітної документації. Зміна обставин привела до того, що порушились терміни підготовки та друку щорічного «Звіту Одеської міської імені імператора Миколи II публічної бібліотеки за 1914 р. (84-й рік існування)» і замість традиційного лютого він з'явився тільки 21 березня 1915 року [3, с. 27].

Таким чином, цей перехідний між миром і війною рік поєднав і дві тенденції: одну мирного часу та іншу, пов'язану із проявами військового часу. Перша віддзеркалювала ритми бібліотечного і учбового процесів (щорічне оновлення вхідних білетів на початку року, як правило, у січні та початок нового учбового року восени), друга – відбивала події розгортання бойових дій на фронті.

Бюджет бібліотеки на 1915 рік так само залишився практично в тому ж обсязі. Проте, при збереженні загальної суми в 19440 р., як і в попередні три роки, дві статті зазнали змін. Збільшилась сума на особовий склад за рахунок зменшення статі на опалення і освітлення. Причому зростання на 400 рублів на рік стало наслідком не воєнних обставин, а посадовим збільшення заробітної

платні за вислугу років. Статі на придбання книжок, переплетені роботи, канцелярію залишилися без змін. Це певним чином сприяло стабілізації роботи.

За повну суму в 3 тисячі рублів у 1915 році придбано дещо більше книжок ніж раніше: за звітний рік внесли в інвентар книжок 3919 томів та 90 предметів до музею. У цю ж суму прогнозовано вклалась підписка 13 журналів, але тільки французькою, англійською та італійською мовами. Суттєво до 634 рублів скоротилась закупівля іноземних книжок. Проте, у кінцевому рахунку, завдячуючи пожертвам і подарункам, на 1 січня 1916 року у фонді вийшло 99116 номерів та 184339 екземплярів, що майже на три тисячі перевищило показник попереднього року. А от переплетено було в 1915 році тільки 1363 книг, брошур, альбомів, папок та реставрованих старих переплетів. Зменшення щодо попереднього року пояснюється відсутністю допоміжних коштів, які надійшли у 1914 році та збільшенням вартості самих робіт.

Впродовж 1915 року отримали білети на право займатись у бібліотеці 9906 осіб (3393 жінки та 6513 чоловіків) за 329 читальних днів [4, с. 11]. На відміну від року, що пройшов, спостерігалось зростання і загальної чисельності білетів на 1324 номерів, і збільшення гендерних показників – жінок на 503 особи, чоловіків на 821 особу. Таким чином, 1915 рік вже показав наслідки мобілізації, коли різниця між новозарахованими читачами жінками і чоловіками складала усього 318 осіб, на відміну від усіх попередніх років, коли вона досягала показника у декілька тисяч осіб.

Проте, незважаючи на кількісні та відсоткові зміни в 1915 році не змінюється тенденція розподілу по місяцям видачі білетів – спостерігається чітке збереження бібліотечно-освітнього графіку – від високого в січні і вересні із подальшим зниженням та збереженням найменших літніх показників [4, с. 11].

Разом із тим, 1915 рік фактично вперше представив переважання військової тенденції функціонування бібліотеки. Давалась взнаки мобілізація і безпосередньо в роботі самої бібліотеки. Керівництву прийшлося долучати до роботи замість мобілізованих службовців учнівську молодь, оплата праці якої

проводилась за рахунок залучених коштів, реально за гроші попечителя бібліотеки графа М. М. Толстого.

Так само показовим стало збільшення відвідувань бібліотеки представниками армії та флоту. Їх динаміка відображувала картину перетворення раніше торговельного міста у воєнне. Зростання контингенту військових вело і до зростання чисельності користувачів-військових. Інформацію вони могли отримувати із матеріалів відділу «ХІ. Воєнні та морські науки». Ці міркування спираються на статистичні дані щодо військових читачів: 1913 рік – 87 осіб, 1914 рік – 166 осіб.

А от наступного року ця картина суттєво змінюється. У 1915 році в бібліотеці побувало 129 генералів і офіцерів та 215 нижніх чинів. Майже на тому ж рівні залишилось представництво флоту: 8 воєнних моряків та 40 моряків торгового флоту. У сукупній сумі 392 особи, тобто спостерігається збільшення відносно попереднього року воєнно-морських читачів у 2,3 рази.

У 1915 році знову змінились й пріоритети зацікавленості читачів. Тепер на перше місце вийшли природознавчі науки, опустились на друге місце медичні науки і на третє місце – правознавство, політичні і соціальні науки. П'яте місце зайняли періодичні видання при збереженні четвертого місця за філософськими науками. Пояснення подібної трансформації вимагає подальших досліджень, але вона надзвичайно важлива щодо з'ясування орієнтирів ментальних пошуків людини в умовах війни.

І при цьому книжки із воєнної проблематики не зайняли першочергову увагу основної маси читачів. Книжки із відділу «Воєнні та морські науки» знаходились у середині другого десятку читацьких зацікавленостей, що підтверджує думку М. Г. Попруженко про необхідність постійного наукового спрямування формування фондів ОМПБ та орієнтації не на масового читача із вулиці, а на освічених осіб. Не випадково бібліотекар професор М. Г. Попруженко особливо твердо і неодноразово наголошував на тому, що і за принципом комплектування фондів, і за вибором читачами бібліотечних матеріалів бібліотека виступає як інституція наукового спрямування [2, с. 26 –

27]. Цей акцент він робив і у «Звіті» за воєнний 1914 рік. Разом із тим, із початком війни він активно почав виступати за зібрання якомога більше матеріалів про війну як бази вивчення у подальшому історії цього часу. Отож особливе місце у діяльності бібліотеки почав займати збір документів по історії війни, особливо одеських видань [4, с. 22].

Крім обслуговування читачів, бібліотека потроху займалась каталогізацією, постійна увага приділялась зібранню експонатів музею. Але найбільше заклопотання керівництва бібліотеки викликало питання збереження бібліотечної будівлі і книжкових фондів в осінні та зимні місяці. При наявності централізованого опалення і відсутності грубок бібліотека потребувала великої кількості машинного вугілля (до однієї тисячі пудів на опалювальний сезон) та значної кількості дубових дров. В архіві зберігаються чисельні документи, головним чином, звернення, часто декілька раз продубльовані, до місцевого керівництва щодо виділення вугілля та дров.

У «Звіті...» за 1914 рік зафіксували й боротьбу бібліотеки проти недобропорядних читачів, зокрема заборонили приходити із власними книжками, посилили контроль за видаванням книжок тощо [3, с. 22 – 23].

Вже з кінця 1914 року у місті спостерігалось зростання цін на продукти харчування та інші товари. Проте це не відобразилось на заробітній платні співробітників. Невелике її зростання відбулось у бюджеті бібліотеки в 1915 році, але внаслідок загального права працівників на вислугу років. Отож велике заклопотання керівництва викликало питання збереження та підтримки кадрів. Невеликі кошти надходили від попечителя бібліотеки графа М. М. Толстого. Але, як правило, це відбувалось напередодні релігійних православних свят і йшло на премії та подарунки. Іноді вдавалось отримати від міської влади невеликі суми для окремих працівників у зв'язку із хворобою або іншими надзвичайними обставинами.

Які ж висновки можна зробити із огляду роботи ОМПБ в перші півтора роки Першої світової війни із перспективності їх корисності для сьогодення? Про перший написав у «Звіті» за 1915 рік директор бібліотеки професор М. Г.

Попруженко. Бібліотекар вказував на необхідність збирання матеріалу по історії війни у фондах бібліотеки. Таку роботу бібліотека розпочала ще в 1914 році, майже відразу від початку бойових дій. У 1915 році акцент робився вже на збереженні та накопиченні, в першу чергу, саме місцевих матеріалів, в яких тим чи іншим чином відображалась війна.

Другий висновок полягає у необхідності посилення уваги бібліотек сьогодні до зібрання та збереження безпосередньо в архівах бібліотек чисельних матеріалів про діяльність самих бібліотек в часи воєнного становища. Матеріали 1914 – 1915 років ОМПБ вказують на те, що тоді працівники бібліотеки проявляли великий професіоналізм, наснагу, самовідданість у своїй нелегкій праці.

Діяльність великої публічної бібліотеки, якою на початку ХХ ст. була ОМПБ, в роки війни спиралась на загальні процедури, відпрацьовані ще в мирний час. При суттєвому зменшенні, головним чином, із числа обслуговуючого персоналу, працівників бібліотеки, пов'язаного із мобілізацією чоловічої частини службовців, значного скорочення читачів в перші півтора роки війни майже не відбулось. Це лягло тягарем на тих, хто залишився працювати. Частково питання вирішувалось шляхом залучення до роботи молоді або тих, кого сьогодні називають волонтерами.

Таким чином, початок Першої світової війни перервав поступальний процес розвитку ОМПБ, що розпочався із переїзду до нової будівлі бібліотеки. Півтора роки війни засвідчили наявність як тенденцій мирного часу, так і наростання проявів тенденцій воєнного часу. Саме у такому контексті вже перші місяці війни поставили як проблеми функціонування та виживання бібліотеки, так і питання збереження пам'яті війни шляхом накопичення різноманітних воєнних документів, в першу чергу, книжок у бібліотеці, що співзвучно із нашим часом.

Список використаних джерел:

1. Архів Одеської національної наукової бібліотеки. Спр. 716 за 1913 – 1914 рр.

2.Отчет Одесской городской имени императора Николая II публичной библиотеки за 1913 г. (83-й год существования). Одесса, 1914.

3.Отчет Одесской городской имени императора Николая II публичной библиотеки за 1914 г. (84-й год существования). Одесса, 1915.

4.Отчет Одесской городской имени императора Николая II публичной библиотеки за 1915 год (85-й год существования). Одесса, 1916.

5.Попруженко М. Г. Одесская городская публичная библиотека 1830 – 1910 г. (Исторический очерк). Одесса, 1911. 84 с.

Капустіна Наталія Іванівна,

завідувачка кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної,

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка,

м. Харків.

Ходарєва Юліана Владиславівна,

головна бібліотекарка кабінету бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної,

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка,

м. Харків.

АКТИВІЗАЦІЯ МЕМОРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

В Українській бібліотечній енциклопедії *меморіальну (функцію пам'яті)* визначено однією з найголовніших функцій бібліотеки, головним завданням якої є «зберігати зафіксовані на різних носіях знання, накопичені багатьма людськими цивілізаціями, бути джерелом інтелектуальних ресурсів суспільства, забезпечуючи їхню належну організацію і доступ користувачів до знань» [4].

Таким чином, «збереження і передача теперішнім і майбутнім поколінням соціальної... інформації, закріпленої на матеріальному носії» передбачає добір,

зберігання, трансляцію в часі певних культурних цінностей. Це знаходить вираження в таких внутрішніх функціях установ, як опрацювання, облік, забезпечення збереження документів або музейних предметів.

В сучасний період можна констатувати активне відродження і удосконалення меморіальної діяльності бібліотек, суспільство ставить перед публічними бібліотеками завдання збереження національної своєрідності, культурної ідентичності. З цією метою вітчизняні книгозбірні прагнуть до відродження кращих традицій культури. Наявність у бібліотеках музейних експозицій, предметних колекцій, зібрань книжкових та архівних пам'яток формують унікальне духовне середовище, що чинить на людину сильний емоційний і потужний інтелектуальний вплив, включає її особистість у контекст певної епохи. Створення в стінах бібліотечного закладу особливої, емоційно привабливої для сприйняття творчої атмосфери сприяє залученню до процесу читання, спілкування з книжкою, експонатом, міжособистісних контактів найрізноманітніших верств населення, насамперед — молоді.

Змістом меморіальної діяльності бібліотек дедалі частіше стає їхня власна історія та подальша популяризація історико-культурного значення. В цьому напрямі проводяться локальні і регіональні дослідження, готуються до друку збірники наукових праць, матеріалів і документів, розробляються музейні експозиції, демонструються виставки та здійснюються інші заходи, спрямовані на подальше поширення отриманих під час історичних розвідок результатів.

Власний досвід у цьому напрямі має і одна із найстаріших бібліотек Міністерства культури та стратегічних комунікацій України – Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. У її роботі простежується реалізація всіх основних напрямів: бібліотечно-інформаційного, науково-дослідного, музейного. Водночас бібліотека реалізує ці напрями з урахуванням своїх завдань, соціальних взаємозв'язків та індивідуальних організаційно-функціональних особливостей.

Оригінальним підходом вирізнялося дослідження, виконане кабінетом бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної (КБ ім. Л. Б. Хавкіної), у центрі уваги

якого – вивчення досвіду музейних і меморіальних форм роботи наукових бібліотек України та зарубіжних країн. Актуальність цієї теми розробники обґрунтовували значущістю меморіальної функції бібліотек як соціальних інститутів на сучасному етапі їхнього розвитку, що, однак, була недостатньо дослідженою і тому вимагала теоретичного осмислення та вироблення практичних рекомендацій стосовно основних принципів, методів та форм меморіальної діяльності книгозбірень на підставі узагальнення напрацьованого досвіду. Методологія дослідження охоплювала хронологічний, соціокомунікативний, системно-структурний, соціокультурний та інформаційний підходи, використовувалися також загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, контент-аналізу. При цьому продуктом меморіальної діяльності виступають конкретні форми і методи роботи, засновані на поєднанні бібліотечної та музейної методики.

Як ви знаєте, в нашій країні єдина спроба влаштувати бібліотечний музей була зроблена Л. Б. Хавкіною в 1903 р. при відділі бібліотекознавства нашої бібліотеки. Ідею його організації вона запозичила з досвіду найкращих бібліотечних музеїв світу: в Олбані (США) при бібліотечній школі, великого музею бібліотечних посібників у Лондоні. А через відсутність у Статуті бібліотеки слова «музей» його довелося назвати алегорично – «колекція наочних посібників». У «колекції» були представлені види і плани бібліотечних будівель, зразки меблів, діловодства бібліотек, палітурок, а також різні системи каталогізації, нумерації, «абонентних записів», фотографії, цінні рукописи тощо. Найцінніші видання з бібліотечної справи, фотографії, малюнки, діаграми багатьох бібліотек були виставлені для огляду у вітринах обертового турнікета в читальному залі до відкриття відділу бібліотекознавства 1904 року. Експозиції відділу бібліотекознавства, що демонструвалися на Всесвітній виставці у Льєжі (Бельгія) 1905 р., було присуджено диплом d'honneur, що значно підвищило авторитет бібліотеки [2].

До першого ювілею, 25-річчя бібліотеки експонувалася виставка, на якій було представлено різноманітні матеріали з її історії, а саме: портрети відомих

діячів бібліотеки, документи перших років існування, діаграми, що ілюстрували діяльність бібліотеки, фотографії.

А до 100-річчя Бібліотеки було зібрано величезний масив архівних документів, створено меморіальний фонд ХДНБ, який поповнюється й сьогодні, створено кілька персональних архівних фондів її співробітників.

Сьогодні здійснює меморіальну діяльність робоча група з вивчення історії книгозбірні, до складу якої увійшли провідні фахівці — вчений секретар, завідувачі відділами та відповідальні за вивчення історії структурних підрозділів. Вивчення й розповсюдження культурної спадщини та історії ХДНБ, підвищення її статусу серед закладів культури, залучення додаткових і потенційних партнерів залишаються пріоритетними цілями її роботи.

КБ ім. Л. Б. Хавкіної формує, організує і забезпечує зберігання спеціалізованого фонду відділу з історичної тематики; шукає, збирає, аналізує та оприлюднює документовані та не документовані факти у галузі історії бібліотеки; формує музейний фонд з історії ХДНБ, у т.ч. створює електронний архів матеріалів; здійснює науковий опис документів; відбір документів та зображень для віртуального музею та сайту бібліотеки з історії ХДНБ; оперативно поповнює науково-довідкові картотеки, зокрема, картотеку визначних подій та цікавих фактів з історії бібліотеки, картотеку ретроспективних бібліографічних описів; розробляє науково-організаційні та науково-методичні засади створення архіву, музею історії ХДНБ (зокрема, розробляє напрями експозиційно-виставкової роботи та займається розробкою експозицій, забезпечує доступ користувачів і бібліотекарів до музейних експозицій, проводить екскурсійне обслуговування експозицій); надає методичну і практичну допомогу відділам з питань взаємодії бібліотек, музеїв та архівів, організації та проведення наукових досліджень у музейних та архівних установах; готує інформацію для розповсюдження в пресі, на радіо, телебаченні. Важливим напрямком залишається і робота з утримувачами особистих архівів, підсумком яких стало поповнення колекції особових фондів короленківців.

Використання ґрунтовної джерельної бази, у т. ч. аналізу вперше введених у науковий обіг архівних документів, дозволило виявити фактори, що впливають на механізм змін у структурі бібліотеки, висвітлити історико-культурний шлях книгозбірні у подіях, фактах та біографіях видатних діячів харківської бібліотечної школи, керівників (членів Правління ХГБ, директорів), бібліотекарів, бібліографів, видатних користувачів. У межах спільного проєкту Центру краєзнавства ім. акад. П. Т. Тронька ХНУ ім. В. Н. Каразіна, ХДНБ і ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна «Реконструкція фонду Харківської губернської публічної бібліотеки (1831–1886) за матеріалами сучасних бібліотек м. Харкова» здійснено наукову реконструкцію документальної спадщини бібліотеки: частково встановлено історичну долю фондів бібліотеки, сучасне місце зберігання, виокремлено коло видань, що можна вважати джерельною базою дослідження. Підсумки історичних розвідок також використовуються для актуалізації електронної бази даних «ХДНБ ім. В. Г. Короленка: видання та публікації про бібліотеку», яка оперативно поповнюється записами, присвяченими окремим історичним подіям, діячам, бібліотекарям.

На основі вивчення досвіду музейних і меморіальних форм наукових бібліотек України та зарубіжних країн розроблено концептуальні засади створення музею історії наукової бібліотеки. Вони стали підґрунтям підготовки концептуального проєкту музею історії ХДНБ. Проєкт визначає основні завдання, напрями та зміст роботи, облік, розміщення, забезпечення зберігання, експонування документальних та предметних матеріалів з історії ХДНБ, проведення різноманітної культурно-просвітницької роботи, включає допоміжний методичний матеріал зі створення бібліотечних музеїв. Основні положення проєкту та висновки дослідження було використано під час створення музейної експозиції «Харківська громадська бібліотека: перше 30-річчя. 1886–1916 роки» (має чотири розділи), стендів, історичної фотогалереї «1886–2011. Від Харківської громадської до Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка» (складається з восьми стендів, історичних експозицій ХДНБ).

У 2016 р. внаслідок реконструкції хронології існування Харківської губернської публічної бібліотеки встановлено континуїтет (морально-правовий, статусний зв'язок) ХДНБ з ХПБ, нову дату її заснування (30 серпня 1830 р.), доповнено й перейменовано музейну експозицію на «Від Харківської губернської публічної до громадської бібліотеки. 1830-1916 рр.».

Перший стенд експозиції присвячений невідомим до недавнього часу сторінкам історії виникнення та подальшої долі першої публічної книгозбірні у нашому місті, тій ролі і значенню, яке державні та громадські діячі країни відіграли у заснуванні і подальшому розвитку книгозбірні.

Другий стенд детально розкриває передумови другого відкриття, фактично відновлення бібліотеки як Харківської громадської, у заснуванні якої взяли участь відомі громадські діячі, меценати, вчені, ентузіасти народної освіти. Висвітленню відомостей про особистості фундаторів ХГБ, серед яких М. М. Бекетов, О. І. Кирпичников, М. Ф. Сумцов, Х. Д. Алчевська, І. П. Щелков та інші, їхній внесок у розвиток книгозбірні приділено значну увагу. Доповнює цей перелік засновників та численних діячів ХГБ банер «Фундатори ХГБ – вчені Харківського імператорського університету», підготовлений працівниками ХДНБ за участю Асоціації випускників, викладачів та друзів ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Розкрито культурне та наукове значення, яке мало відкриття у Харкові книгозбірні, доступної для усіх верств населення.

Третій стенд присвячений організації управління та структурі бібліотеки, її інноваціям (відкриттю спеціалізованих відділів, вперше організованих серед публічних бібліотек країни).

Великого значення для розвитку діяльності бібліотеки мало отримання власного приміщення, побудованого за проектом академіка архітектури О. М. Бекетова й урочисто відкритого у 1901 р. Матеріали експозиції знайомлять відвідувачів з копіями фотографій інтер'єрів, виконаних відомим харківським фотографом О. М. Іваницьким, фотокопіями планів першого та другого поверхів будівлі, адресу, врученого О. М. Бекетову від Правління ХГБ.

На четвертому стенді зібрано відомості про найбільші досягнення ХГБ за 25 років, її наукові, культурні зв'язки з провідними вітчизняними та зарубіжними бібліотеками, громадськими та державними організаціями, окремими представниками політичної та культурної еліти, інтелігенції. Серед представлених експонатів чільне місце займають вітальні телеграми, адреси та виступи почесних гостей, а також тих, хто стояв біля витоків заснування ХГБ – громадських і політичних діячів, учених, меценатів та підприємців [7].

Значно розширило та покращило музейну експозицію відтворення частини бібліотечного інтер'єру кінця XIX – початку XX ст. за допомогою реставрованих меблів та інших предметів, що збереглися у ХДНБ ім. В. Г. Короленка, а також участь у її підготовці ряду партнерів книгозбірні. Серед останніх – ЦДНТА, ХІМ ім. М. Ф. Сумцова, ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Асоціація випускників, викладачів та друзів ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Постійно діючі стендові експозиції «Фундатори Харківської бібліотечної школи» і «Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна» демонструють портрети, біографічні відомості відомих вчених М. Ф. Сумцова, Д. І. Багалія, Л. Б. Хавкіної та К. І. Рубинського, які причетні до формування бібліотечної школи у Харкові та сприяли розвитку ХГБ, цитати з уривків їхніх виступів і праць, фотокопії обкладинок видань. Зібраний за результатами науково-дослідної роботи матеріал дозволяє краще зрозуміти їх внесок як у розвиток вітчизняного бібліотекознавства, так і в історію виникнення ХГБ, поширення її впливу на розвиток культури у регіоні, піднесення значення як культурного надбання усього населення України.

У КБ з 2014 р. експонується та постійно оновлюється музейна вітрина нагород бібліотеки, що також є підтвердженням її історико-культурного значення, статусу наукової, культурної, освітньої установи загальнодержавного рівня. У вітрині зібрані найбільші і найвагоміші нагороди з 2011 р. – пам'ятні знаки, почесні грамоти та подяки, дипломи переможця у різних конкурсах, проведених за цей час.

До 190-річчя від дня заснування нашої книгозбірні співробітниками реалізовано цифровий проєкт «Історія бібліотеки», націлений на створення потужного інтерактивного ресурсу з історії книгозбірні, який зробить доступними в інформаційному просторі основні віхи її становлення та розбудови, а також сприятиме поширенню цих історичних відомостей серед широкого загалу користувачів. Він виконує багато функцій: довідково-інформаційну, когнітивну, освітню та комунікативну, а його структура сформована таким чином, щоб забезпечити зручні для кожного користувача шляхи отримання інформації. Тексти супроводжуються ілюстративними матеріалами та за необхідністю довідково-пошуковим апаратом. Контент ресурсу згрупований за підрозділами: «Хроніка подій», «Історіографія», «Музейна експозиція», «Персоналії», «Будівля», «Нагороди», «Історія відділів», «Віртуальні виставки», «Відео» та тематичними рубриками (сторінками сайту). Кожен підрозділ має розгорнуту структуру відповідно до вивченості певних тем [5].

Так, у «Хроніці подій» ви знайдете всі важливі дати і події, пов'язані з історичним минулим закладу, починаючи із 1830 року. Для зручності сприйняття історичний літопис розділено на окремі періоди.

Підрозділ «Історіографія» цікавий тим, що тут зібрані цифрові копії документів, які мають історичну цінність та представляють значний інтерес для наукових досліджень. Друкований звіт про перший рік роботи книгозбірні, збірник присвячений десятирічному ювілею бібліотеки, короткий нарис про її 25-річчя ви можете переглянути в гарній якості не виходячи з дому. «Музейна експозиція» та «Історія відділів» знаходяться у розробці.

Унікальну інформацію репрезентує підрозділ «Персоналії» – крім ґрунтовної статті про перших засновників і бібліотекарів нашої книгозбірні тут є також окремі публікації про голів Правління бібліотеки, директорів, заслужених працівників культури України, що супроводжується фотографіями, ілюстраціями і додатковими джерелами.

Окремо виділено підрозділ, присвячений будівлі нашої бібліотеки, і це не випадково, адже вона залишається пам'яткою архітектури місцевого і регіонального значення, чудовим зразком стилю неоренесансу, виконаним відомим харківським архітектором О. М. Бекетовим. Тут ви також прочитаєте відомості про всі адреси, за якими “проживала” бібліотека, починаючи з моменту відкриття і до отримання власного приміщення.

Уявити всю значущість діяльності трудового колективу у розбудову та подальший розвиток вітчизняного культурного простору ви зможете переглянувши найголовніші нагороди: почесні грамоти, подяки, дипломи. (найстаріша представлена тут нагорода – почесний диплом 1905 року Всесвітньої виставки).

У підрозділі «Віртуальні виставки» відібрано експозиції, присвячені історичній тематиці, висвітленню історико-культурної спадщини.

Останній підрозділ поки що містить два відео – фільм, знятий далекого 1966 року із демонстрацією кадрів військової кінохроніки часів Другої світової війни, коли ХДНБ зазнала нищівних втрат і руйнувань. І фільм 2011 року із цікавими фактами з історії та подорожжю за лаштунки бібліотеки, приховані від очей наших користувачів.

Ще однією оригінальною формою реалізації результатів дослідження стали персоналізовані меморіальні проекти, присвячені окремим історичним особистостям: засновниці відділу бібліотекознавства Любові Борисівні Хавкіній і директору книгозбірні Валентині Дмитрівні Ракитянській.

Перший, більш ґрунтовний проєкт акумулює підсумки багаторічного міжнародного проєкту «Бібліотекознавець Л. Б. Хавкіна поза часом і кордоном». Ресурс включає хроніку основних етапів її життя та діяльності, бібліографічні матеріали за період 1892–1952 рр., відомості про вшанування пам'яті дослідниці у ХДНБ та оприлюднює факти, серед яких деякі раніше не опубліковані. Його розділи містять посилання на електронні ресурси, оцифровані видання, в т. ч. архівні матеріали – з меморіального фонду книгозбірні, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І.

Вернадського, Державного архіву Харківської області, в т.ч. її особистий архівний фонд, епістолярна спадщина тощо. Наймасштабнішим заходом вшанування пам'яті є регіональний конкурс імені Л. Б. Хавкіної наукових робіт та інноваційних проєктів молодих спеціалістів бібліотечної справи, який на сучасному етапі набув всеукраїнського рівня.

До 75-річчя від дня народження іншої видатної харків'янки, директора двох харківських книгозбірень Валентини Дмитрівни Ракитянської реалізовано меморіальний проєкт «Валентина Дмитрівна Ракитянська – берегиня бібліотечних скарбниць Слобожанщини» із циклом заходів. Контент-наповнення однойменного інтегрованого меморіального ресурсу реконструює життєвий шлях очільниці бібліотечного закладу, знайомить із творчим надбанням, досягненнями та окремими історіями успіху, раніше не опублікованими документами.

Розділи містять повнотекстові матеріали, посилання на електронні ресурси, оцифровані видання, фотографії, в т.ч. матеріали з особистих архівів. Їх хронологічні межі не обмежуються роками життя та діяльності Валентини Дмитрівни, а охоплюють значно ширший відрізок часу – з 1948 по 2023 рік, що обумовлено появою публікацій про неї в ЗМІ, професійних виданнях, окремих інтернет-ресурсах.

Гібридний формат проведення книжково-документної виставки-пам'яті – офлайн і на офіційній сторінці фейсбуку онлайн дозволило познайомити відвідувачів із творчим доробком ювілярки майже за 50 років.

Заключним заходом став круглий стіл «І її життя продовжиться серед нас...», на якому підводилися підсумки віртуальної меморіальної акції зі збору спогадів, вражень, згадок, думок і фотографій серед всіх хто був особисто знайомий, співпрацював або знав директора на офіційних сторінках книгозбірні і відділу у фейсбуці; лунали спогади про ювілярку з вуст колег, друзів і рідних; репрезентувалися підготовлені до ювілею ресурси.

Відчутно побільшало персонологічних досліджень, що реалізовані у формі біобібліографічних показників (започаткування нової серії «Бібліотечні

діячі Слобожанщини»), наукових статей у фахових періодичних (під рубрикою «Історія книгозбірні в іменах») і продовжуваних виданнях та статей в Українській бібліотечній енциклопедії, регіональному науково-довідковому цифровому ресурсі «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» (на ресурсі опубліковано 118 статей до різних рубрик: «Бібліотеки Харкова та області», «Історія бібліотечної справи Харківського регіону», «Бібліографія. Бібліографічна діяльність», «Професійна бібліотечна освіта на Харківщині. Професійний розвиток», «Персоналії» та ін.).

Усна історія, як ділянка досліджень і метод збирання, зберігання й інтерпретації спогадів учасників подій минулого, є найдавнішим способом історичного дослідження. Інтерв'ю у короленківців, близьких родичів тих, кого вже не має з нами дозволяє здійснити спробу реконструкції життєвого і творчого шляху цілої плеяди керманичів бібліотеки. У цих спогадах змальовується портрет епохи, визирають із небуття обличчя різних поколінь ентузіастів бібліотечної справи. Зустрічі з короленківцями-шестидесятниками, ветеранами бібліотеки також стали важливими цеглинками у справі реконструкції історичного минулого, бо дозволили почути «з перших вуст» подробиці визначних подій та буденного життя співробітників за майже двадцятирічний відрізок часу.

Вартими уваги є нешаблонні підходи до усної історії бібліотеки: меморіальні акції, виставки і вечори пам'яті, цифрова Книга співчуттів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Остання вміщує надіслані на адресу колективу книгозбірні співчуття та спогади від колег, обласної державної адміністрації, громадських організацій, діячів науки, культури, релігії. Вічна і світла пам'ять нашим колегам: директору Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, заслуженому працівнику культури України, почесному громадянину Харківської області, кавалеру ордена княгині Ольги III ступеня В. Д. Ракитянській (15.10.1948 – 23.10.2021), захиснику України, історику, культурологу, документознавцю, музеєзнавцю, бібліотекарю, викладачу вищої школи В. С. Романовському (26.06.1976 – 16.01.2023), нагородженому

військовими відзнаками – орденом «За мужність» III ступеня (помертньо), медалями «За участь в АТО», «За оборону м. Щастя» та ін. Ім'ям Валерія Романовського у 2024 р. названа вулиця у м. Харкові.

Сьогодні, в умовах війни, меморіальна функція реалізується і в тому, що бібліотеки тих територій, які потрапили в зону бойових дій, збирають факти, документальні свідчення й речові докази військових злочинів російських загарбників, щоб після закінчення війни використовувати цю інформацію в якіснішій реалізації завдань національного спротиву [3].

З результатами моніторингу відкритих джерел мережі «Інтернет» щодо відомостей про пошкодження, руйнування будівель бібліотек, бібліотечного фонду, привласнення бібліотечного майна на території Харківщини ви можете ознайомитися у відповідному розділі сайту нашої бібліотеки, прочитати на сторінках електронного видання «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану : OSINT-розвідка на основі відкритих джерел» і у віртуальному ресурсі «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: хронологія бібліотечного спротиву».

Отже, меморіальна функція, яку здійснюють бібліотечні інституції, і яка традиційно вважалася провідним напрямом їхньої діяльності, набуває все більшого значення в умовах реалізації політики пам'яті і формування колективної ідентичності. У цьому контексті меморіальна діяльність є за змістом творчою діяльністю, спрямованою на увічнення пам'яті про історичних осіб і події, що формує ціннісну спрямованість суспільства.

Список використаних джерел:

1. Дубровіна А. А. Бібліотеки в системі установ національної пам'яті України та національної культурної спадщини. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2016. Вип. 20. С.232-251.
2. Капустіна Н. І. З історії створення відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки. *Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна : Харківський період діяльності (1888–1918) : зб. матеріалів* / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; [уклад.: А. М. Перепеча, Н. І. Капустіна]. Харків, 2004. С. 50-59.

3. Коржик Н. А. Бібліотеки України як центри національного спротиву. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків, 2022. Вип. 62. С. 41-49.
4. Матвійчук О. Є. Соціокультурна діяльність бібліотек. *Українська бібліотечна енциклопедія* / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. URL: <http://surl.li/wjyglr>.
5. Петренко Н. В. Проєкт “Історія бібліотеки” як важлива складова інтеграції літопису книгозбірні у цифровий простір. *Короленківські читання 2020. «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку» : матеріали XXIII Всеукр. (з міжнар. участю) дистанційн. наук.-практ. конф., присвяч. 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, 22–23 жовт. 2020 р.* Харків, 2021. С. 127–134.
6. Соколов В. Створення, організація та функціонування бібліотек-музеїв : проблеми і досягнення. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 5. С. 21-26; № 6. С. 23-27.
7. Ходарева Ю. В. Популяризація історико-культурного значення бібліотеки музейними засобами: досвід ХДНБ ім. В. Г. Короленка. *Пам'яткознавчі погляди молодих вчених XXI ст.: зб. наук. ст. з пам'яткоохорон. роботи*. Харків, 2020. Вип. VI. С. 61–68 : фото.

Левченко Юрій Іванович,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу організації наукових досліджень,

провідний бібліограф відділу інформаційно-бібліографічної роботи,

Наукова бібліотека Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,

м. Київ.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ПОВНОМАСШТАБНУ ВІЙНУ: ПРОЄКТИ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ (2022-2024 РР.)

Від початку повномасштабного етапу російсько-української війни постало питання створення інформаційної бази з фіксації та систематизації фактів подій війни. Одними з перших це почали здійснювати бібліотеки України в межах реалізації власних проєктів з документування, меморіалізації

та фіксації воєнних подій. Шляхом перегляду фахових бібліотечних публікацій та перегляду бібліотечних сайтів, автором виявлено 25 різного виду проєктів (у вигляді сайтів, мультимедійних платформ, баз даних, книг пам'яті тощо), метою яких є збір та збереження, різної за тематикою інформації про події сучасної війни. Тематично вони поділяються на шість груп.

Найбільшою групою є *проєкти з меморіалізації пам'яті про воїнів, що загинули у війні* (6 проєктів). Зокрема, Бібліотека імені академіка М. О. Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя започаткувала проєкт «Життя, обірване війною: книга пам'яті Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя» з метою вшанування та збереження пам'яті про всіх загиблих студентів, випускників, співробітників та викладачів внаслідок збройної агресії Росії проти України [23]. Сарненська централізована система публічно-шкільних бібліотек на власному сайті веде рубрику «Вічні захисники: в пам'ять про загиблих воїнів Сарненської громади», що є Книгою пам'яті про загиблих мешканців Сарненської міської територіальної громади в російсько-українській війні [21]. Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка веде онлайн базу даних «Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні», в якій можна ознайомитись з біографією, нагородами та списком джерел про полеглого захисника країни [19]. Деражнянська центральна міська бібліотека веде проєкт «Загиблі земляки у російсько-українській війні» [20]. Чернігівська обласна бібліотека для дітей створила дошку пам'яті «Загиблі герої Чернігівщини», що містить інформацію про мужніх людей, які віддали своє життя за країну [25].

Від липня 2024 р. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого здійснює проєкт «Книга пам'яті російсько-української війни. Бібліотекарі», що покликаний зібрати інформацію про працівників бібліотек, які загинули внаслідок російсько-української війни: персоналії військових та цивільних осіб, хто в будь-який період свого життя працював на різних посадах у бібліотеках та, починаючи з 2014 року, загинув унаслідок російської агресії [14].

Друга за величенною група *проекти з документування подій війни в Україні*. Так, у липні 2023 р. Харківська держава наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка стала координатором всеукраїнського проєкту «Архівування документів про війну», ініціатором та організатором якого навесні 2022 року була ВГО «Українська бібліотечна асоціація» (УБА). Мета – зібрання цифрових документів про повномасштабну війну та формування загального архіву. Учасники – 44 бібліотек із 17 областей України. Станом на листопад 2023 року, заархівовано 43 тисячі документів [1].

Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеса Гончара здійснює проєкт «Україна у вогні війни за свободу. Хроніка» – хронологія днів мужності, витримки та незламності, які назавжди закарбувались в нашій пам'яті про повномасштабну війну. Він складається з розділів: Вторгнення (лютий 2022); Запеклий опір (лютий-квітень 2022); Битва з темрявою. Буча. Ірпінь. Гостомель (березень-квітень 2022); Чорнобиль – хроніка важких тижнів (лютий-березень 2022); Фортеця Маріуполь (березень-травень 2022); Високоточна зброя Воїнів Світла (червень-липень 2022 - ...); Російський «захист православ'я» (2022-2023 роки); Хроніка ракетних атак (червень-серпень 2022); Енергетичний терор (березень 2022 – сьогодні); Східна Брама Держави: Харків (2022 рік); Бібліотеки зруйновані війною (березень 2022 – сьогодні); Час ультиматумів (лютий 2022 – сьогодні); На перехресті вогню (січень – грудень 2023); Авіатроща у Броварах (18 січня 2023 року); Фортеця Бахмут (травень 2022 – березень 2024); Привиди Києва; Повітряна війна на території Росії; Східна Брама Держави: Харків (2023 – 2024 роки); Морські операції Служби безпеки України; Звільнення острова Зміїний (лютий-липень 2022); Війна Росії проти України в цифрах; Військово допомога США; Боротьба за Крим – головні цілі; «Рамштайн» – коаліція допомоги для України; Атака на аеродром «Саки» в Криму; Плацдарм на Лівобережжі Херсонщини; Зруйнована енергетична система; Трагедія в Оленівці; ЗСУ вперше збили аеробалістичну ракету «Кинджал»; Звільнені з полону; День Незалежності України: 33 роки безперервної боротьби; Розмінування – нульовий етап для

України; Освіта під обстрілами; Атака Росії на «Охмадит»; Винищувачі F-16 для України [5].

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова веде базу даних «Незламна Україна», в якій висвітлює повномасштабну війну Росії проти України. Вона складається з чотирьох розділів: «Нормативно-законодавчі документи періоду воєнного стану», «Хроніка подій у вітчизняній пресі», «Соціальні мережі про воєнні дії», «Висвітлення подій у зарубіжній пресі» [15].

Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» формує колекцію документів «Російсько-українська війна» [22].

Подібною за тематикою та кількістю є наступна група – ***проекти з документування та фіксації подій війни в окремих областях України*** (4 проекти). Зокрема, Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара здійснює проекти «Херсонщина нескорена» з документування основних подій оборони, окупації та деокупації області та розповідь про громадський спротив мирного населення, про захисників і захисниць, які віддали своє життя за визволення Херсонщини. Розділи: «Щоденники окупації Херсонської області» – хронограф окупації області з фото- та відеоматеріалами; «Рух опору на Херсонщині» – матеріали про: Херсонський батальйон тероборони ЗСУ; бій у Бузькому парку 1 березня 2022 р. в м. Херсоні; матеріали про мирні мітинги проти рашистської навали протягом березня-квітня 2022 р.; рух опору «Жовта стрічка»; «АртСпротив» – розповіді про митців Херсонщини, які на своїх виступах за межами міста та країни допомагають збирати кошти для ЗСУ, а також тих, хто в окупації чинив опір рашистам. [4, с. 7].

Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва здійснює інформаційний проєкт «Хроніки війни. Миколаїв» як архів публікацій про події оборони м. Миколаєва. Накопичення інформації з відкритих інтернет-джерел (новинні сайти, сайти інформаційних агентств України та закордону)

здійснювалося протягом 2022-2023 років. Створено сайт з детальною навігацією та можливістю відстежувати події за хронологією, який зараз перебуває на етапі наповнення [7].

Сумська обласна універсальна наукова бібліотека здійснила два інформаційні проекти: «Сумщина – форпост України: хроніка основних військових подій на Сумщині під російсько-української війни» [8] та «Вшанування сильних духом: державні нагороди і народне визнання Героїв Сумщини» [9; 10].

Тернопільська обласна універсальна бібліотека у Краєзнавчому каталозі бібліотеки створила розділ «Тернопільщина під час війни Росії проти України (2022 -)» з наступною структуризацією: «Робота в тилу» (Волонтерський рух. Внутрішньо переміщені особи), «Учасники війни» (Герої війни) до якого входять матеріали про «роботу обласної військової адміністрації, про вимушено переміщених осіб, їх забезпечення житлом, створення умов для проживання, надання необхідної матеріальної допомоги, психологічної підтримки, працевлаштування, інтеграція, організація відпочинку та навчання дітей, залучення до онлайн-навчання дітей» [24, с. 57].

Четверта група, *проекти документування усної історії про війну*. Наприклад, Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отаманського з 2018 р. реалізує проект «Голоси живої історії» щодо збереження пам'яті про історичні події недалекого минулого та сьогодення. Учасники проекту збирають усні свідчення про повномасштабну війну для документування, архівування та оприлюднення на вебсайті «Голоси живої історії», тема/розділ «Російсько-українська війна [2, с. 27; 3].

Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека у проекті «Галерея історій» зібрала на початку повномасштабної війни 10 життєвих історій (інтерв'ю) непересічних мешканців Запорізької області, які долають труднощі, переосмислюють минуле і будують майбутнє України, як вільної, демократичної, успішної європейської держави [6].

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» планує здійснити проєкт «Організація зберігання усної історичних джерел», мета якого є створити «Архів усних історій» повномасштабної війни, що в довготерміновій перспективі забезпечить дослідників унікальним джерельним матеріалом про недавнє минуле [16].

П'ята група, *проєкти про стан та діяльність бібліотек України в умовах війни*. Зокрема, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка та Харківське обласне відділення (філія) ВГО Української бібліотечної асоціації здійснюють мультиплатформний проєкт «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: хронологія бібліотечного спротиву», що складається з трьох розділів: «Культурний спротив Харківщини», «Місто-герой Харків», «Факти руйнації та пошкодження бібліотек». Також, 2023 р. підготовлено електронне видання «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: OSINT-розвідка на основі відкритих джерел. Випуск 1: зима-весна, частина 1» [11].

Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія здійснює проєкт «Бібліотеки Дніпропетровщини: хроніки війни», що складається з трьох розділів: «Хроніка злочинів», «Бібліотечні події» та «Факти. Онлайн-медіа: база даних» [12].

Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека здійснює інформаційний проєкт ««Чорний» альбом постраждалих бібліотек Миколаївської області» в якому представлена фото та інформація про 11 бібліотек Миколаївщини зруйнованих та пошкоджених під час бойових дій на території області [18].

Остання тематична група (за кількістю) – *проєкти про стан культури в умовах війни*. Так, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого на сайті бібліотеки веде рубрику «КультФронт» (Культурний фронт України), в якій з березня 2022 року подає щоденну підбірку інформації з мережі Інтернет про культурні події в Україні [13].

Державна бібліотека України для юнацтва здійснює вебпроект «Культурно-бібліографічний фронт» з надання оперативної бібліографічної інформації на тему російсько-української війни для інформаційного спротиву та популяризації культурної спадщини. Він складається з шести розділів: «Культура на часі», «Розстріляна Мельпомена», «Читання книг у стресових ситуаціях», «Інформація як щит і меч», «Від інформаційної війни до війни сенсів», «Медіаосвіта – вакцина в епоху інформаційних пандемій» [17].

Вищевказані проекти доводять, що збереження інформації про повномасштабну війну є важливою частиною роботи українських бібліотек. З практичного погляду, реалізація цих проектів полегшить (або навіть вже полегшує) пошук і доступ науковців до інформації для написання воєнно-аналітичних та історичних праць. Символічно, вони є засобом культурного та інформаційного спротиву проти російських інформаційних фейків та пропаганди. І нарешті, всі ці проекти є способом фіксації та збереження у національній пам'яті подій сучасної війни.

Список використаних джерел:

1. Архівування документів про війну. *Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка*: вебсайт. URL: <https://library.korolenko.kharkov.com/arkhivuvannja-dokumentiv-pro-vijnu/> (дата звернення: 09.10.2023).
2. Слотюк Г. Проект «Голоси живої історії»: формуємо електронну карту пам'яті України. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 25–27.
3. Проект «Голоси живої історії». *Вінницька обласна універсальна науково бібліотека імені Валентина Отамановського* : вебсайт. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/projects/2023-rik/proekt-golosi-zhivoii-istoriii-2023> (дата звернення: 09.10.2023).
4. Сватула Т. Бібліотеки деокупованої Херсонщини: відновлюємося, працюємо, допомагаємо. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 6–9.
5. Україна у вогні за свободу. Хроніка. *Херсонська обласна наукова бібліотека ім. Олеса Гончара* : вебсайт. URL: <https://lib.kherson.ua/ukraina-u-vogni-viyni-za-svobodu-hronika.htm> (дата звернення: 09.10.2023).
6. Галерея історій. *Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека* : вебсайт. URL: <https://zounb.zp.ua/resourse/zaporizkyy-kray/galereya-istorij> (дата звернення: 09.10.2023).

7. «Хроніки віни. Миколаїв». Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаїв : фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/100064908662100/posts/4616374025130522/> (дата звернення: 09.10.2023).

8. Сумщина – форпост України: хроніка основних військових подій на Сумщині під час російсько-української війни: за інформацією телерадіокомпанії Суспільного мовлення України. Сумська область / уклад. О. К. Линник. Суми, 2022 15 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1NWQMoZoVUzIozAVEvNqIoOuqSqLhljq6/view> (дата звернення: 09.10.2023).

9. Вшанування сильних духом: державні нагороди і народне визнання Героїв Сумщини: 2023 рік. Суми, 2023. 2. с. URL: <https://drive.google.com/file/d/14mc6QqWSu8gf5As569WhSIU1ZxUCt9F0/view> (дата звернення: 09.10.2023).

10. Вшанування сильних духом: державні нагороди і народне визнання Героїв Сумщини (лютий – грудень 2022 року) / упоряд. В. В. Кравченко. Суми, 2023. 39 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1y3ijsfhmmTn4CnyI6CGOoEWe7STsDZDI/view> (дата звернення: 09.10.2023).

11. Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: вебсайт. – URL: <https://sites.google.com/view/kharkiv-libraries-resistance/культурний-спротив-харківщини> (дата звернення: 09.10.2023).

12. Бібліотеки Дніпропетровщини: хроніки війни. *Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія* : вебсайт. URL: <https://www.libr.dp.ua/xronika.html> (дата звернення: 09.10.2023).

13. КультФронт. *Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого* : вебсайт. URL: <https://nlu.org.ua/article.php?id=561> (дата звернення: 09.10.2023).

14. Книга пам'яті російсько-української війни. Бібліотекарі. *Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого* : вебсайт. URL: <https://nlu.org.ua/article.php?id=613> (дата звернення: 09.10.2023).

15. БД «Незламна Україна». *Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* : вебсайт. URL: <https://lib.onu.edu.ua/bd-nezlamna-ukrayina/> (дата звернення: 09.10.2023).

16. Проєкти. *Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія* : вебсайт. URL: <https://library.ukma.edu.ua/pro-biblioteku/proekty> (дата звернення: 09.10.2023).

17. Культурно-бібліографічний фронт. *Державна бібліотека України для юнацтва* : вебсайт. URL: <https://bibliogr-front.4uth.gov.ua/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0> (дата звернення: 09.10.2023).
18. «Чорний» альбом постраждалих бібліотек Миколаївської області. *Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека* : вебсайт. URL: <http://www.reglibrary.mk.ua/index.php/chorni-albom-postrazhdalikh-bibliotek-mikolajivskoji-oblasti> (дата звернення: 09.10.2023).
19. Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні. *Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потоушняка* : вебсайт. URL: <https://www.biblioteka.uz.ua/war/> (дата звернення: 09.10.2023).
20. Загиблі земляки у російсько-українській війні. *Деражнянська центральна міська бібліотека* : вебсайт. URL: http://www.derazhnia-crb.edukit.km.ua/ridnij_kraj_ta_vidatni_lyudi_derazhnyanschini/zagibli_zemlyaki_u_rosijsko-ukrainskij_vijni/ (дата звернення: 09.10.2023).
21. Вічні захисники: в пам'ять про загиблих воїнів Сарненської громади. *Сарненська централізована система публічно-шкільних бібліотек* : вебсайт. URL: <http://lib.sowa.com.ua/memory/memory.htm> (дата звернення: 09.10.2023).
22. Віртуальні колекції. *Електронний каталог НТБ КІП ім. Ігоря Сікорського* : вебсайт. URL: https://opac.kpi.ua/F/7QLCMFMBB5XE4MDG6M8ETIHBTGPG2G3XVSTV4DQDPET3D5KBGG-10331?func=file&file_name=base-list (дата звернення: 09.10.2023).
23. Життя, обірване війною: Книга пам'яті Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. *Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Бібліотека імені академіка М. О. Лавровського* : вебсайт. URL: <https://sites.google.com/ndu.edu.ua/knugapam/головна-сторінка> (дата звернення: 09.10.2023).
24. Воробель С. Культура пам'яті: роль і місія бібліотек. *Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звершення: збірник тез і повідомлень Всеукраїнської науково-практичної конференції 8 листопада 2023 р. Київ, 2023. С. 55–60.*
25. Загиблі герої Чернігівщини. *Чернігівська обласна бібліотека для дітей* : вебсайт. URL: https://chernihiv-lib.org.ua/news/zagibli_geroji_chernigivshhini/2022-03-31-3073 (дата звернення: 09.10.2023).

*Маньковська Руслана Вікторівна,
доктор історичних наук, професор,
керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України
Інституту історії України НАН України,
м. Київ.*

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА У ВИКЛИКАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У сучасних умовах російсько-української війни, коли ворог нещадно стирає не лише міста і села України, але й національне духовне надбання, руйнуючи бібліотеки та спалюючи книги: станом на жовтень 2024 р. знищено майже 1000 бібліотечних закладів та спалено понад 1,5 мільйони книг, що підлягає усім ознакам лібрициду. Ребекка Кнут, дослідниця лібрициду, вивчала знищення книжок нацистами та в Китаї під час культурної революції. Вона визначає лібрицид як навмисне знищення книг і бібліотек, оскільки вони зберігають пам'ять, свідчать про різноманітні погляди, сприяють інтелектуальній свободі та підтримують групову ідентичність. Саме тому для окупанта література підлягає ретельному контролю та очищенню [19, р. 71]. Лише в Маріуполі загарбники знищили чотири бібліотеки та спалили 200 тисяч книг [11].

Країна-агресор цілеспрямовано руйнує національну культурну спадщину, тому питання її збереження набуває пріоритетного значення в політиці національної безпеки нашої держави. Стратегічне значення культурної спадщини для розвитку держави і суспільства обумовлено тим, що в культурному надбанні зберігається генетичний код нації та виявляються ключові елементи самоідентифікації нації. Після широкомасштабного вторгнення російських військ на українські землі стали очевидними цілі ворога знищити Україну як незалежну державу та здійснити геноцид українського народу, стерти його історичну пам'ять, яка закарбована в духовний та матеріальних набутках українців. Передусім, це нерухомі пам'ятки, які несуть

свою історичну та культурну цінність, зберігаючи інформацію про важливі події минувшини українського народу. Ворог нахабно здійснює меморицид в Україні, стирає культурне надбання української нації, прагнучи видалити з пам'яті народу історико-культурні маркери його минувшини.

У статті окреслені сучасні теоретико-методологічні підходи до вивчення культурної спадщини, розглядаються практики фіксації та документування втрат нерухомих історико-культурних пам'яток, правова відповідальність країни-агресора за знищену культурну спадщину, перспективи реставрації та реконструкції нерухомих пам'яток у пам'яткоохоронній галузі.

Основою дослідницьких практик у сфері культурної спадщини виступає міждисциплінарний науковий простір, що обумовлює багатоаспектність підходу до її дослідження, як-от: соціокультурний, пам'яттєвий, візуальний, аксіологічний, комунікаційний, антропологічний, емоційний. Лише окреслюючи наукове дослідницьке поле культурної спадщини, наголошуємо на суспільному та науковому значенні культурної спадщини. Дослідження культурної спадщини в межах інноваційних підходів сучасного напрямку пам'яттєвих студій («memory studies»), розкриває технології формування пам'яттєвого простору. Тема є запитаною в контексті наукової парадигми «візуальних студій» («visual studies») – актуального напрямку досліджень візуальної історії, особливістю якої є реконструкція «історії образів» з гаслом «навчитися бачити», зокрема, як нерухомі пам'ятки стають візуальним джерелом пізнання історичного минулого людства та засобом формування національної свідомості в суспільстві. Поставлена проблема співзвучна з інтелектуальними завданнями сучасної галузі історичних знань – публічної історії (Public History), яка, до прикладу, через культурну спадщину налагоджує комунікації із суспільством та презентує історичні маркери широкій аудиторії.

Вчені-гуманітарії з початком російсько-української війни центр своєї уваги спрямували на дослідження воєнної тематики. Спеціальний проєкт з фіксації втрат культурної спадщини започатковано в Інституті історії України НАН України, співробітники Центру досліджень історико-культурної спадщини

України спільно з Національною історичною бібліотекою України, Національною спілкою краєзнавців України за підтримки Міністерства культури та стратегічних комунікацій України працюють над підготовкою наукового видання «Нерухомі пам'ятки культурної спадщини України: втрати внаслідок російсько-української війни. Каталог-довідник», в якому буде вміщено стислу характеристику зруйнованих та знищених нерухомих пам'яток України в умовах війни. У Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України розробляється наукова тема «Культурна спадщина України: дослідження, її стан у період новітніх викликів сучасності», однією зі складових якої є підготовка «Довідника пошкоджених і зруйнованих пам'яток культури окремих регіонів України під час російсько-української війни 2022 року» [4].

Актуалізується та особливої ваги набуває в умовах воєнного стану накопичений досвід пам'яткознавчої роботи з підготовки 28-томного фундаментального енциклопедичного наукового видання «Звід пам'яток історії та культури України». Науково-методичне забезпечення науково-дослідницького проєкту здійснює Інститут історії України НАН України. Це результат багаторічної титанічної праці українських істориків, пам'яткознавців, мистецтвознавців, архітекторів із інвентаризації пам'яток, які стоять на державному обліку, а також виявлення й дослідження нових об'єктів культурної спадщини. По суті Звід є науковою базою для Державного реєстру нерухомих пам'яток України з перспективою створення автоматизованої бази даних про всі об'єкти, своєрідною публічною охоронною грамотою для кожного об'єкту національного культурного надбання. Вочевидь, що підготовка «Зводу пам'яток історії та культури України» має стати ключовою складовою гуманітарної політики держави.

Серед світового культурного надбання гідне місце належить культурній спадщині України. Зауважимо, що на квітень 2018 р. на державному обліку в Україні перебувало близько 130 000 об'єктів (з урахуванням демонтованих пам'яток) культурної спадщини. Найкращі взірці комплексів і ансамблів

культурної та природної спадщини України внесені до Списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Серед таких об'єктів – сім історико-культурних і один природний. Києво-Печерська лавра і Софія Київська – шедеври культурної спадщини. У Попередній список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включені 17 об'єктів від України, з яких 5 – перебувають на окупованій території АР Крим.

Культурна спадщина України потерпає з 2014 р., коли російські загарбники тимчасово окупували території Криму, Севастополя, Донецької та Луганської областей, розпочавши її нищення та грабунок. Зауважимо, що перед окупацією на 2013 р. в АР Крим і Севастополі – одному з найбільш багатих регіонів України за кількістю та різноманіттям об'єктів культурної спадщини – знаходилося 8694, у Севастополі – 2073 пам'ятки історії та культури від епохи неоліту та раннього заліза, скіфського та античного часу до раннього нового і новітнього періоду [2, с. 164–165].

Під час тимчасової окупації АР Крим постраждав Ханський палац в Бахчисараї – єдиний в світі зразок кримськотатарської палацової архітектури, у [1532–1783](#) рр.: XVI– XVIII ст. У 2016 р.: акт вандалізму так звані ремонтно-реставраційні роботи у Хан-Сараї, суттєво постраждали найстарша будівля ансамблю – Велика Ханська мечеть, вітражі будівлі [15]. Під час будівництва залізничного полотна керченського мосту [18] в 2017–2020 рр. відбулося руйнування археологічних пам'яток. Щонайменше 90 з них було знищено. Жертвами будівельної техніки стали поселення бронзової доби, скіфські кургани та городища.

У Донецькій та Луганській областях також констатуємо критичну ситуацію в пам'яткоохоронній галузі, де станом на 2013 р. на державному обліку перебували: на Донеччині – 7541 пам'ятки історії та культури, працювали 59 державних музеїв, у тому числі на підконтрольній Україні території – 30; у Луганській області – 6317 пам'яток, діяли 34 державні музеї, з них 14 – на контрольованій українською владою території [4, с. 169]. Однак

найбільші музеї регіону із значною частиною Музейного фонду України залишилися на тимчасово окупованій території.

Серед сотні руйнувань на Донеччині знищено перлини маріупольського зібрання монументалістики – мозаїки «Дерево життя» та «Боривітер», створені в 1967 р. бригадою монументалістів на чолі з Аллою Горською та Віктором Зарецьким, разом з Галиною Зубченко, Борисом Плаксієм, Григорієм Пришедьком, Василем Парахіним та Надією Світличною [1]. 19 травня 2022 р. у результаті ворожого обстрілу повністю зруйновано храм у Богородичному жіночому скиту Святогірської лаври (с. Богородичне).

З 2014 р., після анексії Криму і втрати контролю над частиною Донецької і Луганської областей не можливо встановити втрати об'єктів культурної спадщини чи кількість вивезених музейних цінностей з окупованих територій. Страшна статистика культурних втрат постійно зростає.

Особливої ваги в умовах воєнного стану набуває проблема фіксації та документування втрат культурного надбання. Нині цією справою опікуються на державному рівні – Міністерство культури та стратегічної комунікації України, частково відомості подає Український інститут національної пам'яті, працівники Національної історичної бібліотеки України започаткували проєкт «Міста і села України. Втрати воєнного часу» – це серія бібліографічних покажчиків про зруйновані пам'ятки архітектури в областях України [12]. За підтримки Українського культурного фонду розроблена Інтерактивна мапа культурних втрат [3], де позначені пошкоджені та зруйновані пам'ятки історії та культури України.

Значну роботу щодо вирішення проблем фіксації руйнувань культурної спадщини під час війни здійснює громадський сектор українського суспільства. Кримський інститут стратегічних досліджень з 2016 р. займається питанням документування порушень проти культурних цінностей на тимчасово окупованих територіях України, громадські об'єднання «Крим SOS», «Таврійська гуманітарна платформа», «Блакитний щит Україна» та інші плідно працюють в цьому напрямі.

З перших днів повномасштабного вторгнення громадська організація «Антикорупційний штаб» фіксує зруйновані та пошкоджені об'єкти, створила [Карту руйнувань та відновлення](#) [5]. За окремим проєктом здійснюється фіксація пам'яток культурної спадщини та об'єктів, які становлять історичну цінність для України в 5-ти регіонах України: Миколаївщина, Київщина, Харківщина, Чернігівщина, Сумщина, розроблена методологія фіксації руйнувань, яка включає визначення термінів та законодавчої бази, технічну базу фіксування, інструменти фіксації, категорії об'єктів, що фіксуються, з тим, щоб збирати докази з подальшим доведенням фактів воєнних злочинів у суді [8]. Вже підготовлено і надіслано 14 заяв про злочини до національних правоохоронних органів, в результаті чого було відкрито 10 кримінальних проваджень. На 15 липня 2023 р. понад 664 об'єктів культурної спадщини в Україні постраждали від російського вторгнення [6].

Страшна статистика втрат нерухомої історико-культурної спадщини України свідчить, що ворог здійснює культурний геноцид в Україні та створює гуманітарну катастрофу. З початку повномасштабного вторгнення до осені (на 26 жовтня) 2022 р. в Україні було зруйновано та пошкоджено 552 об'єкти, з яких 171 об'єкт зі статусом пам'ятки, 146 об'єктів цінної історичної забудови, 58 пам'ятників та творів мистецтва (пам'ятники героям АТО, мозаїки, вітражі тощо), а також 44 музеї [9].

Майже через рік війни літом (на 25 липня) 2023 р. втрати склали вже 823 об'єкти [культурної спадщини](#), з яких національного значення – 109, місцевого значення – 650, щойно виявлених – 64. Найбільше постраждали Харківська – 207, Донецька – 111, Одеська – 103, Херсонська – 80, Чернігівська області – 70 об'єктів [10]. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України росіяни пошкодили в Україні 571 бібліотеку, 82 музеї та галереї, 25 театрів та філармоній, 115 закладів мистецької освіти [16]. Восени (на 25 вересня) 2023 р. за даними Міністерства культури та інформаційної політики України втрати склали 835 об'єктів, з яких пам'яток національного значення – 118, місцевого значення – 653, щойно виявлених – 64 [14]. На початок 2024 р.

страшна цифра втрат нерухомих пам'яток зросла до понад 1100 об'єктів. На територіях Луганської та значній частині територій Херсонської, Запорізької, Донецької областей, в Криму, які перебувають у тимчасовій окупації і страждають від бойових дій та окупації, відомості про втрати культурної спадщини, із зрозумілих причин, відсутні. І остаточні дані про втрати в культурній галузі України стануть відомими після завершення війни і розмінування територій.

Протягом першого року повномасштабної війни Росія, згідно зі звітом ООН, завдала збитків спадщині й культурним об'єктам країни приблизно на 2,6 мільярда доларів США, а для їх усунення та відновлення необхідно 6,9 мільярда доларів [10], на квітень 2023 р. за даними Міністерства культури та інформаційної політики України потрібно було 100 мільярдів доларів, а на жовтень 2023 р. називалася цифра майже три трильйони доларів.

У цей складний час важливою є підтримка міжнародних організацій та партнерів. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) сприяло формуванню та впровадженню системи геопросторової ідентифікації злочинів з фото фіксацією, розробці електронних реєстрів з обліку культурних пам'яток. Міжнародна організація ЮНЕСКО, головою Бюро якої в Україні є професорка зі збереження архітектури К'яра Децці Бардескі, надала методики з фіксації злочинів проти культурної спадщини, документування зруйнованих об'єктів культурної спадщини для позову проти Росії щодо порушення Гаазької конвенції про охорону культурної спадщини, фінансування експертних груп з фіксації втрат [13], започаткувала реєстр зруйнованої культурної спадщини України (Destroyed cultural heritage of Ukraine), розширило охоронну зону історичного центру в Одесі. 7 вересня 2023 р. внесло 20 локацій в Україні в Міжнародний список культурних цінностей, які перебувають під посиленням захистом [17]. До цього списку готуються включити історичний центр Чернігова. Підтримка ЮНЕСКО дозволить зібрати додаткові юридичні аргументи для доказів агресії Росії проти культурної спадщини України.

Розглядаючи перспективи пам'яткоохоронної сфери та її складні завдання з відбудови і відновлення пам'яток, вже сьогодні ставляться питання про необхідність розробки на державному рівні концепції Стратегії відновлення культурної спадщини. Про це йшлося на форумі «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після Великої Війни», який відбувся на початку грудня 2023 р. в Києві під патронатом ICCROM – Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей зі штаб-квартирою у Римі. Розглядаючи культурну спадщину серед пріоритетів національної безпеки, фахівці обговорювали критерії, за якими будуть обрані об'єкти для відновлення, у якій формі будуть відновлюватись пам'ятки та які структури будуть брати участь у відновленні [14].

У напрямі реконструкції знищених та зруйнованих пам'яток перспективним видається залучення новітніх технологій. Питання оцифрування культурної спадщини України вже в травні 2022 р. обговорювалися на спільному засіданні України, Литви та Польщі щодо створення цифрової платформи для збереження, охорони, розвитку та популяризації культурних об'єктів України.

Діджиталізація цієї сфери сприятиме збереженню історико-культурної спадщини. В Україні запроваджено проєкт Національної Платформи Культурної Спадщини України в частині менеджменту державного музейного фонду: є-музей, в рамках якого планується створення Єдиного порталу культурних цінностей Музейного фонду України. Стартапери Chameleon Age запропонували застосунок, за допомогою якого створюються 3D-моделі відновлених пам'яток культури, що дасть можливість відтворити 3D-зображення історичних будівель та окремих музейних предметів. Проєкт «Листівки з України» («Postcards from Ukraine») за підтримки USAID покаже світові зруйновані внаслідок бомбардувань історичні та культурні пам'ятки України [7].

Безумовно, що країна-агресор, яка цілеспрямовано і цинічно нищить культурне надбання України має нести відповідальність згідно міжнародного

права та відшкодувати завдані збитки в галузі культури. Міжнародні правові інструменти в сфері охорони культурної спадщини є механізмом юридичної діяльності міжнародних інституцій з охорони культурної спадщини для запровадження кримінальної відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності. Реституція та репарації мають стати ключовим інструментом відшкодування Україні втрат в галузі культури. РФ має нести правову відповідальність за гуманітарну катастрофу в сфері культури, а викрадені злочинним шляхом культурні цінності мають бути повернуті нашій державі.

Аналізуючи сучасні проблеми збереження та втрат нерухомої культурної спадщини у викликах воєнного часу, можна констатувати, що нагальним завданням для пам'яткоохоронної сфери є переорієнтування її діяльності на роботу в умовах війни. Попри обмежені можливості моніторингу зруйнованих та пошкоджених об'єктів культурної спадщини під час російсько-української війни, важливим завданням є фіксація воєнних злочинів у галузі культури, створення реєстру, каталогу та бази даних понівечених об'єктів, розграбованих культурних цінностей та документальне опрацювання втрат об'єктів культури з подальшим використанням їх національними та міжнародними правовими установами як фактів воєнних злочинів, здійснених російською державою-агресором. Це необхідно для системної та цілеспрямованої діяльності із забезпечення Україні наукових та правових підстав, щоб притягнути ворога до кримінальної відповідальності та розпочати процес реституції культурних цінностей, відшкодування за здійснений ним культурний геноцид в Україні. На часі – розробка положень «Комплексної програми з відновлення об'єктів культурної спадщини», яка б включала нормативно-правові, соціально-економічні та науково-реставраційні аспекти пам'яткоохоронної сфери.

Список використаних джерел:

1. Горлач П. У Маріуполі внаслідок обстрілів зруйновані мозаїки Алли Горської. *Суспільне Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/263297-u-mariupoli-vnaslidok-obstriliv-zrujnovani-mozaiki-alli-gorskoi/>

2. Денисенко Г. В якому стані перебуває культурна спадщина України під час російсько-української війни 2014–2022 рр.? Перелом: війна Росії проти України у часових

пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У двох книгах. Кн.1. Київ, 2022. С. 164–165.

3. Інтерактивна мапа культурних втрат. *Український культурний фонд*. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/>

4. Кара-Васильєва Т. Культурна спадщина України: дослідження, її стан у період новітніх викликів сучасності. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 7. С. 42–46. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ua/>

5. Карта руйнувань та відновлення. *Антикорупційний штаб*. URL: <https://reukraine.shtab.net/objects>

6. Культурний геноцид: понад 664 об'єктів культурної спадщини в Україні постраждали від російського вторгнення. *Антикорупційний штаб*. URL: <https://shtab.net/news/view/kulturnij-genocid-ponad-664-obektiv-kulturnoji-spa/>

7. Листівки з України. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/>

8. Методологія фіксування знищення Росією культурної та історичної спадщини. *Антикорупційний штаб*. URL: <https://shtab.net/articles/view/metodologiya-fiksuvannya-znishhennya-rosieyu-kultu/>

9. Мінкультури підтвердило понад 550 воєнних злочинів РФ проти культурної спадщини України. *Travels Ukraine*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/868118.html>

10. Новини громадянського суспільства України, 19 вересня. *USAID/ENGAGE* від американського народу. URL: <https://engage.org.ua/novyny-hromadianskoho-suspilstva-ukrainy-19-veresnia/>

11. Окупанти знищили в Маріуполі чотири бібліотеки і майже 200 тисяч книжок. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/216343/2023-09-01-okupanty-znyshchyly-v-mariupoli-chotyry-biblioteky-i-mayzhe-200-tysyach-knyzhok/>

12. Проєкт «Міста і села України. Втрати воєнного часу». *Національна історична бібліотека України*. URL: https://nibu.kyiv.ua/msu_vtraty

13. Спеціальний випуск новин: Форум «Українська культурна спадщина: #ДійЗадляСпадщини». *USAID/ENGAGE* від американського народу. URL: <https://engage.org.ua/spetsialnyj-vypusk-novyn-forum-ukrainska-kulturna-spadshchyna-dijzadliaspadshchyny/>

14. Форум «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після Великої Війни». *Національний заповідник «Софія Київська»*. URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/novini/forum-restavratsiya-ta-vidnovlennya-kulturnoyi-spadshhini-ukrayini-pislya-velikoyi-vijni/>

15. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://culturecrimes.mkp.gov.ua/>
16. Через російську агресію в Україні постраждали 823 об'єкти культурної спадщини – Мінкультури. *Interfax-Україна. Інформаційне агентство*. 12 вересня 2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/934437.html>
17. ЮНЕСКО взяло 20 об'єктів культурної спадщини України під посилений захист. *Travels Ukraine*. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/news-detail/afa1bf3b-dc3a-48a2-3f20-08dbb07e2664/yunesko-vzyalo-20-obyektiv-kulturnoyi->
18. Яшний Д. Моніторинг об'єктів археологічної спадщини на території АР Крим та м. Севастополя (2014–2020 рр.). *Голос Криму. Культура*. URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/monitorynh-ob-ektiv-arkheolohichnoi-spadshchyny-na-terytorii-ar-krym-ta-m-sevastopolia-2014-2020-rr/>
19. Knuth Rebecca. *Libricide: The Regime-Sponsored Destruction of Books and Libraries in the Twentieth Century*. Bloomsbury Academic, 2003.

Покропивна Ольга Володимирівна,

завідувач сектору історико-краєзнавчих інформаційних ресурсів,

науково-методичний відділ,

Національна історична бібліотека України,

м. Київ.

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА КРАЄЗНАВЧИХ БІБЛІОТЕЧНИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

З огляду на сучасне інформаційне суспільство та розвиток соціальних комунікацій, бібліотеки як інформаційно-культурні, освітні установи розширюють свої функціональні завдання. Сьогодні бібліотечні фахівці не тільки здійснюють бібліотечно-інформаційну діяльність, інформаційно-аналітичну роботу, а й продукують значну кількість інноваційних електронних ресурсів, проєктів, проводять дослідження тощо. У контексті цієї діяльності,

бібліотекарі мають представляти, рекламувати цю роботу в інформаційному полі, тобто реалізовувати інформаційну підтримку.

Метою статті є ознайомити бібліотечних фахівців з напрацюваннями спеціалістів Національної історичної бібліотеки України (далі – НІБУ, Бібліотека) щодо інформаційного супроводу безстрокового бібліотечного проєкту «Історія міст і сіл України» (далі – Проєкт, Ресурс). Проєкт «Історія міст і сіл України» заснований з метою акумулювання та всебічного висвітлення відомостей наукового, дослідницького та прикладного характеру, які розкривають різні історичні дані про населені пункти України (адміністративно-територіальні, соціально-економічні, культурні, релігійні події, об'єкти історико-культурної спадщини та природні об'єкти, персоналії видатних осіб, життя яких пов'язане з краєм тощо). Він містить такі краєзнавчі ресурси, як: «Зведена картотека матеріалів з Історії міст і сіл України», електронна база даних (далі – БД) «Історія міст і сіл України», БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» та БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Історичний аспект».

Проєкт «Історія міст і сіл України» є логічним продовженням фундаментальної роботи та співпраці, у 60-х роках минулого століття, Державної історичної бібліотеки (нині НІБУ) з Інститутом історії України по створенню довідкового енциклопедичного видання «Історія міст і сіл УРСР». Історична бібліотека тоді стала методичним центром для обласних книгозбірень з бібліотечно-бібліографічного забезпечення у підготовці цього видання. Результатом співпраці фахівців різних науково-дослідних та бібліотечних установ було створення у Бібліотеці «Зведеної картотеки матеріалів з історії міст і сіл УРСР» [1]. З розвитком інформаційних технологій постало питання відображення цієї роботи у віртуальному середовищі, тому у 2011 році топографічна частина Картотеки була відсканована та представлена на сайті НІБУ як Імідж-каталог – у вигляді інтерактивної карти з можливістю пошуку за територіальною ознакою. А як продовження довготривалого напрацювання з висвітлення історії населених пунктів у 2012 році бібліотека

почала роботу над створенням БД «Історія міст і сіл України». Наразі, це аналітична база даних, яка містить, як ретроспективну інформацію з видань 19-20 ст., так і поточну інформацію нових досліджень з краєзнавства. База даних представлена на сайті Бібліотеки у розділі Проєкти, має свій окремий пошуковий інтерфейс. Основним пошуковим полем у БД, за методичними рекомендаціям, визначено «географічне поле», яке заповнюється за сучасним адміністративно-територіальним устроєм України (далі – АТУ України). БД налічує більше 35 тис. бібліографічних записів і постійно поповнюється.

У 2015 році урядом України запроваджено адміністративно-територіальну реформу, метою якої є «формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад» [2], а також прийнято Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [3]. На виконання яких почали створюватися територіальні громади та перейменовувати назви населених пунктів, що підпадали під дію Закону. Тому задля ефективності роботи бібліотекарів фахівцями науково-методичного відділу НІБУ було прийнято рішення про заснування довідково-пошукової БД, у якій би відображалися результати реформи з АТУ України. БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» відображає інформацію про: перейменування, зміну статусу адміністративних одиниць; утворення/ліквідацію і зміну меж адміністративних одиниць; утворення й склад об'єднаних територіальних громад та новоутворених районів і їхніх меж. Зазначимо, що всі бібліографічні записи створюються лише на основі офіційних джерел (друкованих або електронних), таких як «Відомості Верховної Ради України», «Офіційний вісник України», «Голос України», офіційний портал Верховної ради України, офіційні портали обласних рад народних депутатів, довідкових видань з Адміністративно-територіального

поділу України [4]. З 2024 року фахівцями розпочато наповнення БД ретроспективними даними щодо змін в адміністративно-територіальному устрої України, що стане підґрунтям для створення авторитетного географічного файлу. БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» буде корисною науковцям, фахівцям з питань адміністративно-територіального устрою України, працівникам центральних та місцевих органів виконавчої влади, представникам громад у пошуках рішень щодо перейменувань (повернення історичних назв) адміністративних одиниць, бібліотечним фахівцям.

БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Історичний аспект» (далі БД «АТУ України. Історичний аспект»), яка також є частиною Проєкту, виникла унаслідок підготовки дослідження «Українська держава: Історія творення. Адміністративний устрій на українських землях» фахівцями науково-методичного відділу. Дослідження реалізовано у межах відзначення 30-річчя незалежності України. Метою створення БД «АТУ України. Історичний аспект» є зібрання бібліографічних записів на документи з історії адміністративно-територіального устрою українських земель¹ та України, забезпечення оперативного пошуку інформації про наявні документи з фонду НІБУ та відкритих електронних ресурсів, задоволення інформаційних потреб суспільства необхідних для наукової, практичної, навчальної чи іншої діяльності.

Отже, проєкт «Історія міст і сіл України» постійно розвивається. У фахівців НІБУ багато ідей щодо його продовження, «виходу на новий рівень», однак ситуація в країні, фінансові можливості, брак кваліфікованих кадрів з

¹ Адміністративно-територіальний устрій українських земель – поділ територіального розселення українського етносу на певні частини (одиниці) з метою організації централізованого управління на місцях. Відображав як національні традиції українців, так і політичні інтереси й систему управління держав, до яких у різні часи входили українські землі. Основними одиницями адміністративно-територіального поділу були волості, воєводства, повіти, полки, сотні, курені, комітати (жупи), дистрикти, губернії, провінції, намісництва, округи, райони, області). Ця БД містить історичні, статистичні відомості, законодавчі, офіційні та картографічні документи, наукові дослідження з історії українських земель та їх адміністративно-територіальних одиниць з часів Русі-України до сьогодення [5].

техніко-технологічного забезпечення, що, наразі, пов'язаний з воєнним станом країни, поки не дозволяє реалізувати заплановане.

А тим часом, спеціалісти науково-методичного відділу Бібліотеки намагаються підтримувати інтерес до цього краєзнавчого Ресурсу усіма доступними методами: постійно інформують про Проєкт на різних професійних, освітніх конференціях, публікуються у фахових виданнях тощо. Однак, все це призначено для вузького кола спеціалістів. Тому задля привернення уваги до цього Ресурсу молодих краєзнавців, дослідників-аматорів, науковців вирішено застосувати соціальні мережі, які у наш час найефективніше працюють у сфері реклами та PR. Звісно ж, бібліотечні фахівці вже давно й активно використовують цей інструмент, але зазвичай інформація про бібліотечні ресурси виходить, на кшталт, «поповнилася така-то БД на стільки-то записів» або у вигляді запрошення переглянути ресурс за посиланням. Чи викликає інтерес зі сторони користувачів таке інформування? На наш погляд, сучасний світ вимагає інших рішень. Тому, виникла ідея використати метод сторітеллінгу², за допомогою якого можна отримати два важливі результати: поживлення інтересу та донести інформацію так, щоб вона надихнула і запам'яталася, що є найбільш простим та швидким шляхом встановлення контакту з користувачами. Тож, запропоновано подати інформацію про Проєкт так, щоб, з одного боку, зацікавити Ресурсом, а з іншого – привернути увагу до історії населених пунктів, які мають давнє минуле, але нині знищуються російськими загарбниками. Адже, близько 26% нашої держави вже окупована [7], значна кількість населених пунктів розгромлені та фізично не існують, українська влада не виключає, що після нашої перемоги структура регіонів може дещо змінитися, багато населених пунктів залишаться порожніми [8]. Однак, ми не маємо права забувати про ці населені пункти, історія міст і сіл – є складовою історії України. Кожна бібліотека регіону, громади завжди дбайливо збирає і зберігає інформацію про

² Сторітеллінг у перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати; отже, сторітеллінг – це розповідь історій – це мистецтво захоплюючої розповіді та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну сфери слухача [6].

населені пункти, їхні історичні місця, пам'ятки та відомих людей, тому, як прийде час, вони стануть головними з надання інформації з їхньої відбудови.

Тож, фахівці НІБУ підготували два інформаційних випуски з циклу «Міста і села України. Зруйновані війною»: про місто Оріхів Пологівського району Запорізької області та Соледар Бахмутського району Донецької області та один допис щодо БД «АТУ. Історичний аспект». У процесі роботи над ними бібліотекарям довелося вирішувати такі задачі:

- соціальні мережі відрізняються одна від одної цільовою аудиторією, тому контент має бути цікавим для різних вікових, соціальних груп;
- різні технічні обмеження соціальних мереж (наприклад, кількість знаків, які можна використовувати (Twitter), формат візуалізації тощо. Тож, необхідно готувати інформаційний пакет для кожної соціальної мережі окремо;
- лаконічність – подача інформації не має бути громіздкою задля утримання уваги аудиторії;
- обмеженість корпоративним стилем бібліотеки – бібліотечні установи задля впізнаваності використовують певний корпоративний стиль у соціальних мережах (кольорова гама, шрифт, стиль оформлення візуальних компонентів тощо), що необхідно також враховувати;
- «Швець і жнець і в дуду грець» – і головне, що бібліотечний працівник має не тільки підготувати матеріал для соціальної мережі, а й врахувати попередньо зазначене, перед тим як подати матеріал до відділу соціальних комунікацій бібліотеки. Змінилися вимоги до бібліотекарів, змінився формат роботи, збільшилось навантаження на бібліотекаря, а професійні стандарти до професії почали розглядатися тільки зараз (наразі йде обговорення проекту професійного стандарту за професією «Бібліотекар», запропонований Державним агентством України з питань мистецтв та мистецької освіти). Зазначимо, що швидкий розвиток соціальних мереж, зміна тенденцій, методів і підходів до подачі інформації вимагає постійної уваги та аналізу, тому якнайкраще було б

залучати молодих спеціалістів у бібліотечну справу, які швидше орієнтуються у світі соціальних мереж та більш цілеспрямовані на цю сферу діяльності.

Отже, для книгозбірень, бібліотечних працівників вкрай важливо не тільки продукувати інформаційні ресурси, а й вміти їх представляти, підтримувати в інформаційному полі. Одним з таких інструментів є використання соціальних мереж, що поєднують в собі як інформацію, комунікацію, зв'язок з аудиторією, так і мультимедійну історію, рекламу сервісів та послуг бібліотек, які спрямовані на залучення й утримання користувачів.

Список використаних джерел:

1. Чеховська І. База даних з історії міст і сіл України: вчора, сьогодні, завтра. *Краєзнавство*. 2012. №4. С. 27-31.
2. Реформа децентралізації. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 15.10.2024 р.).
3. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-19. Дата оновлення 27.07.2023. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 15.10.2024 р.).
4. Волошінська Н. О. Зміни в Адміністративно-територіальному устрої України та їх відображення у довідково-пошуковому апараті Національної історичної бібліотеки України. *Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 листоп. 2017 р.* Київ, 2017. С. 43-51. (IV Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).
5. Верменич Я. В. Адміністративно-територіальний устрій українських земель. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка», 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Administratyvny_podil (дата звернення: 15.10.2024 р.).
6. Смірнова З., Басич І. Сторітелінг як сучасний тренд навчання природничих дисциплін. *Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи»*. 26-27 травня 2022 р. С. 335-336.

7. Близько 26% території України поки залишаються окупованими Росією – Зеленський. *Укрінформ*, 05.02.2024 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3822910-blizko-26-teritorii-ukraini-poki-zalisautsa-okupovanimi-rosieu-zelenskij.html> (дата звернення: 15.10.2024 р.).

8. Гірак Г. Міста-привиди: чому не всі зруйновані населені пункти відбудовуватимуть. *Корреспондент.net.*, 13 жовтня, 2023 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4631333-mista-pryvydy-chomu-ne-vsi-zruinovani-naseleni-punkty-vidbudovuvatymut> (дата звернення: 15.10.2024 р.).

Синиця Надія Миколаївна,

заслужений працівник культури України,

учений секретар,

Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека,

м. Хмельницький.

ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОУНБ

Бібліотеки як інститути пам'яті, відіграють важливу роль у документуванні та збереженні культурної спадщини, вони віддзеркалюють стан культурних, соціальних та політичних процесів країни.

Збереження історії країни починається з багатьох локальних історій про край, події, людей. Один з засновників французької історіографії Огюстен Тьєррі говорив: «Головна вартість національної історії, написаної для великого народу, повинна полягати в тому, щоб нікого не забувати, і для кожної частини території описувати тих людей, і ті факти, які для них відносяться».

Сьогодні бібліотеки України працюють в непростих умовах викликів часу. Почалося все з запровадження карантинних обмежень 2020-2021 років, з 2022 року – військового стану, які спричинила цілий ряд морально-психологічних викликів, технологічних і суспільних змін.

У 2020 році пандемія поставила під загрозу традиційні форми спілкування, а інтернет-технології стали новим обличчям бібліотек. У пошуку

необхідної інформації чи локалізації документа в мережі бібліотек, користувачі стали віддавати перевагу інтернету, використовуючи сайти, та соціальні мережі бібліотек, архівів, музеїв. Тому інтернет-представництво Хмельницької ОУНБ стало важливим і ефективним засобом позиціонування бібліотеки, створення її позитивного іміджу та інформаційного образу. Вона розширювала впровадження інформаційних технологій, оцифрування документів; надання до них доступу зацікавленим користувачам, представлення бібліотеки в інформаційно-комунікаційному просторі через надання повної достовірної інформації про себе та свої ресурси, електронну доставку документів.

Дистанційне обслуговування користувачів в період карантинних обмежень спонукало бібліотеку до створення нових онлайн-сервісів, локальних віддалених інформаційних ресурсів, повнотекстових баз даних електронної бібліотеки, яка сьогодні нараховує 605 видань, з яких 362 – власні видання, 243 – краєзнавчі [1]; ширше представлення бібліотеки у соціальних мережах та розвитку ефективних соціальних комунікацій з користувачами. Бібліотека перейшла на новий рівень проведення заходів – віртуальні виставки, вебінари, онлайн-консультування, відеоконференції тощо.

Та й вивчення минулого бібліотек є цікавим напрямком наукових досліджень та розвідок. Історія бібліотек Хмельниччини є віддзеркаленням становлення і розвитку культури краю, розкриття історичної місії бібліотек, їх функцій і завдань у різні хронологічні періоди.

Одним з важливих джерел дослідження є архівні фонди бібліотеки. В архіві Хмельницької ОУНБ документи особового складу бібліотеки зберігаються з 1944 року, тобто з часу переїзду обласної бібліотеки з Кам'янця-Подільського до Хмельницького (до 1954 р. – Проскурів) і до цього часу; деякі дублети документів справ постійного зберігання до 2002 року (оригінали документів до 2002 року передані на постійне зберігання до Державного архіву Хмельницької області), оригінали документів постійного зберігання з 2003 по 2022 роки.

Історія кожної бібліотеки має свою особливість і багатогранність, яка відображена у її документах та виданнях. Першим окремим виданням про бібліотеку і бібліотеки області є книга «Бібліотеки Хмельниччини в минулому і тепер», автором якої є Микола Іванович Мілютін, який працював директором обласної бібліотеки у важкі повоєнні роки (1944 – 1966 роки) [2]. Видана у 1957 року вона і сьогодні має велику цінність, адже розкриває сторінки історії організації розвитку бібліотечної справи на Хмельниччині, діяльності масових бібліотек у 1940 – 1955 роках та показує роль обласної бібліотеки як методичного центру.

Аналіз видань про бібліотеку свідчить, що найчастіше їх готували до ювілейних дат. Так до 100-літнього ювілею бібліотеки було видано збірник «Бібліотека і час» [3]. Протягом століття вона з невеличкої міської бібліотеки з фондом у тисячу примірників стала провідним культурно-інформаційним центром міста і області. До 105-ї річниці з часу заснування видано збірник «Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека в інформаційному просторі» [4]; до 110-ї річниці – підготовлено і видано інформаційно-бібліографічний покажчик «Від читальні до наукової бібліотеки» [5], в яку включено весь спектр бібліографічних матеріалів, виданих бібліотекою протягом 1954 – 2011 років (464 бібліографічних описів).

У 2020 році бібліотека почала готуватись до 120-річного ювілею. У ході вивчення архівних документів було виявлено чимало раніше невідомих (забутих) цікавих фактів про бібліотеку, її розвиток, становлення. Особливо багато цінної документальної інформації про людей які працювали у важкі повоєнні роки.

З метою дослідження діяльності Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки та залучення громадськості, колишніх працівників бібліотеки, людей, що творили її історію у квітні 2020 рок у мережі Фейсбук була створена загальнодоступна група «Віртуальний музей Хмельницької ОУНБ» <https://www.facebook.com/groups/560131414886060/> Адміністратором групи є директор бібліотеки Катерина Чабан, модератором – учений секретар,

відповідальна за архівний підрозділ Надія Синиця. Будь-який користувач може знайти цю групу, переглядати учасників групи та їхні дописи. Кількість учасників у групі змінна. Станом на 1 жовтня 2024 року їх було 312 чол. (найбільше було у 2022 році – 506).

За період з 2020 по 2024 рік у віртуальному музеї здійснено 495 публікацій, опубліковано 1980 фотодокументів, користувачами здійснено 45547 відвідувань, 142296 переглядів документів. За кожною публікацією здійснювалась безконтактна взаємодія користувача та інформаційного середовища бібліотеки, віртуальні користувачі ділились враженнями, уподобаннями, відгуками, пропозиціями та побажаннями. Майже за кожною публікацією були репости, що сприяло поширенню інформації про бібліотеку.

Віртуальний музей бібліотеки, це новий вид представлення інформації про бібліотеку, він є важливим чинником поширення цінностей книгозбірні, прилучення громадськості до історії і розвитку бібліотечної справи.

Одним із позитивних елементів створення віртуального музею є те, що при підготовці публікацій всі документи оцифровувались, була створена електронна база документів архіву, зроблена структуризація електронних документів за датами і темами.

Віртуальний музей Хмельницької ОУНБ – це інформаційний культурно-просвітницький продукт, створений бібліотекою у формі групи у мережі Фейсбук, призначений для ознайомлення користувачів з представленими в електронному форматі фотодокументами, іншими матеріалами, що стосуються історії, розвитку та сучасного стану Хмельницької ОУНБ та бібліотек області з використанням можливостей комп'ютерної техніки та сучасних інформаційних технологій. Його публікації – це електронні копії реальних документів, світлин, які зберігаються у архівних фондах бібліотеки, особистих колекціях працівників.

На основі публікацій у Віртуальному музеї створено електронний фотоальбом «Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека: 1901 –

2021», в який включено понад 170 фотодокументів
HTTP://OUNB.KM.UA/NEWS/2022/2022_07_06_3/2022_07_06_2_1.PDF.

Сьогодні Віртуальний музей Хмельницької ОУНБ знаходиться на рівні збирання, оцифрування, структуризації документів за темами, хронологією, розділами. По закінченні комплексного підбору документів він буде структуризований та опублікований на окремій сторінці веб-сайту бібліотеки. Зібрані електронні документи структуризуються за такою примірною схемою: Нагороди бібліотеки; До історії бібліотек області; Повоєнний період та відбудова бібліотек; Кадри; Бібліотечне учнівство, курси підвищення бібліотек; Директори бібліотек періоду становлення бібліотеки як наукової, Період централізації; З'їзди бібліотекарів Хмельниччини, бібліотечне віче; Особистості бібліотеки; Бібліотека в період Незалежності України; Краєзнавство; Соціологічна та методична діяльність, Ювілеї бібліотеки; Бібліотечні форуми; Книжкові форуми; Професійні поїздки тощо.

Публікації віртуального музею, оцифровані документи архіву використано при підготовці видання «Хмельницька ОУНБ у двох століттях: документи і матеріали» [6] , в якому міститься інформація про основні історичні події в житті Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки з часу її заснування до наших днів, документи, які визначали її розвиток, статистичні показники діяльності.

Особливо багато документів про працівників бібліотеки, які працювали у важкі повоєнні роки. Документи архіву, електронний фотоальбом та публікації Віртуального музею використано при підготовці довідника «Бібліотека – наша доля», в якому подаються відомості про працівників Хмельницької ОУНБ, які працювали у бібліотеці у різні періоди [7].

Із зміною адміністративно-територіального устрою з 20 районів та чотирьох міст обласного підпорядкування у Хмельницькій області залишилось тільки 3 райони, сформувались нові територіальні громади, нові моделі бібліотек. Стало важливим зберегти інформацію про районні бібліотеки, людей, які в них працювали. Підготовлений довідник «Постаті бібліотечної плеяди.

Директори бібліотек Хмельницької області» [8], містить інформацію про керівників/директорів обласних бібліотек, централізованих бібліотечних систем міських/районних бібліотек та провідних закладів вищої освіти Хмельниччини, які працювали у різні періоди і своєю працею разом з творчими колективами зробили вагомий внесок у розвиток бібліотек на Хмельниччині.

Публікації у віртуальному музеї цінних матеріалів, серед яких Стенограми Першого з'їзду бібліотекарів Хмельниччини (1964 р.) [9], матеріалів проведення Бібліотечного віче (1991 р.) спонукали до нових досліджень, публікацій у наукових збірниках [10, 11]. Чимало з опублікованих документів у Віртуальному музеї (світлин, офіційних документів), публікацій працівників у наукових збірниках, виданнях бібліотеки використано науковцями В. Прокопчуком та О. Айвазян при написанні наукових статей, монографії «Бібліотечна справа на Хмельниччині. 1920 – 2023» [12].

Публікації документів у «Віртуальному музеї» мають довгострокову стратегію використання:

- створюється електронна база документів архіву, яка дає можливість створювати тематичні та хронологічні бази даних;
- відкривається доступ до документальних ресурсів;
- надається можливість представлення документального ресурсу бібліотеки широкому колу дослідників не тільки на місцевому рівні, а й на регіональному, національному рівнях;
- використання документів науковцями та фахівцями бібліотечної справи для подальших досліджень;
- багатоваріантність представлення документів на різних носіях запобігає втраті документів.

І варто пам'ятати, що сьогоднішній день завтра також стане історією, тому дуже важливо достовірно і конкретно фіксувати роботу бібліотек, не залишати «білих плям».

Список використаних джерел:

1. Електронна бібліотека Хмельницької ОУНБ / Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека. URL: <http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/> (дата перегляду: 1 жовт. 2024).
2. Мілютін М. Бібліотеки Хмельниччини в минулому і тепер: короткий історичний нарис. Хмельницький: Облвидав, 1957. 57 с.
3. Бібліотека і час: зб., присвяч. 100-річчю ОУНБ / Упр. культури Хмельниц. облдержадмін; Хмельниц. ОУНБ. Хмельницький, 2001. 116 с. URL: <http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/jspui/handle/123456789/234>.
4. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського в інформаційному просторі : до 105-ї річниці бібліотеки / Упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Островського. Хмельницький, 2006. 44 с. URL: <http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/jspui/handle/123456789/360>.
5. Від читальні до наукової бібліотеки: (інформ. покажч. бібліогр. видань Хмельницької ОУНБ ім. М. Островського за 1954–2011 роки) / уклад. В.О. Мельник. Хмельницький, 2011. 48 с.
6. Хмельницька ОУНБ у двох століттях: документи і матеріали / Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021. 124 с. (До 120-річчя з часу заснування бібліотеки).
7. Бібліотека – наша доля: довідник / Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін. ; Хмельниц. ОУНБ ; упоряд. О. О. Баворовська. Хмельницький : ФОП Стрихар А. М., 2021. 124 с. URL: <http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/jspui/handle/123456789/505>.
8. Постаті бібліотечної плеяди. Директори бібліотек Хмельницької області : довідник / Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ; Хмельниц. обл. орг. НСК України; Хмельниц. обл. від. ВГО УБА. Хмельницький : ПП Заколотний М. І., 2021. 196 с. (До 120-річчя з часу заснування Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки). URL: <http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/jspui/handle/123456789/504>.
9. Матеріали першого обласного бібліотечного з'їзду бібліотечних працівників Хмельницької області. Березень, 1964: стенограма. Хмельницький. 158с. (Архів Хмельницької ОУНБ).
10. Синиця Н. Перший з'їзд бібліотекарів Хмельниччини з погляду сучасності. *Хмельницькі краєзнавчі студії : науково-краєзн. зб.* Хмельницький: Стрихар А. М., 2021. Вип. 32. С. 32-37.

11. Синиця Н. Бібліотечне віче «Бібліотечну справу під захист держави». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка ; редкол. : С. Копилов (голова), Л. Климчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський, 2023. С. 161-166.

12. Прокопчук В. С., Айвазян О. Б. Бібліотечна справа на Хмельниччині (1920—2023): монографія / рец.: Т. І. Ківшар, Т. В. Новальська, К. А. Чабан. Хмельницький: Стрихар, 2024. 416 с.

*Токовило Оксана Валеріївна,
завідувачка відділом краєзнавства,
Херсонська ОУНБ імені Олеся Гончара,
м. Херсон.*

ОНЛАЙН-ПРОЄКТ «ХЕРСОНЩИНА НЕСКОРЕНА» ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ІЗ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ФІКСАЦІЇ ПОДІЙ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Повномасштабна війна, розв'язана РФ 24 лютого 2022 р., торкнулася всіх сфер діяльності українського суспільства й значно вплинула на роботу бібліотек як інформаційно-комунікаційних інституцій. На сьогоднішньому етапі Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара виконує важливу місію в акумулюванні, збереженні, аналізі та представленні матеріалів про події повномасштабного вторгнення в рамках онлайн-проєкту «Херсонщина нескорена».

Початок роботи над цим онлайн-проєктом датується листопадом 2022 року, відразу після деокупації міста Херсон. Ця дата стала своєрідним першим поштовхом для виходу з інформаційного вакууму, в якому перебувала Херсонська область починаючи з 24 лютого 2022 року. Мета проєкту – задокументувати основні події під час оборони, окупації та деокупації Херсонської області, розповісти про громадський супротив мирного населення,

закарбувати імена наших захисників та захисниць, які віддали власні життя за визволення Херсонщини від окупаційних військ.

На сьогоднішній момент даний онлайн-проект містить наступні розділи:

«Щоденники окупації Херсонської області»

«Рух опору на Херсонщині»

«Злочини росії проти культурної спадщини Херсонщини»

«АртСпротив»

«Мужні і незламні: назавжди в строю»

«Хроніка звільнення Херсонської області» [1].

У розділі «Щоденники окупації Херсонської області» відображена хроніка захоплення, починаючи з 24 лютого 2022 року, представлені фотографії і відеосюжети з відкритих джерел, надані бібліографічні списки статей.

У розділі «Рух опору на Херсонщині» зібрано відомості щодо організації супротиву мирного населення окупаційній владі. Нерівний, жорстокий бій у Бузковому парку, мирні мітинги, підпільний інформаційний рух «Жовта стрічка» – жодну хвилину окупанти не могли почувати себе господарями на нашій землі.

1 березня 2022 року – найбільш трагічний день російської агресії для Херсона. Після оточення міста росіяни почали заходити в обласний центр з кількох напрямків. Один із їхніх маршрутів – зі сторони міжнародного аеропорту та чорнобаївського аеродрому через вулицю Нафтовиків. По цій дорозі в Бузковому парку окупантів зустріли бійці Сил територіальної оборони. Подальші події можна описати як героїчні та трагічні одночасно... Тому п'ятий Президент України Петро Порошенко порівняв події в Бузковому парку міста з боєм під Крутами (1918).

Супротив російській агресії і кривава трагедія у Бузковому парку стали поштовхом до масштабного цивільного бунту у Херсоні. У перші дні російської окупації містяни масово виходили на вулиці і площі Херсона й вимагали від загарбників забратися геть. 5 березня 2022 року відбувся перший мирний мітинг у Херсоні проти російської агресії. 6 березня на

території Херсонської області відбулася ціла низка акцій у підтримку єдності України. Окрім обласного центру, мітинги пройшли, за наявними даними, ще у Новій Каховці, Каланчаку, Новоолексіївці та Генічеську. Мітинги херсонців на площі Свободи – біля будівлі обласної державної адміністрації та облради, стали щоденними.

Події 13 березня 2022 року увійшли в історію як день наймасовішої акції протесту проти російських окупантів у Херсоні. Тоді, за даними «Інформаційного спротиву», на мітинг вийшли близько 10 тисяч херсонців. Для волелюбних херсонців знакова дата (День звільнення міста від нацистських загарбників у 1944 році) й абсолютне несприйняття ідеї «хнр» стали свого роду «сигналом» зібратися і стати на заваді окупантам. 13 березня люди під гаслами «Херсон – це Україна!» масово зібралися на площі Свободи під синьо-жовтими прапорами, а потім пройшли ходою до парку Слави. Десятки озброєних солдатів і море російської техніки не змогли їм перешкодити. Багатотисячні мітинги в Херсоні побачив увесь світ. Щоб протистояти опору цивільного населення, озброєні російські війська взяли під свій контроль Площу Свободи і почали застосовувати зброю проти учасників мітингів та викрадати людей.

Весь час окупації на Херсонщині діяли і продовжують діяти різноманітні підпільні організації опору. Одна з них – це рух громадського спротиву під назвою «Жовта стрічка». Проєкт «Жовта стрічка», започаткований у квітні 2022 року саме на Херсонщині, активісти створили спеціально для тих, хто нині перебуває на тимчасово окупованих територіях України. Мета руху – інформаційний опір окупації, щоб окупаційні влада і колаборанти знали: за вами спостерігають, про вас знають, опір існує. Ініціатори проєкту закликають людей малювати українську символіку, розвішувати жовті стрічки у своїх населених пунктах, щоб загарбники бачили, що українці об'єднуються проти окупантів і ніколи не змиряться з "руським міром". Зараз рух «Жовта стрічка» діє у всіх окупованих містах від Луганська до Сімферополя.

«Злочини росії проти культурної спадщини Херсонщини». Серед воєнних злочинів, які вчиняють російські окупанти в Україні, особливе місце посідають злочини проти культурної спадщини.

Обласний центр Херсон перебував під окупацією російських військ з 1 березня по 11 листопада 2022 року. За цей період, особливо протягом останніх трьох тижнів, російські військові та їхні поплічники–колаборанти розграбували Херсонський обласний художній музей, Херсонський обласний краєзнавчий музей, Свято-Катерининський собор та Державний архів Херсонської області; викрали пам'ятники. Що стосується тимчасово окупованої території лівобережної частини Херсонської області, то вже відомо про факти розграбування Музею історії міста Нова Каховка, Новокаховської міської картинної галереї імені Альбіна Гавдзинського, пошкодження бібліотек. Матеріали про ці культурні установи представлені у даному розділі.

До злочинів росіян додалося пошкодження численних об'єктів культурної спадщини внаслідок підризу Каховської ГЕС 6 червня 2023 року. На сьогоднішній день до проєкту додані матеріали про музей-садибу української художниці Поліни Райко, історико-археологічну пам'ятку національного значення «Кам'янська Січ», музей-садибу українського письменника, гумориста Остапа Вишню.

У розділі «АртСпротив» (який створив та наповнював відділ мистецтв Гончарівки), зібрано 25 життєвих історій та інтерв'ю митців, які стали свідками подій, що відбувалися під час захоплення росіянами південного краю України. Художники, музиканти, фотографи, театральні діячі, скульптори, мультиплікатори, майстри народної творчості організували свій мистецький фронт. Вони усіляко намагалися чинити спротив. Одні з них влаштовували мітинги протесту, інші – ставали волонтерами та допомагали людям, деякі – своїми виступами, виставками-продажами та аукціонами за межами міста, країни допомагали збирати кошти для ЗСУ, а дехто – відмовився від співпраці з ворогом, за що й поплатився власним життям [2].

«Мужні і незламні: назавжди в строю». У цьому розділі – обличчя наших захисників та захисниць, які віддали найцінніше – своє життя – за звільнення Херсонщини, за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Ресурс містить короткі біографії полеглих героїв, їхні фотографії, інформацію про обставини загибелі та інтернет-посилання на джерела про кожного захисника.

«Хроніка звільнення Херсонської області» – один з найоптимістичніших розділів нашого проєкту. Адже кожен звільнений пункт рідної Херсонщини – це маленький крок до нашої великої перемоги. Збройні Сили України в жовтні-листопаді 2022 року деокупували всю правобережну частину Херсонської області включно з обласним центром. Лівобережна частина області залишається тимчасово окупованою територією і є однією з найгарячіших ділянок фронту. Втім, ЗСУ утримують оборону у зайнятих плацдармах і російські війська поступово втрачають контроль над територією, маршрути стають небезпечними. Наведені факти вселяють віру у неодмінне звільнення лівобережної частини Херсонської області.

Безпосереднім доповненням онлайн-проєкту «Херсонщина нескорена» є матеріали, які представлені в межах проєктів «Україна у вогні за свободу: Хроніка» [4] (наприклад: «На перехресті вогню», «Бібліотеки зруйновані війною», «Плацдарм на Лівобережжі Херсонщини») та «Екологія в умовах війни» [3] (наприклад: «Екологічні збитки від війни, завдані Херсонщині», «Як Асканія-Нова переживає окупацію?», «Як зараз відчувається НПП «Кам'янська Січ»?»).

Онлайн-проєкт «Херсонщина нескорена» – динамічна структура, він постійно поповнюється новими матеріалами, доповнюється рубриками. Інформаційною базою для подальшого наповнення контенту проєкту є результати моніторингу інтернет-ресурсів, які відображені у випусках інформаційного дайджесту «Херсонщина в інфорпросторі», упорядниками якого є співробітники Гончарівки.

Отже, представлений онлайн-проект «Херсонщина нескорена» на сайті Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара є вагомим інструментом у збереженні історичної пам'яті і просуванні українських наративів про перебіг війни, створенні умов для подальших досліджень та аналізу представлених матеріалів.

Список використаних джерел:

Онлайн-проект «Херсонщина нескорена» / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. URL: <https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm>. (дата звернення: 17.09.2024).

Онлайн-проект «АртСпротив» / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. URL: <https://art.lib.kherson.ua/artsprotiv.htm>. (дата звернення: 17.09.2024).

Онлайн-проект «Екологія в умовах війни» / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. URL: <http://eco.ks.ua/> (дата перегляду: 18.09.2024).

Онлайн-проект «Україна у вогні за свободу: Хроніка» / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. URL: <https://lib.kherson.ua/ukraina-u-vogni-viyni-za-svobodu-hronika.htm> (дата звернення: 18.09.2024).

Херсонщина в інформпросторі – серія онлайн-дайджестів про Херсонську область / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. URL: <https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-v-informprostori-naperedodni-povnomasshtabnogo-vtorgnennya.htm> (дата звернення: 17.09.2024).

Трухан Оксана Василівна,

завідувачка відділу обслуговування учнів 5 – 9 класів,

Чернігівська обласна бібліотека для дітей,

м. Чернігів.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ. ПРОЄКТИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Чернігівська обласна бібліотека для дітей, незважаючи на випробування війною, дивом уцілила під час облоги Чернігова в 2022 році. І вже 23 березня того ж року ми відновили свою діяльність онлайн, а з 15 серпня знову відкрили

двері для наших читачів. Це свідчить про нашу незламність і прагнення до читання, незважаючи ні на що.

З початком повномасштабного вторгнення росії Чернігівська обласна бібліотека для дітей започаткувала декілька проєктів, які документують події російсько-української війни і зберігають пам'ять про неї.

Одним із найважливіших і водночас найболючіших з них став проєкт «Загиблі герої Чернігівщини». Це масштабне зібрання інформації про наших земляків, які віддали життя, захищаючи Україну з 2014 року. З 24 березня 2022 року на нашому блозі «Мій край – частинка України» ми опублікували вже близько 1800 історій про незламних героїв Чернігівщини, вшановуючи їхню пам'ять і сприяючи збереженню історичної правди [\[https://kraychernigiv.blogspot.com/ \]](https://kraychernigiv.blogspot.com/).

Даний проєкт – це живий організм, який постійно розвивається. Ми продовжуємо збирати та обробляти інформацію про наших земляків, які віддали життя за Україну. Спілкуємося з рідними, уточнюємо деталі, доповнюємо матеріали фотографіями тощо. Розуміємо, наскільки важливо для родин зберегти пам'ять про своїх рідних і поділитися їхніми історіями з іншими. Разом ми творимо історію.

Виставка-меморіал «Загиблі герої Чернігівщини» запрошує долучитися до вшанування пам'яті наших земляків. Книга пам'яті, створена в рамках виставки, містить інформацію про кожного героя, їхні фотографії та історії життя. Відвідувачі бібліотеки можуть не лише ознайомитися з матеріалами, а й залишити свої спогади та побажання. Це наш спільний проєкт, який допомагає зберегти пам'ять про тих, хто віддав життя за наше майбутнє.

Тема наслідків війни є надзвичайно важливою. Проєкт «Скорботні жнива війни» покликаний звернути увагу на долю військових, які, хоч і повернулися додому, не змогли подолати наслідки поранень. Цей проєкт, що охоплює близько 650 військових Чернігівщини, є свідченням того, що війна має тривалі і болючі наслідки.

Цивільні жертви російської агресії – це злочин проти людяності. Проект «Вбиті росією» документує ці злочини, щоб вони не були забуті. Ми збираємо докази, які можуть бути використані для міжнародних розслідувань і покарання винних. Кожна історія має бути почута, щоб світ дізнався правду про цю війну.

Платформа «Історії Воїнів» – це не просто збір фактів, а терапевтичний процес для наших захисників. Поділившись своїми спогадами, вони мають можливість виговоритися, пережити травматичні події ще раз і, можливо, знайти в собі сили рухатися далі. Ці історії – це свідчення не тільки фізичної, а й психологічної стійкості українців.

Проект «Зробити неможливе» розповідає про незламний дух наших співгромадян. Медики, комунальники, підприємці – всі вони об'єдналися, щоб допомогти місту вижити в найскладніші часи. Їхні історії надихають і нагадують нам про силу спільноти та важливість взаємодопомоги.

Війна – це не лише фізичне знищення людей, а й спроба знищити нашу культуру, нашу ідентичність. Руйнування Шестовицького аеропорту з його унікальними фресками, будівлі Чернігівського обласного історичного музею імені Василя Тарновського та Чернігівської обласної бібліотеки для юнацтва – це не просто втрата матеріальних цінностей, а культурний геноцид. Проект «Злочини проти культурної спадщини Чернігівщини» документує ці злочини, щоб світ дізнався про масштаби руйнувань і притягнув винних до відповідальності.

Війна в Україні – це екологічна катастрофа безпрецедентних масштабів. Наша рубрика «Екологічні наслідки війни в Україні» документує жахливі злочини росії проти природи нашої країни, зокрема на Чернігівщині. Від Чорнобиля до Запоріжжя, від знищених зоопарків до отруєних річок – кожен куточок України страждає від варварських дій окупантів. Загибель лісів, морських екосистем, масове отруєння річок, як-от сьогодні забруднення Сейму і Десни, – це лише невелика частина того лиха, яке принесла війна. Ці злочини мають далекосяжні наслідки. Відновлення зруйнованих екосистем може зайняти десятиліття, а то й століття. Наші діти та онуки житимуть у світі,

спотвореному війною. Ми документуємо ці злочини, щоб притягнути винних до відповідальності та об'єднати зусилля для відновлення нашої природи.

24 лютого 2023 року, у день річниці широкомасштабного вторгнення росії в Україну, Чернігівська обласна бібліотека для дітей розпочала роботу над проєктом під назвою «ПЕРЕЖИТЕ. Спогади про життя під час війни». Його завдання: збір, зберігання та поширення спогадів, свідчень очевидців подій російсько-української війни у різних форматах: рукописи, друковані матеріали, фото, відео.

Мета проєкту: відтворення історичної правди та збереження живої пам'яті для наступних поколінь. Впровадження проєкту передбачає наступні етапи:

1. Оголошення проєкту, створення команди.
2. Збір спогадів:
 - 1) Рукописи
 - 2) Аудіо-записи
 - 3) Фото
 - 4) Відеоматеріали
 - 5) Скріншоти переписок очевидців
 - 6) Твори
 - 7) Опитування, інтерв'ю.
3. Створення архівів:
 - 1) Паперовий (Рукописи, друковані тексти, копії фотографій)
 - 2) Комп'ютерний (Сканкопії рукописів, друковані тексти, фото-, аудіо-, відеоматеріали).
4. Виокремлення з фонду книг і документів на тему російсько-української війни.
5. Популяризація:
 - 1) Статті, публікації спогадів (сайт, соцмережі, ЗМІ)
 - 2) Створення Блогу і розміщення матеріалів
 - 3) Виставки, презентації, огляди книг

4) Заходи, зустрічі

5) Видавнича діяльність.

На своїх ресурсах бібліотека оголосила про початок роботи проєкту та запросила усіх бажаючих долучитися. Організатори закликали очевидців подій поділитися своїми спогадами, щоб зберегти і передати наступним поколінням пам'ять про пережите під час війни та про людей, що об'єдналися у боротьбі за свободу України.

Щоб очевидцям легше було зорієнтуватися та систематизувати свої свідчення, були запропоновані орієнтовні питання:

- Що ви пам'ятаєте про 24 лютого 2022 року? Як почався для вас цей день?
- Як і де зустріла вас звістка про повномасштабний напад росії на Україну?
- Що ви відчували? Чи відразу повірили в це?
- Чи усвідомлювали ви те, що війна росії проти України вже тривала?
- Які ваші погляди змінилися після початку війни?
- Розкажіть, що ви робили, що відбувалося з вашою родиною, домівкою, близькими. Що робили, щоб вижити?
- Як війна вплинула на ваш спосіб життя?
- Які події закарбувалися в пам'яті найбільше?
- Розкажіть, що ви бачили довкола: в Чернігові, в інших місцях
- Розкажіть про людей, які вас дуже вразили
- Що давало вам сили триматися?
- Чим ви займалися, щоб відволіктися і зберегти свій психічний стан (і стан близьких людей)
- Хто вас підтримував і кого підтримували ви?
- Оцініть себе: наскільки ви зараз інша людина? У що вірите зараз?
- Яким бачите майбутнє України?
- Що можете сказати своїм нащадкам, які читатимуть ці спогади?

На даний час працює Блог «ПЕРЕЖИТЕ. Спогади про життя під час війни», де матеріали розміщуються за рубриками:

1. Про проєкт (Основна інформація про завдання, мету проєкту, орієнтовні питання, куди саме і в якому вигляді надсилати матеріали).
 2. Спогади (Спогади очевидців подій).
 3. Фотоальбом (Приватні фотографії очевидців).
 4. Б'ється серце пораненим птахом (Твори очевидців: поезія, проза).
 5. Читаємо про війну (Огляди друкованих видань з фонду Чернігівської обласної бібліотеки для дітей на тему російсько-української війни).
- [<https://starshviddil.blogspot.com/>]

Мета проєкту – зібрати та зберегти для нащадків особисті історії очевидців війни. Ми прагнемо передати емоційний заряд цих розповідей, щоб майбутні покоління могли відчувати біль, страх і надію людей, які пережили цей страшний час.

Військовий Михайло Трухан згадує про Бої за Лижну базу поблизу Чернігова: «І ось ми вперше зіткнулися з ДРГ. Диверсійно-розвідувальна група ворога зайшла з того боку, звідки її не чекали – з тилу. В цей день у нас були перші бойові втрати. Я вперше побачив тяжко поранених і вбитих хлопців. Це сумно, жахливо. І, мабуть, це ти ніколи не забудеш. Загиблі хлопці – це герої, які віддали своє життя за свободу і незалежність, за Чернігів. Герої не вмирають. 22 березня 2022 року ми вистояли. Не дали ворогу зайти в Чернігів, але дорогою ціною, дивлячись в обличчя смерті...».

Учителька чернігівської школи Леся Терес назвала свої спогади підвальними хроніками: «Біда згуртовує. У підвал ходимо усім під'їздом під звуки сирен, немов по дзвінку на роботу. Там уже немає різниці у віці, переконаннях, статках... Усі в однакових умовах. І навіть у найстійкіших починають здавати нерви. І тут відкривається справжнє обличчя людей: добрі стають іще добрішими, а злі - ...».

Оксана Трухан: «Згадую, як ми раділи, коли на початку квітня прийшла звістка про звільнення Чернігівщини. Після того, як розмінували дороги, ми відразу вирушили у село (Малинівка Чернігівського району) до батьків, які пережили окупацію. Усі ми обіймалися і ридали. Вразила картина в одній

кімнаті: мама у куточку під іконами створила дивний «іконостас»: між різними іконами наставила фотографії дітей та онуків. Перед цим іконостасом вона часто молилася. Дуже плакала. Особливо в моменти, коли ворожі системи, які рашисти розташували в городах людей, обстрілювали Чернігів».

А цей невеличкий епізод зі спогадів нашої колеги Лариси Казакової, що мешкає у селі Старий Білоус, не може не розчулити: «Згадую, як наварила зеленого борщу вдома і несла його у сховище, і тут почали стріляти гради. У мене навіть нічого не сколихнулося в душі – в голові була одна думка: «Дітям потрібно їсти». Коли дорослий син інших сусідів побачив мене з тією каструлею, закричав перелякано, щоб я бігла у сховище. Але у мене було завдання – донести їжу дітям. І коли я дійшла з тим гарячим борщем до підвалу – він так міцно мене обійняв і сказав, що любить. Ось тоді у мене почало боліти серце від усвідомлення того, що переживають наші діти».

А ще на блозі читачеві зустрінуться історії, наповнені вірою в людей і перемогу України. Жителька Чернігова і наша колега Тетяна Процко згадує часи облоги: «Мене дуже надихали наші комунальники, коли вони підмітали доріжки, гребли листя і навіть висаджували квіти у клумбах. А шум сміттевої машини – це взагалі була наче пісня на фоні вибухів. Чую – гуде. Я до вікна, а це машина, що вивозить сміття. Мої дорогі! Мені хотілося вийти і розцілувати їх...».

Зі спогадів Ельміри Мамедової дізнаємося про священика греко-католицької церкви, що рятував і підтримував людей: «Отець Роман став для мене прикладом, що навіть війну можна прожити з гідністю... Ніколи не відмовлявся поїхати будь-куди, де люди потребували допомоги, навіть коли ніхто інший туди не хотів їхати. Коли були проблеми з бензином, він їздив на велосипеді. Коли бачив, що люди впадають у відчай, співав нам пісні, читав книжки, навіть намагався придумати ігри. Робив все, що було в його силах... Він навчив, що, навіть коли здається, що ти не маєш нічого (води, газу, світла), ти можеш мати найважливіше – гідність і віру. Віру в Бога, країну, людей».

На назву рубрики «Б'ється серце пораненим птахом», де публікуються художні твори очевидців, надихнула поезія з однойменною назвою нашої колеги Оксани Дорохової. Не можу не процитувати рядки, написані нею 23 березня 2022 року.

Б'ється серце
пораненим птахом.
Навпростець
горілим шляхом
йде душа,
сліпа, сива від болю...
Краю любий,
благаю у долі
миру і тиші,
світлої днини,
захисту Божого
для України!

Рубрика «Читаємо про війну» представляє друковані видання (суспільно-політичні, художні тощо) з фонду Чернігівської обласної бібліотеки для дітей, що висвітлюють події російсько-української війни з 2014 року. Читачі мають можливість познайомитися з надзвичайно цікавими і важливими книгами, серед яких: Володимир Бойко «Чернігів: погляд із блокадного міста», Василь Чепурний «Сто днів Широкої війни», Роман Зіненко «Війна, якої не було. Хроніки Іловайської трагедії», Дар'я Бура «Чернігів. Чотирикутник єдності», Дар'я Бура, Євгенія Подобна «Лютий лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення» тощо. У бібліотеці відбулась презентація видання «Нескорена Чернігівщина: реальні історії війни», автори якої – журналісти ЗМІ Челайн, зокрема Павло Солодовник.

Видавнича діяльність є невід'ємною частиною нашого проекту. Перетворюючи зібрані матеріали на книгу, ми не лише фіксуємо історичні факти, а й поширюємо знання про російсько-українську війну. Тому ми

ініціювали видання книги спогадів «ПЕРЕЖИТЕ. Спогади про життя під час війни», яка дозволить кожному зануритися в історію російсько-української війни та глибше зрозуміти події, які відбуваються в нашій країні, на Чернігівщині зокрема. Перше видання спогадів стало важливим етапом, і ми продовжуємо працювати над новими проєктами, прагнемо, щоб наші результати були доступні широкому колу читачів.

Запрошуємо всіх долучитися до нашого проєкту з видання книги про російсько-українську війну. Допомога може бути різною: матеріали, фінансова підтримка або поширення інформації про наш проєкт серед друзів та знайомих. Разом ми зможемо створити важливе видання, яке стане цінним джерелом знань для багатьох поколінь.

Проєкт «Пережите...» постійно розвивається. Починаючи з невеликих кроків, ми поступово збираємо історії наших земляків, свідків російсько-української війни. Наш проєкт – це спроба зберегти автентичну картину життя під час війни очима простих людей. Ми створюємо цінний історичний документ, який допоможе майбутнім поколінням зрозуміти, що пережили наші земляки. Але це важливо не лише для майбутніх поколінь, а й для нас самих – адже, ділячись своїм болем та досвідом, ми загоюємо рани і знову відчуваємо єдність.

«Пережите...» – це спільна історія, яку ми пишемо разом. Запрошуємо долучитися до нашої ініціативи. Поділіться своїми спогадами, фотографіями, документами. Разом ми створимо скарбницю людської пам'яті, яка назавжди залишиться в історії. Наразі більшість публікацій у нашому блозі присвячена Чернігову, але ми відкриті для історій з усієї України.

Цінська Марина Василівна,

завідувачка сектору аналізу та методичного супроводу краєзнавчої

бібліотечної діяльності,

науково-методичний відділ,

Національна історична бібліотека України,

м. Київ.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ У ЧАСИ ВІЙНИ: ПРАКТИКИ ОБЛАСНИХ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Війна, що почалася у 2014 році й особливо загострилася у 2022, змінила багато аспектів життя українців. Одна із таких змін у бібліотечній галузі – активізація та пріоризація реагування на виклики війни. Ми переживаємо такі події, досвід яких необхідно зберегти та увічнити. Бібліотеки надають не лише інформаційні послуги, збирають та зберігають документні свідчення і джерела про сучасні події, а й створюють самі своєрідні літописи громад, що відображають виклики та втрати місцевих спільнот у часи війни. Бібліотечні установи стають місцями, де зберігаються людські історії, спогади, ідентичність нації. Нашим завданням сьогодні є не лише збереження історії, яка твориться на наших очах, але й активне її осмислення, щоб наступні покоління дослідників мали доступ до правдивої, неупередженої інформації.

Обласні універсальні наукові бібліотеки (далі – ОУНБ) відіграють ключову роль у фіксації подій війни та збереженні локальної історії. В умовах, коли сучасні події мають глибокий вплив на кожен регіон та громаду, ОУНБ виконують функцію важливих центрів документування та архівування цих подій. Локальна історія – це не лише про минуле. Це також про те, як ми живемо сьогодні, як реагуємо на виклики і як будуємо майбутнє. Завдяки своїй діяльності провідні регіональні бібліотеки зберігають ті маленькі, але важливі

частинки нашої історії, які можуть бути втрачені без оперативної фіксації подій на місцях.

ОУНБ є важливими центрами краєзнавчої діяльності, особливо в умовах воєнного часу, зберігаючи пам'ять про сучасну історію своїх регіонів. Водночас Національна історична бібліотека України (далі – НІБУ), як методичний центр у галузі краєзнавчої бібліотечної діяльності, підтримує їхню роботу, сприяючи поширенню кращих практик та інноваційного досвіду серед цих бібліотек. Одним із ключових напрямів підтримки з боку НІБУ є створення та поширення інформаційно-аналітичних продуктів, які дають можливість регіональним бібліотекам вивчати кращі практики колег і впроваджувати їх у власну роботу. У 2024 році фахівці НІБУ підготували два випуски оглядів, де детально висвітлено роботу ОУНБ у напрямі фіксації та документування подій російсько-української війни за період 2022–2023 років. Ці огляди охоплюють різні аспекти роботи бібліотек, зокрема бібліографічні напрацювання, проєктну діяльність та створення віртуальних ресурсів, присвячених збереженню важливих подій, які сьогодні формують колективну пам'ять.

Метою статті є узагальнити практики ОУНБ щодо фіксації та документування подій війни, проаналізувати їх внесок у збереження локальної історії та підкреслити значення таких ініціатив у сучасному суспільстві.

Важливо зазначити, що ОУНБ почали займатися висвітленням війни ще з 2014 року. Вони реалізовували проєкти, створювали бази даних, бібліографічні покажчики, електронні ресурси про події Революції Гідності, Антитерористичної операції (АТО) на сході України, увічнення пам'яті Небесної Сотні, героїв АТО/ООС (Операція об'єднаних сил). До прикладу, у 2014 році бібліотеки України долучилися до реалізації загальноукраїнського проєкту «Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами» <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0773734-14#Text> ; Вінницька ОУНБ імені Валентина Отамановського працювала над проєктом «Фіксуємо сьогодні для історії», результатом якого було створення електронної бази даних «Вінничани

– учасники антитерористичної операції (АТО)» <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-41256677/41256677> . 3 2015 року Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека розпочала наповнення регіонального вебресурсу «Революція гідності. Війна. Рівненщина» <https://memory.rv.ua/> , який акумулює інформацію про втрати рівнян – учасників Революції Гідності на Майдані Незалежності у столиці України та АТО/ООС на сході нашої держави.

У 2022-2023 роках ОУНБ відіграли значну роль у документуванні подій російсько-української війни, що охопило кілька важливих напрямів. Перш за все, книгозбірні зосередилися на хроніці подій у власних регіонах: висвітлювали важливі для громад моменти, факти та вплив війни на щоденне життя місцевих жителів.

Наприклад, Дніпропетровська ОУНБ імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія у межах проєкту «Бібліотеки Дніпропетровщини: хроніки війни» (<https://www.lib.dp.ua/xronika.html>) з перших днів повномасштабного вторгнення розпочала формування електронної бази документів «Хроніки війни. Факти. Онлайн-Медіа», яка відображає теперішні події на Дніпропетровщині: обстріл територій, ракетні атаки, життя громад, переселенців, волонтерську діяльність, благодійність, долі військових і цивільних, подвиги окремих військових частин, роботу бібліотек, які постраждали. Сумська, Харківська ОУНБ мають бібліографічні напрацювання, у яких висвітлюється хроніка основних військових подій у своїх регіонах. Херсонська ОУНБ імені Олеся Гончара документує події російського вторгнення в Україну в межах проєктів «Україна у вогні війни за свободу. Хроніка» (<https://lib.kherson.ua/ukraina-u-vogni-viyni-za-svobodu-hronika.htm>) та «Херсонщина нескорена»(<https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm>).

Значною частиною роботи ОУНБ стало документування усних свідчень від учасників бойових дій, переселенців, волонтерів та місцевих жителів. Зібрані свідчення є цінним джерелом інформації про нинішню війну, що зберігає живі емоції та деталі, яких неможливо передати через офіційні

документи. Метод усної історії дозволяє зафіксувати пережитий досвід окремої особистості, забезпечити голос тим, хто безпосередньо відчув на собі трагедію війни. Бібліотеки реалізують ці ініціативи через проведення інтерв'ю, записи відео-, аудіо, збирання листів, фотографій, особистих щоденників та записів. Свідчення очевидців відіграють ключову роль для відтворення хронології та деталей подій в історії цієї війни. З часом стирається пам'ять про хід подій, тому важливо, перебуваючи всередині процесу, відтворювати картину того, що відбувається зараз. Важливо, щоб така робота проводилася бібліотечними фахівцями у межах наукових стандартів, максимально виважено, етично, продумано, методологічно обґрунтовано.

Вінницька ОУНБ ім. В. Отамановського має великий досвід у цій справі, фахівці якої визначила усну історію та усноісторичні дослідження як пріоритетний напрям своєї наукової діяльності. Запорізька ОУНБ та Чернігівська ОУНБ імені Софії та Олександра Русових теж активно працюють над фіксуванням життєвих історій українців, які пройшли через випробування війною. Колеги створюють нові інформаційно-бібліотечні ресурси та вебконтент, що забезпечує збереження, поширення детальних свідчень про події війни та особистий досвід її учасників.

Окремий напрям роботи бібліотек спрямований на увічнення пам'яті про полеглих Героїв – учасників російсько-української війни. Пам'ятні заходи та створення ресурсів, присвячених захисникам, є не тільки способом вшанувати їхню пам'ять, а й важливою складовою патріотичного виховання. Значну роботу у цьому напрямі проводять Вінницька ОУНБ ім. В. Отамановського, Закарпатська ОУНБ імені Ф. Потушняка, Рівненська ОУНБ, Сумська ОУНБ, Херсонська ОУНБ ім. Олеса Гончара, Хмельницька ОУНБ, Черкаська ОУНБ, Чернівецька ОУНБ ім. М. Івасюка. Важливою частиною цієї діяльності є створення віртуальних меморіалів пам'яті, баз даних з біографічною інформацією про земляків, які героїчно віддали свої життя за країну, бібліографічних покажчиків, у яких зафіксовані подвиги наших захисників з окремих регіонів нашої держави. Це цінні напрацювання бібліотек для

досліджень внеску кожного Героя у захист України та подальшого вивчення героїчного досвіду українців.

Одним із завдань бібліотек стало фіксування руйнувань бібліотечних установ. Станом на жовтень 2024 року Росія пошкодила після початку вторгнення понад 700 бібліотечних установ та понад 200 мільйонів книжок, розуміючи значення та роль книгозбірень для українського суспільства, адже в них наша історія та правдиві істини. Так, у віртуальному ресурсі «Чорний» альбом постраждалих бібліотек Миколаївської області» (<http://www.reglibrary.mk.ua/index.php/novini/6685-chorni-albom-postrazhdalikh-bibliotek-mikolajivskoji-oblasti>) від Миколаївської ОУНБ висвітлено пошкодження, які зазнали бібліотечні установи Миколаївщини. Дніпропетровська ОУНБ імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія в межах проєкту «Бібліотеки Дніпропетровщини: хроніки війни» (<https://www.libr.dp.ua/xronika.html>) фіксують руйнацію бібліотечних будівель свого регіону. Херсонська ОУНБ імені Олеся Гончара в межах віртуального проєкту «Україна у вогні війни за свободу: хроніка» теж фіксує бібліотеки зруйновані війною на Чернігівщині, Херсонщині, Харківщині, Миколаївщині, Дніпропетровщині, Донеччині. З метою збереження пам'яті про складні часи бібліотек Херсонщини та висвітлення історії бібліотекарів, команда Гончарівки розпочала роботу над ще одним унікальним проєктом. 30 вересня 2024 р. у Києві було презентовано документальну експозицію «Бібліотеки Херсонщини: злочини росії проти культури України», яка представляє собою колекцію матеріалів, що висвітлюють тему злочинів окупантів проти українських бібліотек, а також показують досвід відновлення книгозбірень у деокупованих громадах.

Крім того, в ОУНБ надається доступ до ресурсів та програм, спрямованих на відновлення ментального здоров'я людей, що постраждали від війни. Здавалося б, бібліотеки можуть відігравати не таку велику роль порівняно з медичними службами, психологічними центрами чи гуманітарними організаціями, проте їхній внесок у підтримку населення під час війни не

можна недооцінювати. Українські бібліотеки активно долучилися до Всеукраїнської програми ментального здоров'я за ініціатииви Олени Зеленської «Ти як?», <https://www.howareu.com/> , пропонуючи різноманітні заходи та ресурси для своїх користувачів. Серед такої діяльності можна відзначити проведення психологічних лекцій та тренінгів, організацію груп підтримки, розповсюдження інформаційних брошур та літератури на тему психічного здоров'я, а також надання доступу до онлайн-ресурсів і платформ для консультацій з психологами. У цьому напрямі активними були фахівці ОУНБ імені Дмитра Чижевського, Луганської, Полтавської, Хмельницької ОУНБ.

Фахівці Івано-Франківської, Луганської, Сумської, Харківської, Хмельницької ОУНБ беруть активну участь у підтримці місцевих громад та реалізують ініціатииви для соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. До речі, Хмельницька ОУНБ у конкурсі «Бібліотека року 2024» отримала 2 місце у номінації «Великі бібліотеки» за проєкт «Хмельницький: Гуртуймося заради Перемоги: перезавантаження постраждалих від війни через оздоровчо-психологічну підтримку та розробку соціально-економічних проєктів».

В умовах інформаційної війни не менш важливою є просвітницька діяльність бібліотек, що спрямована на створення та популяризацію контенту з історії України. Культурно-просвітницька діяльність Тернопільської, Харківської ОУНБ, Херсонської ОУНБ імені Олеся Гончара, Черкаської ОУНБ імені Тараса Шевченка є однією з ключових у боротьбі за правдиву історію України. Ці проєкти не тільки розширюють знання про минуле, але й будують сучасну культурну ідентичність через емоційний вплив, який допомагає людям глибше усвідомити історичні й сьогоденні події.

Отже, обласні універсальні наукові бібліотеки стали надійними осередками підтримки та консолідації, відіграючи важливу роль у збереженні національної ідентичності та закладанні основ для правдивої історії сучасності. Завдяки наполегливій роботі зі збору та документування даних бібліотекарі з різних регіонів України створюють колективну пам'ять про нинішні події, адже

фіксація кожного дня війни є захистом від історичного забуття та викривлення фактів.

Національна історична бібліотека України, в свою чергу, активно сприяє цьому процесу, поширюючи передовий досвід та інноваційні практики серед регіональних бібліотек. Підтримка НІБУ дозволяє ОУНБ зміцнювати свою роль як важливих культурних центрів, що не тільки зберігають знання, але й надають неоціненну допомогу місцевим громадам у цей складний час, об'єднуючи суспільство навколо спільних цінностей та історичної правди.

Шевченко Марина Олександрівна,

доктор філософії з інформаційної, бібліотечної та архівної справи,

провідний бібліотекар,

Наукова бібліотека Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

м. Київ.

ВНЕСОК НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО У ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ

Повномасштабне російське вторгнення в Україну, яке триває вже третій рік, має негативний вплив на всі, без виключення, сфери людської діяльності. Зокрема, продовження функціонування та адаптування власної діяльності у сучасних реаліях стало справжнім викликом для освітньої, наукової та культурної сфер. Так, можна з впевненістю сказати, що на бібліотеки закладів вищої освіти (ЗВО) лягло подвійне навантаження: 1) подальше високоякісне забезпечення інформаційних запитів і потреб професорсько-викладацького складу та здобувачів вищої освіти, здебільшого в онлайн-форматі; 2) належне збереження фондів і ресурсів, зокрема документної спадщини, яка зберігається у їхніх фондах. Саме потреба у збереженні історико-культурної та наукової

спадщини нашої країни значно актуалізувалася, оскільки ворогом цілеспрямовано знищуються заклади освіти, бібліотеки, архіви, музеї та їхні фонди. Важливо наголосити, що у фондах бібліотек ЗВО, зокрема класичних університетів, зберігаються пам'ятки загальнонаціонального й світового значення [2, с. 47]. Також бібліотеки ЗВО акумулюють у власних фондах унікальні колекції документів відповідно до профілю ЗВО, що значно підвищує нагальність потреби їх збереження для майбутніх поколінь та забезпечення доступу до їхнього вмісту.

Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (НЮУ імені Ярослава Мудрого), пристосовуючи власну діяльність до нових надскладних умов, й надалі серед пріоритетних напрямів роботи визначає збереження документної спадщини історико-правової тематики. Нині у фондах Наукової бібліотеки зберігаються колекції документів, які розкривають започаткування, становлення, розвиток НЮУ імені Ярослава Мудрого, який сьогодні є провідним юридичним закладом вищої освіти в Україні та який у цьому році відзначає своє 220-річчя [3], а також Харківської школи права та юридичної науки загалом. Так, унікальною частиною є фонд рідкісних видань (XVIII – початку XX ст.), у якому зберігаються такі документи: стародруки, рукописи, літографії, дисертації, періодичні видання, наукові праці представників Харківської школи права, видання іноземними мовами тощо.

Документи з рідкісного фонду визнані потужною джерелознавчою базою для сучасних досліджень. Зокрема, попитом користуються фундаментальні роботи знаних представників Харківської школи права (С. Й. Вільнянського, В. М. Гордона, М. М. Гродзинського, М. О. Максимейка, М. І. Палієнка, В. І. Сливицького та інших), наукові праці, які розкривають еволюцію юридичної освіти та науки XIX – початку XX ст. тощо. І саме розуміння важливості збереження, забезпечення доступності та популяризації історико-правової спадщини й надалі спонукає Наукову бібліотеку НЮУ ім. Ярослава Мудрого продовжувати реалізацію проєкту оцифрування цінних та рідкісних

видань з власних фондів. У межах даного проєкту частина цифрових копій представлена в eLEGALIUM у таких розділах: «Представники Харківської школи права» (XIX – поч. XX ст.), «Підручники XIX – поч. XX ст.», «Рідкісні видання середини XX ст.» [4].

Але, з урахуванням викликів, які виникли внаслідок повномасштабної війни, перед Науковою бібліотекою постало завдання з охоплення більш широкого кола документів у контексті збереження та оцифрування. Визначено ще одну пріоритетну групу документів для першочергового оцифрування — іноземні видання (англійською, французькою, німецькою, італійською, чеською, польською тощо), що датуються XVIII – початком XX ст. Для оцифрування відбираються наукові праці з актуальних тематик: міжнародного права, міжнародних відносин, прав людини, воєнного права тощо (Delaquis E. *Die Rehabilitation Verurteilter* (Berlin, 1906), Fuhrmann R. *Das Seestraßenrecht* (Lübeck, 1909), Garner J. W. *La réglementation internationale de la guerre aérienne* (Paris, 1923) тощо).

Також Наукова бібліотека активно співпрацює з іншими структурними підрозділами Університету, зокрема з кафедрами, як для виявлення поточних інформаційних потреб та запитів науковців і здобувачів НЮУ ім. Ярослава Мудрого, так і для участі у спільних проєктах. У цьому році кафедрою криміналістики та Науковою бібліотекою НЮУ імені Ярослава Мудрого започатковано реалізацію нового корпоративного науково-просвітницького цифрового проєкту «Цифрова бібліотека з криміналістики та судової експертизи» з метою збереження та популяризації наукових здобутків відомих учених та практиків у сфері криміналістики та судової експертизи (М. С. Бокаріуса, М. М. Бокаріуса, В. П. Колмакова, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової та інших), які працювали в Університеті в різні часи, для здійснення більш ґрунтовних наукових досліджень, застосування їхніх результатів на практиці та впровадження в освітній процес НЮУ імені Ярослава Мудрого [1].

Перший напрям даного проєкту має назву «Криміналістика та судова медицина в історичному та сучасному вимірах» і присвячений 125-річчю від дня народження професора М. М. Бокаріуса, 85-річчю кафедри криміналістики та 220-річчю Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Цей напрям розпочато з презентації наукових здобутків відомого вченого в галузі судової медицини та криміналістики професора М. М. Бокаріуса, основною тематикою досліджень якого були вогнепальні ушкодження, методика судово-медичних і криміналістичних досліджень тощо [1]. Зі свого боку Наукова бібліотека, беручи участь у реалізації цього проєкту, здійснила підбір праць авторства професора М. М. Бокаріуса з власного фонду, забезпечила їх оцифрування на бібліотечній сканувальній техніці, надала коректні бібліографічні описи відсканованих документів.

Отже, в умовах воєнного стану збереження історико-правової та наукової спадщини, яка зберігається у фондах Наукової бібліотеки НЮУ імені Ярослава Мудрого, набуло особливого значення та перебуває в центрі уваги як самого НЮУ імені Ярослава Мудрого, так і Наукової бібліотеки. Адаптуючись до роботи у сучасних реаліях, Наукова бібліотека намагається реалізовувати комплексний підхід до збереження фондкових колекцій рідкісних і цінних видань XVIII – першої половини XX ст. Пріоритетом є оцифрування найцінніших примірників документів, які становлять історико-правову спадщину з метою збереження їхнього вмісту з можливістю його відтворення в майбутньому задля якісного забезпечення інформаційних потреб академічної спільноти.

Список використаних джерел:

1. До 220-річчя Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — новий науково-просвітницький цифровий проєкт: «Цифрова бібліотека з криміналістики та судової експертизи» // Facebook. Кафедра криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2024, 11 верес. URL: <https://bit.ly/librarynluforensics> (дата звернення: 18.09.2024).

2. Журавльова І. Збереження культурного надбання у книгозбірнях бібліотек ВНЗ України: проблеми та їх вирішення // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2012. Вип. 34. С. 46–56.

3. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 1804–2014 / НЮУ ім. Ярослава Мудрого ; редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) [та ін.]. Харків : Право, 2014. 615 с.

4. eLEGALIUM / Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого, Наук. б-ка. Харків, 2012– . Останнє оновлення: 18.10.2023. URL: <https://bit.ly/elegalium> (дата звернення: 18.09.2024).

Щербан Раїса Миколаївна,

головна бібліотекарка,

відділ інформаційних технологій та електронних ресурсів,

Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека,

м. Рівне.

МАЙДАН, АТО /ООС: ВТРАТИ РІВНЯН

(за матеріалами сайту РОУНБ «Революція гідності. Війна. Рівненщина»

<https://memory.rv.ua>)

У даній статті, за результатами аналізу вебсайту «Революція гідності. Війна. Рівненщина», вперше подається розлога інформація про втрати наших краян в АТО/ООС та на Майдані Незалежності в столиці України. Розподіл втрат: загиблі по роках, місцем народження та віком, в період проведення військових операцій. Подано інформацію про державні нагороди та вшанування пам'яті військовослужбовців громадами області.

З 2014 року український народ виборює свою незалежність у зв'язку з вторгненням росії в Україну. За період проведення АТО/ООС (2014–2021 роки) загинуло чимало захисників та мирних жителів. Щоб увіковічити та вшанувати пам'ять загиблих, бібліотеками, громадськими організаціями в період проведення антитерористичної операції створювалися вебсайти, сторінки, на яких акумулювалася інформація про захисників, які полягли за Батьківщину.

Вебсторінки: «Герої АТО/ООС» представлено на сайті Кіровоградської обласної бібліотеки для юнацтва ім. Є. Маланюка; «Учасники АТО/ООС» – на сайті Гайсинської централізованої системи, що на Вінниччині; «Вони загинули за Україну в зоні АТО/ООС» – на сайті Ірпінської міської публічної бібліотеки ім. Максима Рильського [1].

22 липня 2014 року було засновано неурядовий вебсайт «Книга пам'яті полеглих за Україну» (<https://memorybook.org.ua/index.htm>) за підтримки Національного військово-історичного музею України, що займається документацією, обліком та упорядкуванням даних про втрати українських військовослужбовців у російсько-українській війні. Станом на 1 грудня 2021 р. в «Книгу» введено 4490 імен загиблих [2].

У 2015 році Рівненською обласною універсальною науковою бібліотекою розпочато наповнення контенту сайту «Революція гідності. Війна. Рівненщина», виокремлено рубрики «Майдан», «АТО/ООС». Інформація зібрана з відкритих джерел або надіслана бібліотечними працівниками населених пунктів, вихідцями з яких були захисники. Матеріали згруповані за районними центрами, містами обласного підпорядкування,³ створено список загиблих в АТО/ООС в алфавіті прізвищ. Кожному захиснику присвячено розгорнуту сторінку: біографія, поховання, спогади про героя, поезія, світлини, відео та бібліографія. Представлено англійськомовну версію історій захисників.

Станом на 01.01.2022 р. за даними вебсайту РОУНБ в АТО/ООС загинули/померли 144 військовослужбовців. В розділі «Рівненська область» сайту «Книга пам'яті полеглих за Україну» представлено 114 імен, що на 30 загиблих менше [3].

При формуванні регіонального вебресурсу враховано бойові й частково не бойові втрати захисників з Рівненщини, а також вихідців з інших областей, країн, які проживали на Рівненщині, загинули/померли, захищаючи Україну.

³ Адміністративно-територіальний поділ Рівненської області до реформи 2021 року.

Всього втрати за період 2014–2021 рр. (Майдан Незалежності, АТО/ООС) – 148 чол.⁴. Враховано чотирьох загиблих під час «Революції гідності» 2014 року: Георгія Арутюняна, Івана Городнюка, Валерія Опанасюка, Олександра Храпаченка (3, 26, 91, 133)⁵.

Наведемо відомості про втрати військовослужбовців: по роках, за віком, місцем народження та поховання, в період проведення військових операцій.

Втрати по роках.

Таблиця 1

2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
43	48	20	14	6	6	5	6	–

З наведених вище даних, найбільші втрати наших краян були в 2015 році – 48 чол., 2014 – 43 чол. У 2016–2017 роках – 20–14 відповідно. Починаючи з 2018 року, число загиблих захисників скоротилося до 5–6 щорічно.

Усі загиблі військовослужбовці – чоловіки.

Розподіл загиблих за віковою ознакою.

Таблиця 2

19–20	21–25	26–30	31–35	36–40	41–45	46–50	51–55	56–60
5	39	19	24	26	10	15	7	3

113 захисників із 148, або 76,4 відсотка – віком до 40 років, 44 з них – віком до 25 років.

Наймолодшому військовослужбовцю Тарасу Прончуку, позивний «Людоїд» [\(103\)](#), з села Хотин Рівненського району виповнилося лише 19 років. На двадцятому році загинули Ярослав Куришко з с. Карасин Сарненського району [\(61\)](#), Олександр Кравченко з с. Тесів Острозького району [\(54\)](#), Сергій Мосійчук з смт Корець Корецького району [\(82\)](#) та Гарбарчук Тарас з смт Гоща [\(21\)](#).

⁴ Подані нижче статистичні дані з врахуванням всіх загиблих в 2014–2021 роках включно.

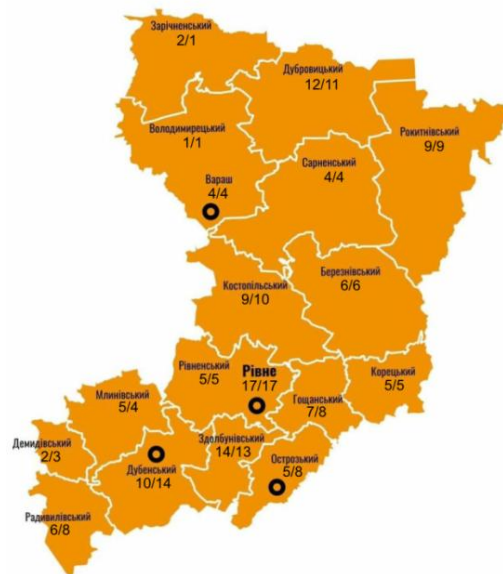
⁵ В круглих дужках подаються посилання на порядковий номер прізвища захисника у списку сайту «Революція гідності. Війна. Рівненщина».

На захист Батьківщини встали й старші чоловіки віком від 51 до 60 років. 6 із 10 – померли від ускладнень хвороби під час несення військової служби. Найстаршому захиснику Смику Леоніду Олексійовичу (115) з смт Рокитне було 58 років, Павлюку Олександр Миколайовичу (94), позивний «Чак» – 57 років, Кулібі Миколі Михайловичу, позивний «Батя» (60), уродженцю с. Срібне Радивилівського району виповнилося 56 років.

У 55 років загинули: Федір Петрович Пляшко (102) з с. Озерськ та Білоус Юрій Миколайович (7) з смт Дубровиця Дубровицького району.

Загиблі захисники, народжені/поховані на Рівненщині.

Карта області.

Найбільші втрати військовослужбовців в АТО/ООС у центральних та південних районах області: Дубенський, Костопільський, Гощанський, Радивилівський та м. Рівне. З північних районів: Дубровицький та Рокитнівський. На Рівненщині знайшли спочинок 131 військовослужбовець.

За Україну боролися учасники АТО/ООС, народжені за межами Рівненщини: в Росії, Білорусії, республіці Казахстан, а також в інших областях України.

Поховання за межами області, на малій Батьківщині: Гордійчук Микола – Кам'янець-Подільський Хмельницької області, Лавренчук Віталій – с. Малий Вишнопіль Хмельницької області, Новицький Віктор – м. Баранівка

Житомирської області, Оліферчук Юрій – с. Березовий Груд Житомирської області, Криворученко Степан – м. Бориспіль Київської області, Карабін Сергій – м. Новояворівськ Львівської області, Галас Роман – м. Сокаль Львівської області, Тимощук Михайло – м. Берегове Закарпатської області, Черниченко Олександр – м. Волочиськ Хмельницької області, Цісарук Юрій – м. Ізяслав Хмельницької області, Юхимчук Олександр – с. Повчине Житомирської області.

В складі ЗСУ, добровольчих батальйонів наші земляки боролися за кожен п'ядь української землі. Брали участь у боях під Волновахою, Іловайськом, Дебальцеве, Савур-Могилою, обороняли Донецький та Луганський аеропорт. Зазнавали втрат.

Загинули у військових операціях.

У військових операціях 2014–2015 рр. загинуло 26 військовослужбовців з Рівненщини.

22 травня 2014 р. в бою під *Волновахою* (місце: смт Благодатне, Волноваський район, Донецька область), загинули 3 військовослужбовці 51-ї окремої механізованої бригади [4, 14] :

Озеранчук Леонід Вікторович (89), народився 1 грудня 1991 р., с. Томашгород, Рокитнівського району, Рівненської області – солдат, розвідник;

Маринич Віталій Петрович (72), народився 2 лютого 1992 р., смт Рокитне, Рівненська область – солдат, розвідник;

Нечипорук Андрій Дмитрович (86), 1981 року народження, с. Рідків, Радивилівський район, Рівненська область – командир відділення.

24 червня під час звільнення *Слов'янська* Донецької області [5] загинув підполковник, командир вертолітної ланки Белкін Андрій Володимирович (5), 1977 р. н., м. Алушта, АР Крим.

Савур-могила. Шахтарський район, Донецька область [6].

В боях за висоту загинув Оверчук Дмитро Русланович (88), 1992 р. н., із с. Шкарів, Гощанського району, Рівненської області.

Битва за Іловайськ (7–31 кривавий серпень 2014 року). За різними даними загинули 366 українських військових, 429 отримали поранення, а 300 потрапили в полон бойовиків. Ще 24 військових ЗСУ пропали безвісти [13, 7]. У боях за Іловайськ полягло 9 бійців з Рівненщини.

29 серпня 2014 р. під час виходу з Іловайського котла т. зв. «Зеленим коридором» на дорозі поміж с. Многопілля – с. Червоносільське загинув Салівончик Руслан Сергійович (109), 1983 р. н., м. Костопіль, Рівненська область – капітан міліції, старший інспектор. На околиці с. Червоносільське загинув Петренко Петро Іванович [\(97\)](#), 1989 р. н., м. Здолбунів, Рівненська область – старший солдат резерву, старший стрілець-кулеметник.

Білець Петро Васильович [\(6\)](#), 1986 р. н, с. Нетреба Рокитнівський район Рівненська область – солдат, гранатометник, загинув на дорозі в районі с. Новокатеринівка. У цьому районі загинув Ващишин Олег Анатолійович [\(16\)](#), 1991 р. н., с. Селець, Дубровицький район, Рівненська область – старший солдат, старший стрілець.

Ляшук Максим Володимирович [\(70\)](#), 1989 р. н., м. Луцьк, Волинська область. – лейтенант міліції, командир взводу. Загинув на дорозі поміж с. Новокатеринівка – Горбатенко.

28 серпня 2014 р. внаслідок обстрілу російських військ на південній околиці с. Новокатеринівка загинув Гуменюк Микола Олександрович [\(28\)](#), 1993 р. н., с. Птича, Дубенський район, Рівненська область – солдат, водій.

25 серпня 2014 р. у бою під Іловайськом загинув Головчак Сергій Володимирович (23), 1991 р. н., с. Пісків, Костопільський район, Рівненська область – старший солдат.

24 серпня в районі с. Многопілля, Амвросіївський район загинув Момотюк Дмитро Володимирович [\(81\)](#), 1991 р. н., с. Берег, Дубенський район, Рівненська область – солдат, радіотелефоніст.

10 серпня 2014 р. під час бою у с. Зелене, Донецька область загинув Тарасюк Олег Костянтинович (121), 1968 р. н., с. Курозвани, Гощанський район, Рівненська область.

Оборона Луганського аеропорту [11].

8 квітня 2014 року розпочалася оборона Міжнародного аеропорту «Луганськ», яка тривала 146 днів. У серпні того року під час обстрілу в районі с. Новоганнівка Луганської області загинув Тимошук Михайло Петрович (125), 1987 р. н., м. Рівне – старший механік-водій.

Ставський Віталій Миколайович (119), 1991 р. н., м. Костопіль, Рівненська область – молодший сержант, командир відділення. Загинув під час оборони аеропорту.

Засідка та бій біля с. Цвітні Піски, Слов'яносербський район, Луганська область.

5 вересня 2014 року під час «перемир'я» десантники з боями відходили від Луганського аеропорту. У бою з російським диверсійним підрозділом під Цвітніми Пісками українські десантники 80-ї окремої десантно-штурмової бригади втратили 24 бійці загиблими і зниклими безвісти [8]. Серед них 2 наші земляки:

Лемешук Іван Михайлович (65), 1993 р. н., с. Гайки-Ситенські, Радивилівський район, Рівненська область – головний сержант, командир відділення;

Сова Іван Васильович (117), 1976 р. н., с. Бригадирівка, Радивилівський район, Рівненська область – молодший сержант, старший навідник.

Оборона Донецького аеропорту 26.05.2014 р. – 21.01.2015 р. [9, 10].

Загинуло 4 військовослужбовці з Рівненщини.

8 листопада 2014 року близько 4-ї години ранку в аеропорту Донецька отримав смертельні поранення Баранов-Орел Сергій Анатолійович (4), 1983 р. н., смт Клесів, Сарненський район, Рівненська область.

20 січня 2015 р. під час оборони аеропорту Донецька зник безвісти Дацюк Юрій Анатолійович (30), 1987 р. н., с. Глинськ, Здолбунівський район, Рівненська область. Впізнаний за експертизою ДНК. У цей же день загинув Полицяк Петро Петрович, позивний «Чорний» (99), 1992 р. н. с. Борбин, Млинівський район, Рівненська область. Тіло воїна було упізнано серед

загиблих героїв, яких волонтери вивезли з-під завалів аеропорту в морг Дніпропетровська. Похований 20 лютого 2015 р.

Свідерський Дмитро Олександрович, позивний «Жиган» (113), народився 15 жовтня 1994 р., м. Рівне – стрілець, помічник гранатометника. Помер 6 квітня 2015 р. від важкого поранення в лікарні імені Мечникова м. Дніпропетровськ.

Бої за Дебальцеве [12].

У боях за Дебальцеве загинуло 6 краян. «Йдемо на Дебальцеве. Не поминайте лихом», – ніби передчуваючи свою смерть, писав Карнаухов Микола Миколайович, позивний «Не журисть» [\(42\)](#), 1965 р. н., м. Кокшетау, Казахстан – старший лейтенант, командир взводу. Зник безвісти 6 лютого 2015 р. після бою поблизу Чорнухине (Попаснянський район Луганська область) під час танкової атаки російських збройних формувань на взводно-опорний пункт «Віталій».

2 лютого 2015 р. під час мінометного обстрілу біля Дебальцевого, загинув Охмак Іван Миколайович [\(93\)](#), 1991 р. н., с. Лугове, Дубровицький район, Рівненська область.

Троє захисників поклали свої голови за м. Вуглегірськ Донецької області.

24 січня 2015 р. під час несення служби помер Юхимчук Олександр Володимирович (145), 1973 р. н, м. Корець, Рівненська область. 29 січня у Вуглегірську на вулиці Некрасова під час прямого влучення в танк загинув механік-водій Гарбарчук Тарас Анатолійович (21), 1995 р. н., смт Гоща, Рівненська область. В той же день, під час мінометних обстрілів взводного опорного пункту в районі м. Вуглегірськ, загинув Мельник Андрій Іванович (76), 1979 р. н., с. Олександрія, Рівненський район, Рівненська область – старший сержант, механік-водій. Впізнаний за експертизою ДНК у червні 2015 р. 24 квітня 2015 р. від поранень у військовому шпиталі помер Мірошник В'ячеслав Володимирович [\(80\)](#), 1971 р. н., м. Рівне – старший лейтенант, заступник командира роти з озброєння.

Військовослужбовці гинули під час виконання бойових завдань, помирали від серцевих нападів та нещасних випадків.

Перебуваючи у відпустці, в ДТП потрапив Ляшик Михайло Анатолійович (68), 1993 р. н., м. Дубно. 19 серпня 2017 року, під час відпочинку ветеранів «афганської» роти «Айдару» в гідропарку м. Києва трагічно загинув Андріяшев Олександр Володимирович (2), 1986 р. н., м. Рівне.

Родинам Галаса Романа із Млинова (20), Турика Максима (131) із Вараша довелося захищати добре ім'я військовослужбовців у судах.

Посмертні нагородження.

Держава високо оцінила наших краян, які боролися за демократію, право на свободу під час Революції гідності, героїзм військовослужбовців у боротьбі за незалежність України, удостоївши їх високих нагород.

Звання «Герой України» посмертно присвоєно 4 учасникам Майдану та за оборону Донецького аеропорту:

Указом Президента України Петра Порошенка № 890/2014 від 21 листопада 2014 року присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» загиблим на Майдані: Городнюку Івану Володимировичу, Опанасюку Валерію Адамовичу, Храпаченку Олександровичу Володимировичу, Арутюняну Георгію Вагаршаковичу.

Указом Президента України № 620/2021 від 3 грудня 2021 року присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» Полицяку Петру Петровичу («Чорний») за оборону Донецького аеропорту.

«Орден Богдана Хмельницького III ступеня» нагороджено 6 захисників АТО/ООС: Черніченка Олександра Анатолійовича, Цісарука Юрія Миколайовича, Дацюка Юрія Анатолійовича, Белкіна Андрія Володимировича, Лавренчука Віталія Вікторовича, Павлюка Олександра Миколайовича.

За особисту мужність і самовіддані дії, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України орденом *«За Мужність» III ступеня* нагороджено 76 захисників.

Нагрудним знаком *«За оборону Донецького аеропорту»* – 4;

Нагрудним знаком «За оборону Луганського аеропорту» – 2.

Військовослужбовці, які віддали життя за Україну нагороджувались: медаллю «Захисник Вітчизни», хрестом «За заслуги», та відзнаками Української православної церкви Київського патріархату.

Вшанування пам'яті загиблих на Майдані, в АТО/ООС.

Звання «Почесний громадянин» присвоєно 43 захисникам. За період 2014–2021 рр. звання «Почесний громадянин Рівного» посмертно присвоєно 20 загиблим в АТО /ООС та 3 учасникам Майдану [15].

Восьми полеглим воїнам в АТО/ООС присвоїли звання «Почесний громадянин міста Дубно»: Едуарду Данілову, Петру Накидалюку, Сергію Швецю, Олегу Романовичу, Дмитру Напрієнку, Леоніду Герасимчуку, Івану Жукову, Роману Кубишкіну [16].

У жовтні 2022 року звання «Почесний громадянин Вараської міської територіальної громади» було присвоєно Килюшику Василю Олеговичу, Тарасюку Сергію Сергійовичу, Турику Максиму Васильовичу, Пахуну Володимиріу Руслановичу.

05.02.2015 року присвоєно звання «Почесний громадянин м. Сарн» Криворученку Степану Гавриловичу. Рішенням Березнівської міської ради № 297 від 11.08.2017 р звання «Почесний громадянин міста Березне» присвоєно Городнюку Івану Володимировичу.

«Почесними громадянами Млинівського району» стали: Галас Роман Євгенович, Іткалюк Юрій Герасимович, Ляшук Максим Володимирович, Полицяк Петро Петрович.

Миколі Гордійчуку присвоєно звання «Почесний громадянин міста Кам'янця-Подільського».

Карабіна Сергія Ігоровича нагороджено медаллю «Почесний громадянин міста Новояворівськ» Львівської області.

Їх імена увіковічені у назвах вулиць.

Іменами полеглих земляків на Майдані, учасників бойових дій в АТО/ООС, названо вулиці і провулки, центральні площі міст і сіл Рівненщини.

У місті Рівному на честь Героїв названо 15 вулиць: Дмитра Свідерського, Євгена Репіна, В'ячеслава Мірошника, Сергія Гулюка, Тараса Белоцького, Олександра Юхимчука, Валерія Опанасюка, Георгія Арутюняна, Андрія Нечипорука, Сергія Голубєва, Олександра Борисенка, Олександра Храпаченка, Олега Тарасюка, Ігоря Волошина. Вулиця м. Рівного, на якій розташована Центральна міська лікарня, тепер названа іменем Миколи Карнаухова [17].

Імена Героїв АТО увіковічені в назвах вулиць у Гощанському районі. У селі Курозвани названо вулиці іменем Олега Тарасюка та Дмитра Козачонка, центральну вулицю села Шкарів назвали на честь Дмитра Оверчука. Площу в центрі Гощі перейменовано на честь Героїв Майдану. Таку назву має площа біля Будинку культури у селі Тучин.

Рішенням одинадцятої сесії 7-го скликання Млинівської селищної ради № 409 від 22 грудня 2016 р. ім'ям Романа Галаса названо провулок у Млинові.

Імена героїв носять загальноосвітні заклади. Рівненська загальноосвітня школи І-ІІІ ступенів № 5 носить ім'я свого випускника Олександра Борисенка.

Іменем загиблого в зоні АТО випускника школи Олега Ващишина названо навчально-виховний комплекс у селі Селець Дубровицького району. У вересні 2016 року навчально-виховному комплексу села Велюнь Дубровицького району було присвоєно ім'я Олександра Ярмоліча.

У жовтні 2021 року в селі Теслугів Дубенського району, в ліцеї висадили сад на честь захисників України, які поклали життя у боротьбі за волю і незалежність нашої держави, про це повідомила газета «Дзеркало плюс».

На стінах освітніх закладів, де навчалися захисники встановлені меморіальні дошки.

Про Героїв Майдану, АТО/ООС написані книги, створені фільми.

Видання «Революція гідності. Війна»: книга-пам'ять вийшла з друку у видавництві «Волинські обереги» в 2015 році. Присвячується борцям за незалежність України під час революції гідності України та російсько-української війни (АТО).

Роману Зубчуку, позивний «Мареман», присвячена книга волинської письменниці Надії Корнійчук «За тобою тужать журавлі» (2016 р.). Вміщує спогади друзів, рідних, вчителів, біографію, фото та вірші. Книга видана за кошти Демидівської районної ради.

У 2021 році в Луцьку у видавництві ФОП Іванюк В. П. вийшла книга «Рядові неоголошеної війни». Це спільний доробок журналістів Рівненщини про учасників бойових дій в АТО/ООС – наших земляків. Серед інших представлено 20 статей про загиблих краян.

«За Україну полягли...» (2020 р.), автор видання журналіст та краєзнавець Віталій Тарасюк, присвятив книгу пам'яті героїв-земляків із Млинівщини, які загинули під час АТО/ООС на сході країни.

Документальний фільм про Героя Небесної Сотні Олександра Храпаченка «Саша Х., Крила на Майдані» французько-швейцарського режисера Мануеля Графта вийшов у 2016 році. Олександр загинув 20 лютого 2014 року на вулиці Інститутській в Києві.

Наведені в статті, за матеріалами сайту «Революція гідності. Війна. Рівненщина», факти допоможуть глибше зрозуміти боротьбу наших краян за незалежність, свободу і європейське майбутнє України в період 2014–2021 рр. Більше дізнатися про історії захисників, їх звитягу. Донести до широкого загалу, краєзнавців, істориків, дослідників, майбутніх поколінь імена Героїв, які поклали свої голови за Батьківщину. Передати наступним поколінням живу пам'ять про героїв війни, виховувати в молодого покоління патріотизм та любов до України. Зберегти пам'ять, знати, аби більше ніколи не допустити повторення війни.

Список використаних джерел:

1. Щербан Р. Концептуальні підходи до створення сайту-меморіалу «Революція гідності. Війна. Рівненщина». *Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни : зб. тез і повідомлень Всеукр. наук.практ. конф., 25–26 жовт. 2023 р.* Харків, 2023. (XXVI Всеукраїнська науково-практична конференція «Кроленківські читання 2023»).

2. Книга пам'яті полеглих за Україну : сайт. URL: <https://memorybook.org.ua/index.htm> (дата звернення: 1.09.2024).

3. Рівненська область. Книга пам'яті полеглих за Україну : сайт. URL: <https://memorybook.org.ua/regions/rivnenska.htm> (дата звернення: 1.09.2024).
4. Бій під Волновахою. Книга пам'яті полеглих за Україну : сайт. URL: <https://memorybook.org.ua/operations/volnovaha.htm> (дата звернення: 1.09.2024).
5. Бої за Слов'янськ. Книга пам'яті полеглих за Україну : сайт. URL: <https://memorybook.org.ua/operations/slovyansk.htm> (дата звернення: 5.08.2024).
6. Савур-Могила. Книга пам'яті полеглих за Україну: сайт. URL: <https://memorybook.org.ua/operations/saur.htm> (дата звернення: 1.09.2024).
7. Бої за Іловайськ. Книга пам'яті полеглих за Україну : сайт. URL: <https://memorybook.org.ua/operations/ilovaysk.htm> (дата звернення: 1.09.2024).
8. Цвітні Піски. Книга пам'яті полеглих за Україну : сайт. URL: <https://memorybook.org.ua/operations/cvetnypeski.htm> (дата звернення: 1.09.2024).
9. Оборона Донецького аеропорту. Книга пам'яті полеглих за Україну : сайт. URL: <https://memorybook.org.ua/operations/dap.htm> (дата звернення: 1.09.2024).
10. Втрати в боях за Донецький аеропорт. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Втрати_у_боях_за_Донецький_аеропорт#Втрати (дата звернення: 14.08.2024).
11. Бої за Луганський аеропорт. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бої_за_Луганський_аеропорт (дата звернення: 14.08.2024).
12. Бої за Дебальцеве (2015). Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Бої_за_Дебальцеве_\(2015\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Бої_за_Дебальцеве_(2015)) (дата звернення: 17.08.2024).
13. Щербан Р. Іловайський котел. Кривавий серпень 2014 року. *Сім днів* [Рівне]. 2023. 30 серп. С. 9.
14. Трагедія під Волновахою. Армія inform. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/05/22/tragediya-pid-volnovahoyu/> (дата звернення: 15.09.2024).
15. Почесні громадяни міста Рівного. Рівненська міська рада. URL: <https://rivnerada.gov.ua/portal/view-content/3434> (дата звернення: 15.09.2024).
16. Полеглим воїнам надали звання «Почесний громадянин міста Дубно». Район. Дубно. URL: <https://dubno.rayon.in.ua/news/660445-poleglim-voinam-nadali-zvannya-pochesniy-gromadyanin-mista-dubno> (дата звернення: 7.08.2024).
17. Вулиці Рівного офіційно отримали нові назви. Що дерадянізували і дерусифікували депутати. URL: <https://suspilne.media/rivne/258504-vulici-rivnogo-oficijno-otrimali-novi-nazvi-so-deradanizuvati-i-derusifikuvali-deputati/> (дата звернення: 1.09.2024).

Ярошук Валентина Петрівна,

заслужений працівник культури України,

кандидат історичних наук,

директор Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки,

м. Рівне.

ЛІТОПИС ГОЛОВНОЇ БІБЛІОТЕКИ РІВНЕНЩИНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВИДАНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Знання і досвід людей акумулюється у документних джерелах, які зберігаються у бібліотеках. Бібліотеки є важливою складовою культури народу. Мозаїка поширення бібліотек складає загальну картину і водночас відображає індивідуальність і самобутність кожної території та її бібліотек.

Обласні універсальні наукові бібліотеки є осередками краєзнавства, місцями акумуляції багатоаспектних відомостей, які доступні для вивчення. Особливе місце про культуру краю займають відомості про бібліотеку як культурного закладу регіону. Регіональна бібліотека – це велика інституція, поліфункціональна за змістом і формами роботи, яка впродовж своєї історії відповідала на запит різних соціальних груп населення. Глибинність і різноманіття діяльності бібліотеки заслуговує на вивчення її історії у найширшому діапазоні.

Усвідомлення важливості теми і її актуальності у період розвитку нових суспільних відносин та формування релевантних послуг бібліотеки для створення широкого доступу до джерел культурної спадщини і сучасних документів, викликає необхідність вивчення бібліотеки в історичному аспекті. Дослідження має включати становлення, розбудову та розвиток закладу. Зважаючи на важливість піднятої теми, історія обласної бібліотеки є одним з напрямків дослідження рівнезнавства у Рівненській обласній універсальній науковій бібліотеці.

Даною статтею ми вперше узагальнено торкаємося формування та укладання історичних відомостей про Рівненську обласну універсальну наукову бібліотеку в 21 ст. у публікаціях та виявляємо тенденції щодо повноти досліджень. Буде вивчено документи, які були створені і підготовлені працівниками бібліотеки і представлені у відкритих джерелах.

Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека була утворена третього лютого 1940 року, коли землі Заходу України були включені до складу СРСР. До цього часу такої великої книгозбірні, яка була б публічною, відкритою для широкого загалу користувачів не було. Формуванню бібліотеки завадила окупація міста гітлерівськими військовими під час Другої світової війни. У період післявоєнного відновлення і фактично до проголошення незалежності України (1991 рік) бібліотека несла тягар ідеологічної установи, а її діяльність була зарегламентована чисельними інструкціями, типовими положеннями галузі і постановами партії.

Завдячуючи вимогам уніфікації діяльності, бібліотека у 50–60-х роках сформувала типову структуру та акумулювала значний галузевий фонд, виконувала функції пропаганди літератури за більш як 12 напрямками роботи. Такими як: популяризація марксизму-ленінізму, вчення класиків і сучасна політика комуністичної партії, атеїзм, непримиренне ставлення до буржуазного націоналізму, робота з інформування спеціалістів різних галузей народного господарства, виховання дітей та молоді у дусі комуністичної ідеології та ін.

У 70-ті роки ця вибудована система функціонувала бездоганно. Помітний якісний вплив бібліотеки на розвиток бібліотечної мережі по всій території Рівненської області. Було створено централізовані бібліотечні системи у кожному районі, що позбавило кожную бібліотеку від рутинних процесів, покращило управління діяльністю, призвело до впровадження нових форм і методів роботи, піднесло фаховий рівень бібліотекарів. Сама ж бібліотека увійшла у загальносоюзну і республіканську систему бібліографування, що поклало початок повнофункціональній бібліографічній діяльності, в т.ч. і краєзнавчій. Однією з перших у республіці бібліотека розпочинає наукову

діяльність, а саме виконує власні дослідження та бере участь у республіканських та загальносоюзних. Робота отримала схвальні відгуки, завдячуючи її фундаторам і організаторам – В. П. Бабюку та О. К. Бондарчуку.

Друга половина 80-х років – початок нового становлення: орієнтація на потреби користувачів, участь громадськості у діяльності бібліотеки, перебудова у світогляді працівників.

Початок 90-х років – докорінне нищення штампів у комунікації з користувачами, у проведенні масових заходів, організації книжкових виставок. Відкритість і нова затребувана тематика у всіх напрямках бібліотечної роботи. Початок впровадження комп'ютерних технологій, укладання електронних каталогів, створення сайтів бібліотеки, застосування проектної діяльності.

Двотисячні – це новітня історія бібліотеки:

- ✓ зонування середовища, розвиток локацій для комунікацій з користувачами;
- ✓ формування електронної бібліотеки з різноманітними за тематикою і формою ресурсами;
- ✓ розвиток послуг для осіб з інвалідністю;
- ✓ творчі проекти бібліотекарів і користувачів для задоволення потреб громади.

Цей короткий перелік основних етапів історії бібліотеки включає поступове зародження, становлення і розвиток, або трансформацію кожної з сфер бібліотечної діяльності. Описове і констатуюче відображення діяльності закріплюється у численних статтях, повідомленнях, звітах для громадськості, які представлялись на сторінках місцевої преси, професійної загальноукраїнської преси, у матеріалах науково-практичних конференцій, форумів і т.п.

Бібліотека ретельно акумулювала ці відомості у довідковому апараті. У 2010 році був виданий ретроспективний бібліографічний покажчик «Літопис головної книгозбірні Рівненщини» [1], який уклала Л. М. Стадницька. Покажчик відображає відомості за 1940–2009 роки у 1044 документах. Має

допоміжний апарат: іменний покажчик, покажчик назв, список переглянутих і використаних джерел (наукові збірники, довідники, навчально-методичні посібники, журнали, газети).

Акумуляцію бібліографічних відомостей було продовжено у науково-допоміжному бібліографічному покажчику «З історії бібліотек краю» [2], укладач Л. А. Костильова, який вийшов друком у 2016 році.

У досвіді бібліотеки є приклади укладання науково-бібліографічних покажчиків, які відображають певний вид діяльності бібліотеки у історичному аспекті, як-то: бібліографічний покажчик видань бібліотеки за 1947–2009 роки «Друковані видання головної книгозбірні Рівненщини» [3], укладач Л. А. Костильова. За його допомогою ми можемо прослідкувати видавничу діяльність бібліотеки за шістдесят два роки.

Такі форми акумуляції інформації і аналізу практичного досвіду в історичному аспекті, як регіональні науково-практичні конференції та круглі столи, також були запроваджені. Згадаємо декілька знакових подій. У 2015 році відбулася науково-практична конференція «Історія бібліотек міста Рівне» [4], приурочена 90-річчю з дня народження О. М. Клімової, знаному фахівцю бібліотечної справи, яка стала авторитетом для декількох поколінь спеціалістів. Ключові доповіді на основі архівних матеріалів розкрили значимість різних видів бібліотечної діяльності і ролі фахівців у історії бібліотек міста Рівного, яка пов'язувала обласну бібліотеку для дорослих, обласну бібліотеку для дітей і центральну міську бібліотеку.

У 2016 році до 70-річчя з часу заснування методичної служби у бібліотеці відбулася обласна науково-практична конференція, приурочена пам'яті В. П. Бабюка, керівника бібліотеки, організатора науково-методичної роботи, яка лягла в основу стратегічного розвитку бібліотечної галузі області. За результатами конференції було сформовано збірник статей «Методичні служби бібліотек Рівненської області» [5]. Серед статей: «Відданість бібліотечній справі. Пам'яті В. П. Бабюка», автор – Р. М. Щербан; «Історичний екскурс у методичну діяльність Рівненської ОУНБ», автор – В. П. Ярощук; «Методична

діяльність Рівненської ОУНБ», автор – С. П. Ступницька; «Наукова діяльність Рівненської ОУНБ: сучасний стан», автор – О. Л. Промська; «Радіочитацькі конференції як засіб методичного впливу на бібліотеки області», автор – Л. С. Слесаренко; «Проектна діяльність бібліотек області через призму часу», автор – Н. П. Волян.

Зріз змісту соціокультурної діяльності середини першого двадцятиліття ХХІ ст. було представлено на круглому столі «Майстерність популяризувати книгу» [6], де вміщено акценти виступів до питань просування книги і читання, в т.ч. і у обласній книгозбірні. Круглий стіл мав за мету меморіалізацію пам'яті видатної постаті у колективі бібліотеки, відомої у виробничих і студентських аудиторіях, популяризаторки читання Л. Я. Мячиної. Розкриттю її діяльності присвячена стаття «Слово про колегу-корифея бібліотечної справи Людмилу Яківну Мячину», автор – В. П. Ярошук. Статті Н. М. Кожан, Л. А. Шапірко, Н. В. Войтович, Т. В. Панчук, А. І. Хамедюк, Л. В. Ражик – своїм змістом характеризують форми і методи популяризації літератури сучасного періоду.

Внутрішні локальні документи, які є організаційними, розпорядчими документами, також відображають хід і наслідки діяльності і є важливою складовою для дослідження історії бібліотеки. Бібліотека має архів документів, який наполегливо формується і відповідно до діючих інструкцій та строків, поступово передається у Державний архів Рівненської області.

З 2013 року у бібліотеці розпочато формування електронного архіву внутрішніх документів Рівненської ОУНБ. Архів структурований за підрозділами та службами бібліотеки. Відділи відображають вміст документів відповідно до видів діяльності. В архіві зберігаються різні види документів – від Положень про відділи до бібліотечно-бібліографічних та повнотекстових баз даних, усі напрацювання методичного змісту, масові заходи (програми, сценарії, презентації, фото, відео). Це дає можливість для дослідження та аналізу діяльності бібліотеки.

Широта і глибина історичних відомостей, які з одного боку лежать на поверхні, а з іншого потребують виявлення і уточнення уможливили появу

книги-літопису про історію Рівненської ОУНБ «80 визначних подій з життя бібліотеки: до 80-річчя з дня заснування» [7], автор В. П. Ярощук. Приступаючи до укладання видання і розробляючи його проспект, думалось, що це буде хроніка бібліотечної історії, де кожен рік розкриє яскравий епізод діяльності. Проте, під час опрацювання джерельної бази документів Державного архіву Рівненської області, стало зрозуміло, що велика частина інформації не була доступна та оприлюднена, і кожен рік потребував детального розкриття. Список використаних джерел сягає 475 позицій, всі джерела інформативні і висвітлюють, або підтверджують факти історії бібліотеки до 2020 року включно.

Видання розкриває всі напрями роботи бібліотеки від її заснування до сучасності, показуючи кожний напрям роботи від впровадження, становлення, зміни технології чи трансформації до теперішнього стану. Це такі напрями: обслуговування користувачів (в т.ч. за МБА), робота з особами з інвалідністю, соціокультурна діяльність, бібліографічна та інформаційна діяльність, формування ДБА, краєзнавча робота, формування фондів і зберігання, автоматизація технологій (історія впровадження), е-каталог, ЕБД, інтернет, цифровізація, цифрові ресурси та електронні послуги, статистика про роботу бібліотеки і статистика щодо роботи бібліотек області, методична та наукова робота, рекламна діяльність, адміністративна робота і розвиток структури, кадри бібліотеки, господарська діяльність, приміщення, оснащення, ремонти, придбання, будівництво та реконструкція.

Через фіксацію подій, трансформацій певних видів діяльності, наскрізно представлені персоналії працівників бібліотеки, які брали участь у розвитку діяльності від самого початку і до 2020 року. Характерною рисою колективу є те, що спеціалісти бібліотечної справи працювали у бібліотеці десять і більше років. Вперше були названі прізвища зачинателів головних напрямків діяльності, біографії працівників з розкриттям їх вкладу в роботу, зазначені роки роботи, а також представлені їхні фото.

Уперше узагальнено відомості про господарську діяльність закладу. А саме: про перше приміщення, у якому була розміщена бібліотека, його внутрішнє середовище, яке відображало облаштування 30-х років початку 20 століття, проблеми, які долато керівництво. Представлено опис намірів та етапів будівництва нового приміщення, здача його у експлуатацію у 1982 році: облаштування, оздоблення та структуру організації діяльності, яка відображала бібліотечну практику 80-х років минулого століття. Заслуговує на увагу опис великої реконструкції будівлі бібліотеки 2017–2021 рр., яка зробила приміщення енергоефективним, комфортним та відповідним універсальному дизайну.

У книзі представлена співпраця бібліотеки з конкретними особами, організаціями, бібліотеками різних рівнів, громадськими організаціями, в т.ч. представлена діяльність ГО «Рівненське обласне відділення Української бібліотечної асоціації» від її заснування до наших днів.

Через діяльність бібліотеки відображено мультикультурне життя міста і області. Представлені яскраві заходи товариств грузинської, польської, єврейської, білоруської, німецької культури.

Для сприяння пошуку інформації у книзі за напрямками роботи укладено предметно-тематичний покажчик, який включає посилання на відомості про структурні підрозділи бібліотеки, які здійснювали конкретну роботу.

Додано іменний покажчик, який відображає усі імена, згадані у літописі, а також географічний покажчик.

Книга має два «Додатки»: перший – «Перелік книг-переможців щорічного обласного конкурсу «Краща книга Рівненщини за 2010–2020 роки», другий – перелік бібліографічних науково-допоміжних покажчиків, які випустила бібліотека за серіями «Славетні земляки» та «Дослідники Рівненського краю».

Літопис завершується описом урочистостей, які відбулися з нагоди 80-річного ювілею бібліотеки, де директором було проголошено нову Місію бібліотеки: «Змінювати життя громади через підтримку цінностей знань, надихаючи і об'єднуючи людей».

Усе вищевикладене підтверджує, що вивчення теми історії діяльності бібліотеки збагатить бібліотекознавчу науку і надасть приклади для повторюваних і типових процесів, що відбуваються, дасть підґрунтя для формування нових моделей розвитку. Самі історичні відомості представляють бібліотеку як унікальну культурну інституцію, яка вирішує широке коло утилітарних потреб людей і гармонізує суспільство, надаючи знання.

Звернення до представлення діяльності бібліотеки через її історію формує позитивний імідж бібліотеки у суспільстві, завдяки якому бібліотека спроможна робити наступний крок для розвитку.

З історії Рівненської ОУНБ ми бачимо, що бібліотека впродовж своєї історії багато разів змінювала і доповнювала політику діяльності: у якихось випадках керуючись буквально вказівками керівних органів, а у невизначених ними ситуаціях брала власний курс, як-то: впровадження автоматизованих технологій на початку 90-х років 20 століття чи напрям обслуговування осіб з інвалідністю у 2005–2006 рр., виявивши високий професіоналізм фахівців.

Представлення історичного матеріалу має ще одну особливість, а саме: погляд автора у моменті укладання відомостей. І тут спостерігається дуже багато наративу, за яким також можна формувати думку та висновки. Отже, бібліотеці варто докладати зусиль для системного і систематичного узагальнення різних напрямів діяльності у широкому різноманітті.

Список використаних джерел:

1. Літопис головної книгозбірні Рівненщини : (Рівнен. держ. обл. б-ка на сторінках друк. вид.) : (1940–2009 рр.) : до 70-річчя заснування б-ки : ретросп. бібліогр. покажч. / Рівнен. держ. обл. б-ка; уклад. Л. Стадницька; наук. ред. та відп. за вип. В. П. Ярощук; ред. Л. Г. Сахнюк. Рівне: Волин. обереги, 2010. 168 с. URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/10142>.
2. З історії бібліотек краю : наук.-допом. біобібліогр. покажч. / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка; уклад. Л. А. Костильова; ред. З. М. Тирак; відп. за вип. В. П. Ярощук. Рівне: Волин. обереги, 2016. 248 с. URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/10240>.
3. Друковані видання головної бібліотеки Рівненщини : бібліогр. покажч. видань Рівнен. держ. обл. б-ки (1947–2009 рр.) / уклад. Л. А. Костильова; наук. рец. В. М. Жук; наук.

ред. В. П. Ярощук; ред. Л. Г. Сахнюк. Рівне : Волин. обереги, 2009. 68 с. URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/10207>.

4. Історія бібліотек міста Рівне : до 90-річчя від дня народж. О. М. Клімової : зб. матеріалів наук. конф., м. Рівне, 31 берез. 2015 р. / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка ; загал. ред. та упоряд. О. Л. Промська; ред.: З. М. Тирак, Л. Г. Сахнюк; відп. за вип. В. П. Ярощук. Рівне, 2015. 149 с. : іл. URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/10079>.

5. Методичні служби бібліотек Рівненської області : зб. наук. праць / Рівнен. обл. від-ня Укр. бібл. асоц., Рівнен. обл. універс. наук. б-ка; ред.-упоряд. О. Л. Промська; ред. О. М. Зень. Рівне, 2017. 147 с. URL: <https://libr.rv.ua>.

6. Майстерність популяризувати книгу : матеріали круглого столу, м. Рівне, 28 жовт. 2016 р. / Рівнен. обл. від-ня Укр. бібл. асоц., Рівнен. обл. універс. наук. б-ка; ред.-упоряд. Н. П. Волян; ред.: О. Л. Промська, О. М. Зень. Рівне, 2017. 33 с. : іл. URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/10085>.

7. Ярощук В. П. 80 визначних подій з життя бібліотеки : до 80-річчя з дня заснування Рівнен. обл. універс. наук. б-ки / В. П. Ярощук ; наук. ред. О. Л. Промська; ред. З. М. Тирак. Рівне : О. Зень, 2021. 440 с. : фот. URL: <https://libr.rv.ua/sections/library?category=9>.

Продовжуване видання

Краєзнавча робота в бібліотеках України
Інформаційний бюлетень

Вип. 35

Упорядник та редактор:

Марина Цінська

Науковий редактор:

Ніна Волошінська

Відповідальна за випуск:

Алла Скорохватова